

Людзьмі звацца! —
Янка Купала

Літаратура і Мастацтва

ВЫХОДЗІЦЬ З 1932 г.

ШТОТДНЁВІК МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Пятніца, 29 чэрвеня 1990 г. № 26 (3540) ● Цана 10 кап.

АД НАШАГА
ПАРЛАМЕНЦКАГА
КАРЭСПАНДЭНТА

Хто вінаваты, што рабіць?

У БЕЛАРУСКІМ парламенце — чарнобыльскія слуханні.

Дэпутатам ёсць што сказаць, выбаршчыкам ёсць што паслухаць. Хоць, напэўна, кожны з нас можа назваць цану — і, мяркую, немалую, — якую гатовы былі бы сплаціць, каб у гэтых слуханнях не было патрэбы. Каб не чуць, не ведаць таго, што чуюм і зведваем штодня пасля таго, як страцілі радыяцыйную цнатлівасць. Каб так не страшыла нас яшчэ ня-

зведанае ды, бадай, прадвызначанае. Каб вярнуць колішні давер да прыроды, магчымасць эліцы з ёю, што заўсёды ўплывала на характар і нават на светапогляд жыхара гэтай прыгожай зямлі.

Але сёння мы расплачваемся. І менавіта тым, за што самі плацілі б поўнай мерай. Здароўем, добрабытам, камфортам, жыццёвай перспектывай... Толькі яўныя страты нацыянальнага багацця, паводле сёняшніх ацэнак, скажаў у сваім

выступленні на сесіі Старшыня Саўміна БССР В. Кебіч, набліжаюцца да 100 мільярдаў рублёў, што перавышае 8 гадавых бюджэтаў рэспублікі.

У ПАРЛАМЕНЦЕ — чарнобыльскія слуханні. Ва ўрадавай справаздачы намеснік Старшыні Саўміна А. Кічкайла нагадаў дэпутатам, што ўсе палажэнні прынятай летась Дзяржаўнай праграмы па ліквідацыі вынікаў чарнобыльскай аварыі былі падпарадкаваны адзінай мэце — адсяленню з забруджаных тэ-

рыторый, захаванню здароўя людзей, стварэнню бяспечных умоў для іх пражывання, палепшэнню якасці жыцця насельніцтва, забеспячэнню сацыяльнай і прававой абароненасці людзей. Асаблівая ўвага, сказаў А. Кічкайла, удзяляецца забеспячэнню зніжэння ўплыву ўзроўню радыяцыі на чалавека, перш за ўсё за кошт адсялення людзей з тэрыторый, дзе забруджванне асяроддзя пражывання і прадуктаў харчавання можа прывесці да значнага знешняга і ўнутранага абраменьвання.

У справаздачы гаварылася пра ўжо зробленае, акрэсліваліся праблемы, прапановаліся шляхі іх вырашэння, называліся дзесяткі лічбаў... Ды, мяркую, у сваіх спробах даведацца з падобных выступленняў пра рэальны стан спраў мы ўжо інтуітыўна арыентуемся не на доўгія перыяды-пералікі, а на больш кароткія абзацы, якія пачынаюцца словамі «аднак», «на жаль», «разам з тым» і г. д. «Аднак жыццё ўнесла свае карэктывы...» «Не дапамагло і тое, што ў гэтых абласцях былі праведзены бюро абкомаў партыі з удзелам членаў Бюро ЦК Кампартыі Беларусі і кіраўніцтва Савета Міністраў...» «Але час ішоў, а будаўніцтва жытля для перасяленцаў на вялося...» «І як знарок, устаноўленыя тэрміны зрываўліся...» «Разам з тым узровень медыцынскага абслугоўвання насельніцтва нельга прызнаць здавальняючым...»

Гэтыя і іншыя ўдакладненні і агаворкі дазвалялі меркаваць, што чарнобыльская праграма ў яе цяперашнім выглядзе пачынае падзяляць лёс харчовай, жыллёвай і шмат якіх іншых (Працяг на стар. 2).

УНУМАРЫ:

ПАСЛУХАЙЦЕ СЯБЕ,
НАРОДНЫЯ ДЭПУТАТЫ

Мова парламенцкіх
дэбатаў

3

Ліга жанчын:
УСТАНОВУЧЫ СХОД-
ВОСЕННЮ

Чытач прыйшоў
у рэдакцыю

4

«Мы» і «Я»
Артыкул С. ДУБАУЦА

6—7

Вершы
В. ТАРАСА і С. ПАНІЗНІКА

Апавяданне
М. КУСЯНКОВА

5, 8—9, 13

ЦІ БУДЗЕМ
МЫ НАЦЫЯЙ?

А. СІДАРЭВІЧ адказвае
на лісты чытачоў

14—15

Перасяліцца: куды і калі? (Сход у вёсцы Залатаміно Кармянскага раёна).

Хто вінаваты, што рабіць?

(Пачатак на стар. 1).

распрацаваных, прынятых і «бурна» ажыццяўляемых праграм.

... У цэлым выкананне намечанага дазволіць нам перасяліць у 1990 годзе больш як 18 тысяч сем'яў, гэта значыць, усіх жыхароў населеных пунктаў Гомельскай, Магілёўскай, Брэсцкай абласцей, якія падлягаюць абавязковаму адсяленню па радыяцыйнаму фактару... — гэтыя словы з урадавай справяднасцю зачытаў, трымаючы ў руках нумар «Звязды», дырэктар школы вёскі Залатаміно Кармянскага раёна. Зачытаў для гасцей, бо ўсе ягоныя аднавяскоўцы, якія сабраліся на сход у клубе, і без таго выдатна разумелі, што гэта — чарговая абяцанка, блеф...

Як вядома, сесія на два дні перапыніла сваю працу, каб даць магчымасць дэпутатам пабываць у пацярпелых раёнах. Карэспандэнты «ЛіМа» суправяджалі ў камандзіроўцы свайго галоўнага рэдактара, народнага дэпутата БССР А. Вярцінскага, які разам са сваім калегам, дэпутатам В. Дзюгалёвым наведваў Кармянскі раён.

Абстаноўка ў раёне, паводле інфармацыі загадчыка НДІ радыяцыйнай медыцыны В. Міненкі, складаная. Хоць чатыры гады назад яна лічылася больш выгоднай у параўнанні, напрыклад, з Брагінам ці Хойнікам. Сёння — наадварот, бо Кармяншчына не атрымала ўвагі і дапамогі, якую аказалі больш пацярпелым на той час раёнам.

Забруджанасць тэрыторыі складае ад 5 да 70—80 кюры (у самой Карме — 18,5). Тэрмінова трэба адсяляць 880 сем'яў з 24 вёсак. У арганізаваным парадку не адселена пакуль што ніводная сям'я, праўда, усяго па раёне выдадзена 10 тысяч эвакуацыйных пасведчанняў. Гэтыя звесткі мы атрымалі ад намесніка старшыні райвыканкома М. Серакова, які займаецца пытаннямі радыяцыйнай бяспекі насельніцтва.

Пад час паездкі адбыліся сустрэчы, гутаркі ў райвыканкоме, у бальніцы, у вясковым клубе, на будоўлі вёскі для перасяленцаў... Горкія то былі сустрэчы. Тым больш горкія, што мы не даведваліся практычна нічога новага. Усё было да болю знаёмае, наскрае, стокроць апыркае. Кампанейшчына, абяжывасць да чалавека, няўпэненасць у заўтрашнім дні, няўменне працаваць, нерэальныя абяцанкі, а то і звычайная хлусня. У гісторыі «перасялення» вёскі Залатаміно ўсё мора зльбед чатырох паслячарнобыльскіх год люструецца, бы ў кроплі вады.

СПАЧАТКУ залатаміноўцаў абяцалі перасяліць да 1 красавіка гэтага года. Цяпер (цытата з даклада, якую прывёў на сходзе дырэктар школы) — да канца года. Але відавочна, што і гэтага не адбудзецца. Вяскоўцы ведаюць, на свае вочы пераканаліся, што са 150 дамоў, якія будуюцца для іх у вёсцы Ціхінічы Рагачоўскага раёна, сёлета будуць здадзены ў лепшым выпадку 20—30. А найбольш верагодны варыянт — пастаўленыя «каробкі» зазімуць.

На вясковым сходзе людзі казалі: вызначце канчатковы тэрмін, скажыце ж, нарэшце, пэўна, калі і куды мы пераселімся? Што мог адказаць ім старшыня Кармянскага райвыканкома Я. Барабанаў? Гаворка ж вялася, мабыць, па трэцім ці пятым крузе...

Між тым, і з Ціхінічамі, куды мяркуюцца перасяліць залатаміноўцаў, не ўсё яшчэ ясна. Можна туды ехаць з зоны, дзе забруджанасць вышэй за 40 кюры, ці ўсё ж нельга, ва ўсякім разе, з малымі дзецьмі? Радыяцыйна-экалагічнага пашпарта гэтая новабудоўля, як дарэчы, і ўсе астатнія, не мае... Будоўніцтва, якое ўжо двойчы перапынялася, зараз вядзецца на падставе ліста намесніка міністра аховы здароўя БССР В. Філонава. А заўтра? І можна сабе ўявіць, што будзе, калі раптам

з'явіцца рашэнне: маўляў, нельга сюды залатаміноўцам. Не цяжка здагадацца, як ускладніцца псіхалагічная атмасфера і ў Рагачоўскім раёне, для жыхароў якога наяўнасць будоўнікоў з'яўляецца своеасаблівым індэкатарам радыяцыйнай чысціні...

ЯКІЯ ПАЧУЦЦІ застаюцца пасля наведання «зоны асаблівай увагі»? Як бы ні хацелася сёння абыходзіцца без эмоцый, але найперш і найбольш моцна адчуваеш — злосць. Потым — безвыходнасць.

Так, трэба ўсведамляць маштабы катастрофы і нязведанасць умоў жыцця, якія ўтварыліся ў яе выніку. Так, трэба аддаць належнае зробленаму вучонымі, спецыялістамі, урачамі, рабочымі. Але нічым нельга апраўдаць сапраўды ланцуговую рэакцыю некампетэнтнасці, нерашучасці, безгаспадарчасці, недаравальнасці і ў звычайным, мірным час. Хто вінаваты?

Прэзідэнт СССР, які быў запрошаны на сесію, папрасіў перадаць дэпутатам, што ён падзяляе бяду беларускага народа і будзе рабіць усё, каб дзяржаўная праграма па ліквідацыі вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС была поўнасцю рэалізавана. Былы першы сакратар ЦК КПБ у тэлеграме запэўніў, што ўсё, што залежыць ад яго, ён для чарнобыльцаў рабіць і будзе рабіць. Былы Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета рэспублікі прыехаў на сесію, прызнаў колішнія памылкі, сказаў, што разам з іншымі падзяляе адказнасць...

Адзначана, аднак, што не вінаватыя людзі, якія пацярпелі. Прызнаем, пацярпелі не ад «мірнага атама», але ад дзяржавы. І маюць поўнае права патрабаваць ад сваёй дзяржавы поўнай кампенсацыі.

Што рабіць? У беларускім парламенце — чарнобыльскія слуханні...

Андрэй ГАНЧАРОЎ,
Уладзімір КРУК (фота).

Пытанны, пытанны...

...і адказы (старшыня Кармянскага райвыканкома Я. БАРАБАНАЎ).

«Зверым дазіметры?» (Супрацоўнік Рэспубліканскага штаба грамадзянскай абароны В. ПАНАМАРОЎ і намеснікі старшыні Кармянскага райвыканкома М. СЕРАКОЎ і В. МАЦВІЕНКА).

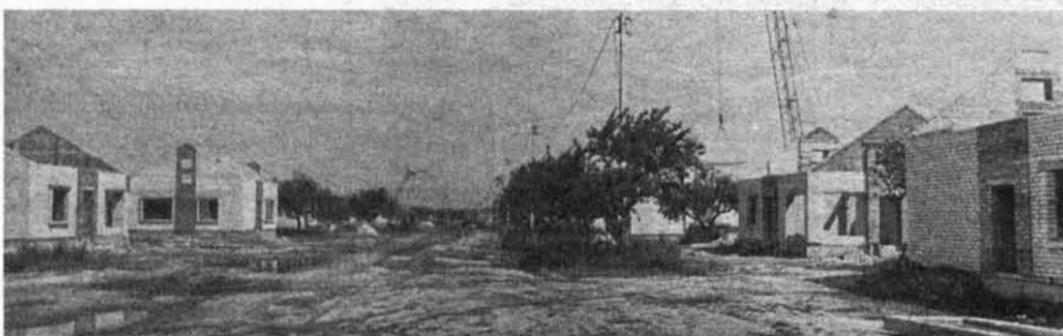
Будоўля ў вёсцы Ціхінічы Рагачоўскага раёна.

Інтэрв'ю раённаму радыё дае народны дэпутат БССР В. ДАУГАЛЕЎ.

Праблемы не мясцовага маштабу... (Намеснік старшыні Рагачоўскага райсавета М. ЛАЗОВІК, загадчык лабараторыі НДІ радыяцыйнай медыцыны В. МІНЕНКА і народны дэпутат БССР А. ВЯРЦІНСКІ ў Ціхінічах).

Дамы для перасяленцаў.

ПАСЛУХАЙЦЕ СЯБЕ, НАРОДНЫЯ ДЭПУТАТЫ

Па ўсіх каналах сродкаў масавай інфармацыі гучыць сёння «поўная страсці мова самога жыцця» (К. Маркс). Маюцца на ўвазе парламенцкія пасяджэнні, з'езды, сходы. Складаюцца новыя парламенцкія стыль — са сваёй лексікай, граматыкай, інтанацыяй, рытмікай, мелодыяй. І, на вялікі жаль, са сваёй моўнай неда-сканаласцю.

Быў парламенцкі стыль і раней, але ён нікога не вабіў: паслухаеш пяць, дзесяць, дваццаць прамоўцаў, а ўражанне такое, быццам гаварыў адзін чалавек. Аднадушства і аднамоўства. Праўда, з адной яскравай рысай — затлуміць чалавеку мазгі, заціснуць яго думку паміж жалезабетонных моўных блокаў. Нездарма ж замежныя вучоныя вынайшлі тэрмін «лінгвістыка лжы» («лінгвістыка хлусні, мань») для азначэння моўных здабыткаў нахштат «железнага занавеса» паміж захадам і ўсходам, якім так заклінавалі мысленне, што адна жанчына, расказвае амерыканскі лінгвіст, прыйшла ў скабяную лаўку і спытала, дзе можна купіць «железны занавес». Пра лінгвістычную ману можна гаварыць шмат, ды і нямаюць ўжо сказана. І тое, што гэта не выдумка навукоўцаў і што лінгвістычная хлусня ўкарачалася ў нашу свядомасць, сведчыць зусім свежы факт, калі на нядаўнім пасяджэнні Вярхоўнага Савета Беларусі абмяркоўвалі пытанне аб камісіях. Народны дэпутат прапановаў «Камісію па навуцы і навукова-тэхнічным прагрэсе» назваць па-ранейшаму — «Камісія па навуцы і тэхніцы». Маўляў, калі мы не дасягнем навуковага прагрэсу, то старая назва нас абароніць, бо ў ёй аб прагрэсе не ўпамінаецца. Аказваецца, лінгвістычная хлусня — гэта не толькі «разрушительные залпы словесной артиллерии по крепостям рассудка» (Джэймс Тэрбер), але і ціхая сапа. І тут мы пераўзыхлі «іх», каго ўсе жыццё папракалі ў «ізоляцыйнай тэхніцы дезинформации и обмана» і прысвяцілі мноства навуковых даследаванняў «іх» тэхніцы, маючы сваю такую дасканалую спецыялізацыю. Я даўно займаюся тэорыяй і практыкай рэдагавання, але ніколі б не дадумалася, што ў назве «Камісія па навуцы і тэхніцы» не закладзены навукова-тэхнічны прагрэс. Такі «хітрык» мог прыйсці ў галаву толькі закарэнеламу бюракрату. А ў абноўленым парламенце? Неверагодна. Застаецца толькі палічыць гэта за жарт.

А калі ўсё ж такі не жарт? І да ўсяго гэтага дадаць яшчэ парламенцкую «трасянку» (няхай не пакрыўдзіцца на мяне невялікая група народных дэпутатаў, на правах якіх можна добра вывучыць мову), дык зусім не дзіва, што адзін з паважаных народных дэпутатаў «расклеіўся». Так ён сказаў на пасяджэнні.

Даруйце мне, шануюныя парламенцкія прамоўцы, але я вымушана буду звярнуцца да моўных фактаў, каб пацвердзіць свае высновы наконце недасканаласці парламенцкага стылю, што сфарміраваўся ў нашым Вярхоўным Савета. Мажліва, гэтыя факты выклічуць ваша абурэнне. Але я пераканана, што прагматычны бок — жаданне пазбавіцца асобных памылак — ураўнаважыць вашыя пачуцці. Я зраблю прасценку, на школьным узроўні, класіфікацыю тых памылак, якія гучалі ў дэпутацкіх выступленнях і многія з якіх працягваюць гучаць штодня.

НАЦІСК УСЛОВАХ. ПРАГУЧАЛА: сродкі масавай інфармацыі, дыялог, фарміраваць, на выбарах, жылліцне, абговор, в сллучае, пнять, Камія, страхавая і страхавая медицина, дала, красавіка, шэсцьдзесят.

ПРАВИЛЬНА: сродкі масавай інфармацыі (сродкі масавай інфармацыі), дыялог (дыялог), фарміраваць (фарміраваць), на выбарах (на выбарах), жылліцне (жылліцне), абговор (дагавор), в сллучае (у выпадку), пнять (зразумець), Камія, страхавая медицина (страхавая медицина), дала, красавіка, шэсцьдзесят.

ГРАМАТЫЧНЫЯ ФОРМЫ СЛОУ. ПРАГУЧАЛА: слова дэпутату Шут, Гриб, Гончар, Козик. ПРАВИЛЬНА: слова дэпутату Шуту, Грибу, Гончару, Козіку, бо названыя народныя дэпутаты — мужчыны. Калі б яны былі жанчынамі, іх прозвішчы не скланяліся б.

ПРАГУЧАЛА: многіхлетняя матэрыя; согласно закона; вопреки регламента; был в Могилевщине; нужно распечатать и раздать материалы; кто хочет высказаться; в этом вопросе

просе; занимаюсь атлетикой; современный. ПРАВИЛЬНА: многіхлетняя матэрыя (многадзетныя маці); согласно закону (згодна з законам); вопреки регламенту (на суперак рэгламенту); был в Могилевщине (быў на Магілёўшчыне); нужно распечатать и раздать материалы (трэба надрукаваць, або размножыць, і раздаць матэрыялы); кто хочет высказаться (хто хоча, жадае выказаць свае думкі, выказацца); в этом вопросе (у гэтым пытанні); занимаюсь атлетикой (займаюся атлетыкай); современный (сучасны).

НЯПРАВИЛЬНАЕ УЖЫВАННЕ СЛОУ, СЛОВАЗЛУЧЭННЯ, ФРАЗЕАЛАГІЧНЫХ ЗВАРОТАУ. ПРАГУЧАЛА: ёсць другая альтэрнатыва. ПРАВИЛЬНА: ёсць альтэрнатыва. Слова «альтэрнатыва» азначае «другая думка», «другая прапанова». У выніку чаго можна рабіць выбар. ПРАГУЧАЛА: калі трэба, дэпутат можа ўзяць рукой за горла. ПРАВИЛЬНА: узяць за горла. Прамоўца на свой лад мадыфікаваў фразеалагізм і тым самым стварыў вобраз дэпутата-душагуба. ПРАГУЧАЛА: оккупится со сторицей. ПРАВИЛЬНА: воздаст сторицей, получит сторицей, г. зн. у многа разой больш, літаральна — у сто разой больш. ПРАГУЧАЛА: начался сыр-бор; нет необходимости вести доказательные тезисы; в связи с землетрясением в Армении Горбачев прервал свой вояж по Америке. ПРАВИЛЬНА: загорелся сыр-бор (загарэўся сыр-бор); нет необходимости доказывать (няма патрэбы даказваць, няварта даказваць); Горбачев прервал поездку (Гарбачоў спыніў паездку), бо слова «воаж» («вааж») хоць і азначае «паездка», але ў сучасным ужыванні мае крыху іранічнае адценне. ПРАГУЧАЛА: необходима кворуму галасоу не набрав; я понимаю всю меру ответственности от этого шага; население, у которого наступила деградация качества жизни. ПРАВИЛЬНА: необходимой галасоу не набрав, няма кворуму для галасавання; я понимаю всю меру ответственности за этот шаг (я разумю меру адказнасці за гэты крок); дэградіраваць — губляць якасці, прыходзіць да заняпаду. Можна сказаць: дэградацыя літаратуры, мастацтва і нельга: дэградацыя яка-

сці жыцця (качества жизни). ПРАГУЧАЛА: выразить слова искренней признательности; кто будет решать вопрос протезирования нашего населения; материалы напечатаны на трех страницах машинописного текста; там не ступала нога человека, кроме ноги наших ответственных работников. ПРАВИЛЬНА: выразить искреннюю признательность, высказать слова искренней признательности (выказаць шчырую падзяку, я шчыра дзякую); кто будет решать вопрос протезирования больных (хто будзе вырашаць пытанні пратэзіравання хворых); материал объемом в три машинописные страницы (матэрыял у аб'ёме трох машынапісных старонак); ничья нога там не ступала, кроме ноги ответственных работников (нічыя нога там не ступала, акрамя нагі адказных работнікаў). У дэпутацкім варыянце атрымліваецца, што адказны работнік — не чалавек.

Ёсць вельмі спецыфічныя моўныя правы ў нашым парламенце, а іменна: прамоўца можа надаць рускаму слову такое гучанне, што пазнаць слова цяжка. Напрыклад: радыва (радио, радыё), перывад (период, перыяд), стремица (стремиться, імкнуцца), рьялизация (реализация, рэалізацыя), ядзіна (единое, адзінае) і інш. Пераканана, што замежны славiст больш як 50 працэнтаў інфармацыі з вуснаў некаторых нашых рускамоўных прамоўцаў не ўзяў бы. У такім гучанні абліччы ён не пазнаў бы паловы слоў. Я ўжо не кажу пра словы «прэцэдэнт», «беспрэцэдэнтны», «кам-петэнтны». Кожны дзень чулася адно і тое ж: «прецедент, беспрецендентный», «компетентный». (Нагадалася, як адзін народны дэпутат СССР шмат разоў вымавіў: «презуменция невиновности».)

І зусім недаравальна дэпутату, які, «живописуя» сваё жыццё-быццё, сказаў, што ён скончыў «Мінскі ўніверсітэт (заочно)», што сын пасля службы ў арміі «учыцца в Мінскім універсітэце на юрыдычэскім факультэце». Трэба ж умудрыцца скончыць навучную ўстанову і не ведаць, як яна называецца! І з гэтых жа вуснаў: «Белорусская СЭР, «Союз СЭР» многа-многа разоў. Варта было б усё ж такі патрэніравацца: БЭЭСЭСЭР, Беларуская ЭСЭСЭР, Саюз ЭСЭСЭР. І на гэтакім моўным фоне адзін народны дэпутат папракнуў другога за тое, што той ведае шмат моў: маўляў, займаўся сваёй асобай і ніякай карысці грамадству не прынес.

Шануюныя парламентарыі, прыведзены мною шэраг моўных памылак застаецца адкрытым. Ён з кожным вашым пасяджэннем папаўняецца. І ўявіце сабе становішча сваіх

выбаршчыкаў, нават тых, хто, як кажуць, «универсітэтаў не канчаў», якія вырашылі пасля працы правесці разам з вамі вечар, паслухаць вашы мудрыя разважання, а на іх вушы — такая засмечаная мова. Дый пісьмовыя фармулёўкі часам не адпавядаюць законам логікі. Напрыклад, такая (перадаю сэнс): «Пасяджэнні Вярхоўнага Савета БССР вядуцца на беларускай і (ці) рускай мовах. Хто не валодае беларускай мовай, можа карыстацца рускай». Навошта ў гэтым тэкście другі сказ? Дазвол на карыстанне рускай мовай утрымліваецца ў першай фразе. Дадзены тэкст можа мець толькі два варыянты: пасяджэнні вядуцца на дзяржаўнай мове рэспублікі; хто не валодае дзяржаўнай мовай, можа карыстацца рускай (гэты варыянт быў праігнараваны парламентам); і другі варыянт: пасяджэнні вядуцца на беларускай і рускай мовах; хто не валодае ні той, ні другой, мае права гаварыць на «трасянку»...

Цяжкае ўражанне ад аб'явак дэпутатаў да сваёй мовы. Па ўсім відаць, пытанне парламенцкай культуры мовы, мыслення, спрэчак у бліжэйшы час не стане прыярытэтным. Дый ніхто з дэпутатаў не абяцаў гэтага ў сваіх раздзьбарных платформах. Бадай, гэта адно-адзінае, чаго ніхто не абяцаў.

Неяк на адным з пасяджэнняў народны дэпутат памыкнуўся выказацца пра тое, што чарнобыльскія перасяленцы на новых месцах не заўсёды маюць магчымасць працягваць вучобу ў беларускіх школах, што губляецца кантынгент беларускамоўных вучняў і трэба было б некалькі гэта ўлічыць. Дык гэтага дэпутата «запляскалі» і не далі закончыць фразу. Праўда, калі амаль пра тое ж, толькі ў адносінах да храмаў, гаварыў народны дэпутат Вахрамееў (Філарэт), дык не адважыліся «затулаць» відаць, не забыліся яшчэ на кару боскую. Ды і прамоўніцае майстэрства не апошняю ролю адыграла, пагадзіцеся. А думка аднолькава слушная ў абодвух дэпутатаў. Школа на роднай мове — хіба ж не Храм?

Мяняецца час, мяняецца жыццё, мяняецца і мова. Яшчэ год назад не прагучала б такая фраза: дэпутат С. — чалавек беспартыйны, прынцыповы, бо слову «прынцыповы» магло папярэднічаць толькі адно слова: «партыйны».

Спадзяюся, што нашы абраннікі не вельмі пакрыўдзіцца на мяне за гэту размову. Наколькі я ведаю, дэпутаты вітаюць артыкулы, якія прыносяць карысць...

М. КАРПОВІЧ,
выкладчык ВДУ
імя У. І. Леніна.

3 ПОШТЫ «ЛІМА»

НА ШТУРМ!

Прыклад настойлівага штурму дэпутацкага Алімпіу на Бабруйшчыне паказваюць важкі партыйныя арганізацыі горада і раёна — Віктар Паўлавіч Алімбакаў і Міхаіл Фёдаравіч Пальчык. Спачатку яны прэтэндавалі на мандаты дэпутатаў Вярхоўнага Савета нашай рэспублікі (праўда, апошні з іх быў больш абачлівы, адначасова вылучыўшы сваю кандыдатуру і ў райсавет). Але народ даўно разабраўся, хто ёсць хто, і 4 сакавіка адмовіў у дзверы абодвум кандыдатам. Але з атрыманым урокам шукальнікі мандатаў засвоілі, відаць, толькі адзінае: калі да ўлады законны шлях перакрыты, трэба адшукаць іншы сцяжынік да запаветнай мэты. А паколькі ўсё ўпіралася ў Закон аб выбарах, тэрмінова заняліся яго трактоўкай «па-бабруйску».

Першы сакратар Бабруйскага

гаркома партыі В. П. Алімбакаў «даў згоду» белаціравацца кандыдатам у дэпутаты гарсавета. І ён сам, і яго паслухмянае акружэнне добра разумелі, што і тут, калі пусціць справу на самацёк, зноў нічога не атрымаецца. І работа па прапінванні партыйнага важка на пасаду старшыні гарадскога Савета народных дэпутатаў закіпела. Спачатку дабіліся, каб менавіта на выбарчай акрузе № 25 выбары праходзілі без альтэрнатывы. Потым без рэгістрацыі ўключылі кандыдатуру безальтэрнатывага прэтэндэнта ў спіс кандыдатаў у дэпутаты гарсавета. Але пералічаныя перушэнні аказаліся толькі кветачкамі, бо ягдык выспелі ў самы дзень выбараў 5 мая. Дзе ў іншым месцы прадстаўнікі грамадскіх арганізацый, якія кантралявалі ход выбараў, маглі ўбачыць, напрыклад, такое? Сем гаўдін ра-

ніцы. На ўчастак прыходзяць першыя выбаршчыкі, а галасаваць няма чым — не прывезлі своечасова бюлетэні! Зрэшты, у камісіі не разгубіліся, — маўляў, такой бяды, знайшлі з-за чаго вярхал падымаць, знойдзем выйсце. І сапраўды знайшлі: прапанавалі нецярплівым выбаршчыкам рэгістравацца ў аднаго з членаў камісіі, але з умовай, што іх галасамі распарадзяцца па свайму меркаванню зацікаўленай асобы. Ажно цэлых дваццаць мінут вялося такое «тайнае» галасаванне.

Далей — болей. Група падтрымкі В. П. Алімбакава ўпэўнена бярэ на сябе кіраўніцтва ходам выбараў і работай выбарчай камісіі: адкрыта вядзе на ўчастку 5 мая агітацыю за безальтэрнатывага кандыдата, бюлетэні выдаюцца без прад'яўлення дакументаў, адразу па некалькі ў адны рукі... Спраба кантралёраў ад грамадскасці спыніць разгул беззаконна закончылася пагрозай выклікаць міліцыю...

Праца каманды В. П. Алімбакава прынесла свой плён: партыйны лідэр заняў крэсла старшыні гарсавета. Праўда, у

кантралёраў ад грамадскіх арганізацый І. К. Малаковіча і М. Р. Семяненкі на ўспамін аб выбарах застаўся ладны пачак «згубленых» камісіяй бюлетэняў, у якіх прозвішча безальтэрнатывага прэтэндэнта было выкраслена нізкасвадомымі выбаршчыкамі. Застаецца толькі здзіўляцца, як жа ў такім разе ўсё гладка аказалася ў пратаколах выбараў...

Раённыя партпаратчыкі, выкарыстаўшы «перадавы» вопыт сваіх гарадскіх калегаў, наладзілі 27 мая не менш захапляючае прадстаўленне па выбарчым на Шчаткаўскай акрузе дэпутатам райсавета першага сакратара Бабруйскага РК КПБ М. Ф. Пальчыка. Вось што пісалі прысутныя 27 мая на выбарах прадстаўнікі ад грамадскіх арганізацый у адной са сваіх заяў на імя старшыні раённай і цэнтральнай выбарчых камісій: «Бюлетэні выдаваліся выбаршчыкам без прад'яўлення дакументаў, па некалькі штук аднаму чалавеку; кабіна для тайнага галасавання, якая размешчана ў цёмным кутку глядзельнай залы вясковага клуба, да паловы адзінацатай гаўдзіны раніцы не ас-

вятлялася і менавіта па гэтай прычыне многія выбаршчыкі не змоглі рэалізаваць сваё права — выкрасліць адзінага кандыдата ў дэпутаты; галасаванне па месцы жыхарства праводзілася не па просьбе асобных грамадзян, а па ініцыятыве ўчастковай выбарчай камісіі і насіла масавы характар, прычым у дадатак груба парушалася тайна галасавання».

Разам з тым нельга сказаць, што на раёне ўсяго толькі скапіравалі вопыт гараджан. Не, у спробах згвалціць дэмакратыю і галаснасць тут пайшлі значна далей. Не толькі пагражалі прадстаўнікам ад грамадскіх арганізацый міліцыяй, але нават адбіралі ў кантралёраў пасведчанні і потым на поўным сур'ёзе вырашалі шляхам адкрытага галасавання пытанне: дазволіць ім прысутнічаць на выбарчым участку альбо выставіць іх за дзверы. Пры пад'ядзенні вынікаў выбараў 27 мая раённай выбарчай камісіяй заўвагі грамадскіх прадстаўнікоў наогул не былі прыняты ў разлік.

В. СЯНШОУ,
рабочы ВА «Бабруйшчына».

Грузавікі з дарункам на плошчы імя У. І. Леніна.

Слова ўдзячнасці гаворыць Іван Шамякін. Фота А. КАЛЯДЫ.

Так было спакон вяноў... Калі надаралася ў чалавека вялікая бяда ці гора, яму заўсёды на дапамогу прыходзілі добрыя людзі. Цяпер жа у нас, беларусаў, бяда сусветнага маштабу. Як і ва ўкраінцаў, рускіх, хто адчуў на сабе ўздзеянне чарнобыльскай трагедыі. Справіцца з ёй толькі ўласнымі намаганнямі немагчыма. Тым больш радасна, што на яе адгунтуліся ў розных кутках планеты.

Сярод тых, хто працягнуў цяпер руку дапамогі, і буйная фармацэўтычная фірма са Злучаных Штатаў Амерыкі «Апджон». Яна, як паведамлялася ўжо, выдзеліла для жыхароў пацярпелых раёнаў Магілёўскай і Гомельскай абласцей, а таксама раёнаў Украіны і Расіі лекаў і полівітамінаў на 4 мільёны долараў.

У сувязі з прыняццем даруна на 25 чэрвеня на плошчы імя У. І. Леніна ў Мінску адбыўся урачысты мітынг. Пры перадачы гэтага каштоўнага груза прысутнічалі і прадстаўнікі амерыканскай фірмы «Проджэнт Хоўп», пры садзеянні якой «Апджон» дапамагае нашай рэспубліцы.

З пошты «ЛіМа»

КАНСАЛІДАЦЫІ НЕ АТРЫМАЕЦЦА

Не так даўно ў трох майскіх нумарах «Мінскай праўды» былі змешчаны нататкі А. Мяцельскага пад агульным загалоўкам «Ці не лепш разам узяцца за нялёгкую справу нацыянальнага адраджэння». Есць і падзагалолак — «Запіскі сакратара райкома». Адрозніе, праўда, дадаецца, што зараз аўтар нататкаў працуе ўжо начальнікам абласнога ўпраўлення мясцовай прамысловасці.

Чаму мяне зацікавіла менавіта гэтая публікацыя нашай абласной газеты? Нічога асаблівага там няма. Проста гэта яшчэ адна спроба партыйнага кіраўніка даказаць нават не патрэбнасць, а неабходнасць сваёй былой пасады, спроба, разбаўленая, дзеля маскіроўкі, абстрактна-філасофскімі развагамі аб лёсе роднай мовы, аб перабудове і г. д. Калі б не знаёмае прозвішча пад артыкулам, то сумняваюся, ці змог бы я дачытаць яго да канца. Але Аляксандра Іванавіча Мяцельскага я крыху ведаю, бо некалькі апошніх гадоў ён працаваў (так і хочацца сказаць «кіраваў») у нашым Чэрвеньскім раёне на пасадзе першага сакратара райкома.

Але перайду непасрэдна да артыкула. Аўтар яго сапраўды ўзяўся за «нялёгкую справу». Бо ці лёгка ўпэўніць чытачоў у тым, у што перажывая большасць насельніцтва ўжо не верыць? Вось аўтар крытыкуе мітынгі і выказванні народных дэпутатаў, якія (цытую даслоўна) «адцягваюць народ ад стварэння, ад штодзённай вельмі патрэбнай работы». Тут жа, пад гарачую руку, дастаецца кааператарам, асацыяцыям, шматлікім саюзам — прадстаўнікам, па словах аўтара, новай бюракратыі (як жа, адбіраюць «хлеб» у старой бюракратыі).

Далей у нататках ідзе заклік да кансалідацыі. Вельмі добры заклік, але ж што для гэтага патрабуецца? Аказваецца, ні больш, ні менш, як адмовіцца ад праўдзівага паказу нашага нядаўняга мінулага. Чаму?

Па-першае, гэтым мы крыўдзім ветэранаў, «памыянаем сацыяльную значнасць зробленага імі». Па-другое, абвінавачваць не мае права наогул ніхто з нас, бо (зноў цытую) усе мы «дзе пяцігодкі апладзіравалі Леаніду Ільічу. Апладзіравалі так, што не толькі далі, але і адушы яшчэ і сёння гарачы ад сорама, ад гэтага рабалепага рукапляскання».

Паважаны Аляксандр Іванавіч! Не трэба гаварыць за ўсіх. Я, напрыклад, не апладзіраваў, а вось вы, з'яўляючыся ў той час першым сакратаром Уздзенскага райкома партыі, напэўна, не толькі вельмі часта апладзіравалі на пасаджэннях і ўрачыстых сходах, але і актыўна праводзілі ў жыццё «бессмяротныя» ідэі «вернага левінца». А цяпер, атрымліваецца, мы з вамі аднолькава вінаватыя ў застоі? Прабачце, але я не згодзен.

Крытыкаваць — гэта не значыць «крычаць гучней за ўсіх, палюхаць людзей непатрэбным лямантам», як вы пішаце, маючы на ўвазе, напэўна, нефармалаў.

Дазвольце вам напаміць, што калі б не было гэтага «ляманту», дык, можа, мы і сёння не падазравалі б ні аб Курапатах, ні аб памерах чарнобыльскай катастрофы. «Не гэта патрабуецца сёння чалавеку працы». Прабачце, а што яму патрэбна? У вас, партыйных кіраўнікоў розных рангаў, было семдзесят год, каб даць так званаму «чалавеку працы» тое, што яму патрэбна. Не далі. Ну а зараз, калі крэдыт даверу вычарпаны амаль да дна, не трэба выдаваць сябе за адзінага абаронцу працоўнага чалавека.

Аўтар шкадуе аб тым, што многія першыя сакратары раённых камітэтаў пакідаюць свае пасады. «Не даражачы ўжо, на жаль, гэтымі выбарнымі пасадамі, — з жалем уздыхае ён, — не такія яны салодкія пры ненармраваным дванаццацігадзінным рабочым дні, часта без выхадных». І тут жа прыводзіць у прыклад што б вы думалі? Ні больш, ні менш, як... сталінскі тэрор. «Вельмі не хацелася б, каб паўтарылася гісторыя», — перасцерагае ён. Супакойцеся, шановны Аляксандр Іванавіч, не паўторыцца. Бо параўнанне гэта, мякка кажучы, несур'езнае, а першыя сакратары, як вы, напрыклад, пакідаючы свае пасады, тут жа атрымліваюць другія, таксама кіруючыя. Ды і пакідаюць яны свае пасады толькі таму, што ўлады на гэтых пасадах стала менш, а адказнасць больш. А тут яшчэ з'явілася рызыка, што жыхары раёна могуць адмовіць у даверы, не выбраўшы ні ў Вярхоўні, ні ў раённы Саветы.

Дарэчы, чамусьці дванаццацігадзінныя рабочы дзень ніколі не перашкодіў вам у рабочы час, як кіраўніку турсыцкіх груп, пабываць за кошт дзяржавы ў Фінляндыі, а на другі год — у Японіі. І ведаецца, нічога не адбылося. Не разваліўся наш раён за час вашай адсутнасці.

З гэтых паездак Аляксандр Іванавіч вывез вельмі цікавыя назіранні, якімі ён і спышаецца падзяліцца з чытачамі «Мінскай праўды». Аказваецца, падняты жывуцца, праз 10 год і мы можам дасягнуць «эканамічнага ўзроўня Японіі». А прагрэс Фінляндыі тлумачыцца выключна тым, што кожны з фінаў... валодае некалькімі замежнымі мовамі. Цікава, праўда?

А ці мне вучыць вас, эканаміста? Працуючы столькі год у апарате, з'яўляючыся арганічнай часткай камандна-бюракратычнай сістэмы, вы проста вымушаны абараняць гэтую сістэму.

Што ж тычыцца кансалідацыі, дык яе ў нас з вамі, Аляксандр Іванавіч, не будзе, хоць вы і заклікаеце да яе.

Г. АУЛАСЕНКА,
народны дэпутат Чэрвеньскага гарадскога Савета.

Р. С. Калі гэты ліст быў адасланы, чэрвеньская раённая газета «Уперад» пачала перадрукоўку нататкаў А. Мяцельскага. Што гэта: загад «зверху» альбо самастойнае жаданне дагадзіць «шэфу», хай сабе і былому?

Г. А.

ЧЫТАЧ ПРЫЙШОУ У РЕДАКЦЫЮ

Ліга жанчын: УСТАНОВЧЫ З'ЕЗД — ВОСЕННЮ

Шматпакутны, доўгі рамонт у рэдакцыі, здаецца, падыходзіць к канцу. Аднак паследкі яго даюць аб сабе знаць не толькі пахамі фарбы і лаку, але і (найперш) пабітымі, а то і зусім абрэзанымі тэлефоннымі апаратамі. Таму многія нашы чытачы, страціўшы ўсялякую надзею патэлефанаваць нам, ідуць у рэдакцыю самі.

Сярод наведнікаў апошніх дзён была і Галіна Рыгораўна Казлова. Працуе яна выдучым навуковым супрацоўнікам НДІ прыкладных фізічных праблем пры БДУ імя Леніна, кандыдат біялагічных навук. Але не прафесійныя клопаты прывялі яе ў «ЛіМ». Прывялі грамадскія турботы: Галіна Рыгораўна — старшыня аркамітэта Лігі жанчын. Не чулі пра такі? Мы таксама не чулі. А між тым ён існуе, аб'яднаў людзей розных спецыяльнасцей: праекціроўшчыкаў, урачоў, вучоных, настаўнікаў, — і сёе-тое паспеў зрабіць.

Лозунг яго дзейнасці — «Жанчыны — за перабудову». Гэта своеасабліва аснова сацыяльна-палітычнай платформы жаночага руху. Ён ужо ўзнік і, несумненна, будзе развівацца па меры паглыблення дэмакратычнага працэсу ў краіне.

— Мы хочам заявіць пра сябе, — гаварыла Г. Казлова, — як пра ўпэравую грамадскую сілу, прымушыць лічыцца з нашай думкай. Мы шукаем аўтарытэтных лідэраў у абласцях рэспублікі, ствараем там камітэты. Яны ўжо ёсць на Гомельшчыне (там камітэт называецца «За жыццё дзяцей»), на Гродзеншчыне (там яго ўзначаліла Д. Біцэль-Загнетава), на Магілёўшчыне («Камітэт жанчын») і г. д.

Чарнобыльская тэма натуральна, займае ў нашай дзейнасці не галоўнае месца. І цяпер яшчэ, праз чатыры гады пасля чарнобыльскай трагедыі, у краіне няма навукова абгрунтава-

най канцэпцыі бяспечнага пражывання людзей у забруджаных раёнах. Да гэтага часу не выпрацаваны навуковыя рэкамендацыі па рацыёну харчавання і пераліку прадуктаў, неабходных для харчавання (асабліва дзяцей) у забруджаных раёнах. Ліст з просьбай выпрацаваць пакет такіх рэкамендацый наш аркамітэт паслаў намесніку старшыні Дзяржаўнага камітэта па навуцы і тэхніцы СССР А. Жуцэнку. Калектыўны ліст жанчын па праблемах, звязаных з аварыяй, пасылаў мы і ў Камітэт па пытаннях экалогіі і рацыянальным выкарыстанні прыродных рэсурсаў Вярхоўнага Савета СССР. Старшыня Камітэта К. Салыкаў паведаміў нам, што гэты ліст быў выкарыстаны пры падрыхтоўцы да разгледу на трэцяй сесіі Вярхоўнага Савета СССР пытання «Аб адзінай праграме па ліквідацыі вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС і сітуацыі, звязанай з гэтай аварыяй».

Пра што яшчэ расказала Галіна Рыгораўна?

Тыя, хто ўжо ведае пра дзейнасць аркамітэта Лігі жанчын, звяртаюцца да яго і знаходзяць падтрымку і разуменне. Вось прыклад. На Гомельшчыне, у Калінінскім раёне, ёсць пасёлак Гарочычы. Пад высленне ён не падлягае. Есць тут і льноперапрацоўчы завод. Калі замесці радыяцыю ў лёне, выявілася, што яна перавышае ўсялякія дапушчальныя нормы. Маўчаць людзі не маглі, лён атручваў не толькі іх, але і тых, хто носіць адзенне, пашытае з яго. І кожнае выйсце знайшло кіраўніцтва завода? З гэтымі рабочымі змен засталася дзве людзі звольнены. сталі беспрацоўнымі, а радыеактыўны лён застаўся. Ліга жанчын не магла не ўмяшацца ў сітуацыю.

І яшчэ адзін аспект, так бы мовіць, чарнобыльскай тэмы, звязаны гэты раз з нашай моладдзю. З той, у прыватна-

сці, якую прымушана кіроўваюць на работу ў «зону». Так, увесь выпуск Віцебскага ветэрынарнага інстытута размеркаваны ў забруджаных раёнах.

Здароўе дзяцей, моладзі — адзін з галоўных клопатаў у дзейнасці камітэта. Жанчыны-маці занепакоены тым, што ў нашай арміі набывае размах «дзедаўшчына», што многія юнакі вяртаюцца пасля службы ў арміі хворымі, накалечанымі, што часам афіцэры беспадстаўна крыўдзяць салдат, зневажаюць іх, асуджаюць на пакуты і нават на смерць. Галіна Рыгораўна прынесла ў рэдакцыю копію пісьма грамадзяніна Шмярко Пятра Васільевіча Генеральнаму сакратару ААН Пэрэсу дэ Куэльяру. Напісаў Шмярко гэты ліст таму, што не мог знайсці дома, у сваёй краіне, як ён лічыць, праўды і справядлівасці. Яго сын Андрэй, студэнт 2-га курса Мінскага радыётэхнічнага інстытута забраны ў армію, неўзабаве пасля прыняцця прысягі памёр. Смерць, лічыць бацька, наступіла ў выніку ўздзеяння на арганізм пары таксічных растваральнікаў: чатыры дні перад смерцю хлопец фарбаваў сцены казармы. Вінаватых у смерці сына, абурэўца Пётр Васільевіч, не аказалася. А далей — болей. Нават дапамагчы паставіць помнік на магіле сына бацьку ў ваенкамаце адмовілі — на той падставе, што загінуў малады салдат не ў Афганістане. Вось з такім бюракратызмам, з такой чэрствацю і змагаюцца жанчыны-маці, якія аб'ядналіся ў Лігу.

Надзвычай занепакоены жанчыны і разгумалі п'яства, бо за імі — і разбурэння сем'і, і накалечаныя дзіцячыя душы. Аркамітэт звярнуўся ў Мінскі гарсавет з пісьмом, у якім заклікае народных дэпутатаў актывізаваць барацьбу з п'яствам, выказае канкрэтныя прапановы ў гэтым плане.

Галіна Рыгораўна прасіла надрукаваць у газеце адрас аркамітэта з тым, каб людзі ведалі, куды звяртацца. Адрас і тэлефон такія: 220065, г. Мінск, вул. Чкалава 27—66, тэл. 25-82-74. Г. Р. Казловай.

Цяпер аркамітэт распрацоўвае праграму Лігі жанчын, а ўвогуле мяркую сабраць установчы з'езд.

Аддзел пісьмаў і грамадскай думкі.

ШЭСЦЬ ВЕРШАЎ

Непатрыятычны верш

Прага свабоды — няўтольная прага,
п'еш і п'еш, і не скажаш: «Годзе!»
Віном свабоды ўпіваецца Прага
ў шэсцьдзсят восьмым годзе.

Праз кардон і да нас далятаюць
пырскі! Мы бачым, што дзеецца ў Празскім
Градзе!
Празскай вясны салавейка пырскі
спявае і ў нашым садзе.

Ах, як нам кружыць вясна галовы!
Глытаючы водар яе празрысты,
забылі мы песні слаўтай словы,
што «броня крепка» і што «танкі
быстры».

Прыгадаем, калі на старцёр націсне
самазваны маршал сталінскім ботам,
калі танкі пойдучы праз мост на Цісе...
Толькі ўсё гэта будзе потым!

Потым у дыме саларкі шызым,
каб скончыць справу адным ударам,
наваліцца танкавы камунізм
на сацыялізм з чалавечым тварам.

Нам потым скажучы, што там, у чэхаў,
небяспечны дужа завёўся яшчур, —
з тае прычыны ў Градчаны і ўехаў
у браню закаваны яшчар.

Нам потым скажучы, што Дубчак
здрэдзіў, зводзіў з правільнага маршрута,
скажучы, што ворагі ў Празскім
Градзе,
што віно свабоды — атрута!..

Потым скажучы нам... А пакуль што
нам усміхаецца май ласкава,
апануты ў бэзавую кашульку,
з вачыма сінімі, як Влтава.

І майско віно — віно свабоды —
ў бакале неба зіхціць, свавольці!
Мы захлынаемца з асалоды,
не можам прагу ніяк натоліць.

Яно і праўда, што гэтым зеллем
мы атруціліся назаўсёды:
аж дваццаць год галава з пахмелля
будзе трашчаць ад віна свабоды.

Пакуль не вернецца вецер весні,
і зоры майскія, і святанкі,
пакуль на крылах слаўтай песні
дамоў не вернуцца нашы танкі.

Апалітычны верш

Не зробіш палітыку ў белых
пальчатках, каб іх не запляміць,
ды заўжды неафіты не могуць
спачатку гэтага ўцяміць.
Спачатку здаецца, што гэта нацяжка,
залішня рэзкасць, спачатку здаецца,
што гэта не цяжка — сябе не запэцкаць.
Што можна прайсці па прадажным
бульвары без ганьбы і здрады...

Можна. Але высыпаюць на твары
хацімчыкі ўлады! Сварбляць.
І карціць найхутчэй задаволіць патрэбу,
і гатовы плаціць неафіты і пеклу, і небу.
Уваходзяць у смак паступова, паволі, патрошку,
як цнатлівы юнак са старою гэтэрай у ложку.
Да дзяржаўных пячаток ідуць у абдымках гэтэры!
Скрыня брудных пальчаткаў —
пасаг палітычнай кар'еры.

Філасофскі верш

Унук у мяне запытаўся:
— Дзядуля, а будучыя — гэта што?
У лесе бясконца кувала зязюля,
лічыла гады, перабраўшы за сто...

— Тое, што будзе, што немінуца,
што непэзбежна калісь настае,
ды толькі тваімі вачыма, унучак,
мне давядзецца ўбачыць яе.

Ён доўга маўчаў, пазіраючы ўдумна.
Было яму цяжка ўсвядоміць мяжу
між быць і не быць...
І спытаўся ён сумна:
— А як я табе пра яе раскажу?

Сантыментальны верш

Дзевяць дзён, як памёрла каханне
з вінаватай усмешкай:
— Бывай!..

Белым бэзам пад вокнамі вяне,
нібы снег, асыпаецца май.

Залятаюць пялёсткі-сняжынкі
на жалобны мой стол ля акна,
дзе спраўляюць са мною памінкі
боль і роспач за шклянкай віна.

Сорак дзён, як памёрла каханне.
Боль пякучы і роспач прайшлі.
Як гаючы лісточак на ране,
сум самоты ляжыць на душы.

Сум і роздум — адзіныя лекі,
каб суцішыць і боль і адчай.
— Дык бывай жа на вечныя векі,
да сканчэння сусвету, бывай!..

Апускаецца ночы заслона,
супакойвае поўня мяне,
як пярсцёнак цара Саламона,
дзе быў надпіс: «І гэта міне».

Сорак год, як памёрла каханне,
сорак год, як спачыла яно,
толькі бэз той ніж не завяне,
толькі ў шклянцы той дна не відно.

Толькі як мне паверыць пярсцёнку,
абяцанню, што гэта міне,
калі ўсё варажу на рамонку,
ўсё пытаю: — Кахае ці не?

Нясціплы верш

Хваліць сябе, як той Іван,
што ўласны аб'ясціў раман
вялікім творам,
і класіка штурхаць пад бок,
маўляў, пасунься, галубок, —
вялікі сорам.

Турбуе іншае мяне:
я добры чалавек, ці не?
Грызе сумненне:
ёсць хоць што-небудзь за душой
ці ўся пакрылася паршой?
Ці ёсць сумленне?

Відаць, сумленне ёсць яшчэ,
бо грэх агнём мяне пяхэ,
спіш, як на віпах!..
І гэты грэх не збыць, не зжыць —
ён перад тымі, хто ляжыць
даўно ў магілах.

І я нябожчыкаў прашу
пашкадаваць маю душу:
хай крыўды тыя,

што пры жыцці зрабіў каму,
даруюць дружбаку свайму,
нібы жывыя.

Бо крыўды тыя не ў труне —
яны, як камяні, на мне,
ўздыхнуць не ў стане!..
Але нябожчыкі маўчаць...
Каб крыўды тыя дараваць,
ніхто не ўстане.

І ўсё-ткі гэта добры знак,
калі сябе ты судзіш так,
не спіш у ночы,
калі і мёртвым у журбе
былае сорамна табе
глядзець у вочы.

Бо, значыць, ёсць яшчэ святло
ў тваёй душы, і не пайшло
сумленне з варты,
і значыць, хоць і не святы,
яшчэ на гэтым свеце ты
чагосці варты.

Жартоўны верш

Даўно было, з вадой сплыло.
Мне растлумачваў кэдэбэшнік,
чаму я грэшнік:
чытаю кніжкі «самвыдата»
і пачытаць даю сябрам,
хоць ведаю і сам выдатна,
што можна апынуцца т а м!
Няўжо сумую па ГУЛАГу,
няўжо мне хочацца за дрот
за самвыдатаўскаю звягу
ці за заслівы анекдот?
За той, напрыклад, пра Абрама,
як ён казу прадаць рашыў...
Тым анекдотам, скажам прама,
я ду-у-ужа, дужа нагрэшыў!
У чым тут грэх?
Скажу табе:
За што Абрам павёў на рынак
сваю казу?
За напамінак:
ўсё кэ-дэ-бэ-э ды кэ-дэ-бэ-э!
Як быццам установа тая
страшдыла нейкае ці смок!
«Ну, а хіба я святая?» —
падумаў я, але — маўчок!

Тлумачыў доўга кэдэбэшнік,
чаму я грэшнік.
Калі ж ішоў я з КДБ,
над іншым думаў анекдотам, —
аб тым, як неж А і Б
сядзелі разам на трубе
і двое з іх прапалі потым.
Прапала А, прапала Б,
бо «і» служыла ў КДБ.

І, як асіныя раі,
апанавалі падазрэнні,
п'яклі і джалілі:
«Хто «і»
ў маім бліжэйшым акружэнні?»
Даўно было, ды ці сплыло?..

Іван АНТАНОВІЧ,
доктар філасофскіх навук, прафесар

ПРА ЛОГІКУ, СТЭРЭАТЫПЫ МЫСЛЕННЯ І ЖЫЦЦЁ

2 ліпеня ў Маскве адкрыецца XXVIII з'езд КПСС. Якім ён будзе — «яшчэ адным з'ездам» ці «апошнім шанцам»? Што дасць партыі, усяму нашаму грамадству? Гарачая перадз'ездаўская дыскусія, якая вядзецца вольна і некалькіх месяцаў, не абмінула і лімаўскія старонкі. У выступленнях аўтараў «ЛіМ» гаворка аб ролі і месцы партыі непасрэдным чынам звязалася з працэсамі дэмакратызацыі нашага жыцця.

Артыкул, дасланы ў Маскву доктарам філасофскіх навук І. Антановічам, з'яўляецца водгукам на выступленне ў «ЛіМ» філосафа В. Акулава. Артыкул гэты, які мы сёння друкуем, не толькі не ставіць кропкі над «і», але па некаторых сваіх палажэннях таксама з'яўляецца спрэчным.

Тым не менш, палеміка двух філосафаў уяўляецца нам карыснай, бо закранае карэнныя праблемы рэформы палітычнай сістэмы.

Спрэчкі, палеміка

У НУМАРЫ за 25 мая г. г. газета «Літаратура і мастацтва» апублікавала артыкул доктара філасофскіх навук, прафесара Акулава пад загалоўкам «Логіка жыцця і стэрэатыпы мыслення», які ўяўляе сабой палеміку з маім артыкулам «Магія слоў і логіка жыцця», апублікаваным у «Рабочей трибуне» 6 мая г. г. Уласна, гэта палеміка толькі па форме. Па змесце думка аўтара вольна выходзіць на ўсе ас-

ноўныя праблемы сучаснай грамадска-палітычнай сітуацыі, крызіс у эканоміцы, на пытанні развіцця нашага дэмакратызму, лёсу партыі і шматпартыйнай сістэмы ў краіне.

Часам нават цяжка зразумець: дзе аўтар палемізуе са мной, а дзе ён выказвае свае думкі, скарыстоўваючы мой артыкул і спасылваючыся на мяне толькі каб забяспечыць адпраўны пункт для сваіх уласных разважанняў. Пры гэтым

ён часам прыпісвае мне думкі, якіх няма ў маім артыкуле. Што ж: у кожнага свая манера палемікі, і я з цікавасцю прачытаў гэты артыкул прафесара Акулава. Наш нервовы, імпульсіўны час, запоўнены эмацыянальным напалам няспынных выбарчых кампаній і ўзвешаных абвінавачванняў, адбіўся на тоне артыкула; ён носіць на сабе адзнаку і катэгарычнасці, адназначнасці, і паспешлівасці высноў, якімі так шчодро забяспечвае нас у гэтыя дні мітынгавая дэмакратыя. Кажу гэта не дзеля таго, каб кінучы камень у мітынгую дэмакратыю. Хачу толькі падкрэсліць, што наш дэмакратызм, будучы ў прыгнёце многіх гадоў аўтарытарна-каманднага панавання, усё яшчэ вельмі малады і юны. І гэта нармальна, што эмоцыі лёгка перамяшчаюцца з рэальнасцю, жаданае папросту выдаецца за рэчаіснае, а сама рэчаіснасць вельмі часта адмаўляецца імпульсіўнымі дзеячамі як ні на што непрыдатная.

Як і што адкідаць нам са спадчыны мінулага і набыткаў сучаснасці — пытанне, вядома, асобнае, якое, на жаль, залёжыць не ад нас з вамі. Гісторыя патурбуецца вольна, спакойна і непрадузятая, усё раскляўшы па сваіх палічках. Бог сведка, колькі разоў і сам я ў хвіліны цяжкіх разваг днём і ноччу, гораца хацеў, каб можна было забыць мінулае і пачаць усё з новай старонкі. Гісторыя такой раскошы нам не дала. Усе звільні царністага шляху нашых сямі з лішнім дзесяцігоддзям застануцца з намі на векі вечныя, мучаючы нас здзейсненымі

злачынствамі, памылкамі і нахлянуцтвам нас на подзвігі ахвярнасцю папярэдніх пакаленняў. Усё, што было, тое было, нам трэба зразумець яго таемны сэнс. Гісторыю судзіць нельга, у яе трэба вучыцца. Здавалася б, гэта адназначна, і тым не менш мы зноў і зноў вяртаемся з катэгарычнасцю судзіць, як па адносінах да мінулага, так і па адносінах да сабратоў-змагароў за агульную справу.

Катэгарычнасці няма і ў артыкуле В. Акулава. Аўтар нават крыху знарочыста падае сябе як судзіць таго, што адбываецца. Крыўдзяць досыць рэзкія яго выпадкі па маім адрасе і асабліва агульныя абвінавачванні ў тым, што ў мяне і «дыялекттыка не з'яўляецца моцным бокам», і з традыцыйнай, фармальнай логікай я не ў ладах. Заўважым, дарэчы, што традыцыйная і фармальная логіка — гэта розныя рэчы, таму праз коску, як гэта зроблена ў артыкуле, іх пісаць нельга.

«Ловіць» мяне аўтар на «неладах з логікай» наступным вывадам: «сказаць, што КПСС з'яўляецца партыяй і рабочага класа і ўсяго працоўнага народа, — гэта раўназначна таму, што сказаць: чалавечы грамадства складаецца з жанчын і людзей. Так і хочацца заўважыць: калега, «логіка так не ходзіць».

Так і хочацца адказаць: логіка не ходзіць так, як вы яе інтэрпрэтуеце. Звернем увагу на маю фразу: «Партыя КПСС з'яўляецца партыяй і рабочага класа, і ўсяго працоўнага народа». Рабочы клас у дадзеным выпадку — частка цэлага, таму лагічнай супярэчнасці ў гэ-

тым меркаванні няма. Звернем увагу на вашу фразу-інтэрпрэтацыю: «Чалавечы грамадства складаецца з жанчын і людзей». У вас жанчыны і людзі ідуць як раўназначныя часткі. Лагічна — гэта некансістэнтнае сцвярджанне.

Аўтар вельмі турбуе супярэчнасць, якую ён знайшоў у мяне і да якой ён вяртаецца некалькі разоў па ходу тэксту: калі КПСС з'яўляецца партыяй рабочага класа, інтэрпрэтуе ён мой артыкул, тады я ідэалогія і палітыка павінны насіць класавы характар. Калі ж яна партыя ўсяго працоўнага народа, тады, наадварот, яе ідэалогія і палітыка носяць агульнадэмакратычны характар, але тады яна і ёсць менавіта партыя агульнадэмакратычнага тыпу.

«Палітыка так не ходзіць», як прапануе ёй хадзіць І. Антановіч, заўважае мой апанент. Мне хацелася б адказаць на гэта шанюнаму калегу, што палітыка ходзіць усяляк, як ёй дазваляе рэальная сітуацыя і як яе накіроўваюць інтарэсы класаў, груп і асоб, якія займаюцца палітыкай, уладаносбітаў і інстытутаў грамадства. Не-выпадкова ж сам аўтар гаворыць аб тым, што палітыка — гэта ёсць мастацтва магчымага.

Але ў дадзеным выпадку гаворка ідзе пра іншае — аўтар сутыкае ўяўленне аб КПСС як партыі рабочага класа і як партыі працоўнага народа і робіць цікавую выснову: калі гэта партыя ўсяго народа, тады яе ідэалогія і палітыка павінны насіць агульнадэмакратычны характар і нібыта несумяшчальныя з яе місіяй партыі рабочага класа. Тут відавочная лагічна і гіс-

(Працяг на стар. 12).

Ля кніжнай паліцы

ЗАПРАШЭННЕ Ў ПРЫГОЖАЕ

Папулярная серыя «Энцыклапедычная бібліятэка «Беларусь», якую выпускае выдавецтва «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі, пакрысе папаўняецца. Нядаўна пачынае свет яшчэ адна кніжка — «Беларускія народныя танцы, карагоды і гульні». Сёння, калі, з аднаго боку, робіцца захад да нашага нацыянальнага Адраджэння, а з другога боку, па-ранейшаму знаходзіцца «звышінтэрнацыяналісты», гатовы адмовіць беларускаму народу ў праве на ўсё сваё самабытнае, няма, бады, патрабы асабліва данаваць неабходнасць такой кніжкі.

Яшчэ ў глыбокай даўніне, калі сама фарміраваліся ўсходнеславянскія плямёны, пачалі нараджацца абрады, святы, гульні, розныя звычкі. Праз стагоддзі яны сляглі і ў дзень сённяшні. Канечне, яны ў нечым змяніліся, але сутнасць засталася тая ж самая, бо ў іх народ выказаў і выказае сваё стаўленне да свету, выявіў яе, як носьбіта духоўнай культуры.

Пра гэта нагадаецца ў прамове да кніжкі «Беларускія народныя танцы, карагоды і гульні». У ёй жа падкрэсліваецца, што «паступова танцавальнае мастацтва вылучылася з агульнага сінкратызму, стала на самастойны шлях развіцця і выкрышталізавалася ў асобны, па-мастацку завершаны від народнай творчасці». Адным з самых даўніх на Беларусі жанраў народнай харэаграфіі з'яўляецца карагод, а ўжо з карагодаў недзе ў XIV—XVI стагоддзях вылучыліся як жанр танцаў.

Даецца падрабязная характарыстыка кожнага віду карагодаў і танцаў, расказваецца, як збіраецца, даследуецца харэаграфічны фальклор навукоўцамі Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР, супрацоўнікамі Рэспубліканскага і абласных навукова-метадычных цэнтраў народнай творчасці і культурна-асветнай работы Міністэрства культуры БССР і Галіновай навукова-даследчай лабараторыі беларускай танцавальнай творчасці. Матэрыялы апошніх, дарэчы, і выкарыстаны ў гэтым выданні, даволі аб'ёмныя — у алфавітным парадку, як таго і вымагае яго спецыфіка, змешчана звыш 200 энцыклапедычных артыкулаў. Яны красавяцца пераконаваюць у тым, наколькі таленавіты наш народ, якая багатая ў яго фантазія, як умее мысліць ён вобразна. Ады назвы карагодаў і танцаў чаго варты: «Бондар», «Бульба», «Верабей», «Каваль», «Ку-ку», «Чобаты», «Талака»...

Дарэчы, паколькі выданне ў першую чаргу рэкамендувана педагогам-харэаграфам, балетмайстрам — кіраўнікам самадзейных танцавальных калектываў, асобныя артыкулы пра ілюстраваныя нотнымі прыкладамі, а ў нанцы зборніка публікуюцца даведка-метадычныя матэрыялы «Тэрміналогія танца», у якім ёсць звесткі пра асноўныя рухі, малюнк і тэрміны танцавальных нумароў.

Склаў гэтак «запрашэнне ў прыгожае» і быў адказны за выпуск В. Семянюк. Навуковы рэдактар — Ю. Чурно, нотныя прыклады падарала І. Драздова. Аўтары артыкулаў А. Варламаў, С. Гуткоўская, А. Ісачанка, М. Каладзінскі, Г. Калыда, С. Клімковіч, М. Коленка, В. Ліцівінка, А. Лозка, Ю. Чурно, В. Шапавалава.

В. ЗУШЧЫК.

Сяргей ДУБАВЕЦ

«МЫ» і «Я»

Словы «я» і «мы» адрозніваюцца гэтаксама, як «вытворчасць» і «размеркаванне». Што тут першае? Досвед вялізнай дзяржавы, якая 70 гадоў перад усім ставіла «мы», — размеркаванне. Гэты досвед — наша цяперашняе жыццё. І літаратура.

Я — «ego» — стала знакам дрэннае маралі. Нібы катвігамі, яно абчэплянае ўсялякімі «ізмамі» ды «цэнтрызмамі». Ягоны здаровы сэнс прадзіраецца да жыцця ў выглядзе самых розных эўфемізмаў: «вярнуць пачуццё гаспадар», «індывідуальная творчая праца», «суб'ектыўны фактар»...

Вярнуць пачуццё гаспадар — адзін з абсурдных лозунгаў часу. Гаспадар, вытворцу і творцу нельга і не трэба вяртаць. «Я» тут. Творца тут. Як, дарэчы, і мова, і нацыя, і літаратура. Усё гэта ёсць. Яно не прапала. Яно толькі спынілася ў сваім развіцці. Яно як дзіця, якое ўвесь час ратуе замест таго, каб гадаваць.

Вяртаць можна тое, чаго не маеш. А мы маем і мову, і нацыю, і Бацькаўшчыну. Таму, калі што і трэба вяртаць, дык не мову народу, а сябе — мове, не літаратуру — народу, а сябе літаратуры. Інтымнае трэба вяртаць інтымна. А шлях ратунку — гэта чарговая мабілізацыя «мы», чарговае размеркаванне і перамеркаванне, ад якога, вядома, ні мовы, ні нацыі, ні літаратуры не прыбудзе. Ці вы яшчэ не адчулі бясплённасць вашых пажарных высілкаў?

Вярнуць сябе — гэта значыць вярнуць сабе волю, свабоду.

Ведаецца, чым Беларускае тэлебачанне праіграе маскоўскаму? У першую чаргу не сродкамі, а тым, што на Беларускім

тэлебачанні няма асобаў, «я». Спраўдны ратунак мовы — у вызваленні з-пад манополі вузкага асяродку і вузкіх жа нарматываў. Боязна. Я не магу надрукаваць свае думкі сваёй мовай нават у адносна «нефармальным» тэбэмаўскім «Нашым слове». Мае думкі там будучы прыведзены да афіцыйных моўных нарматываў. З мяккім знакам ці без яго — гэта не толькі два розныя правапісы, але і два розныя мысленні. Вы хочаце, каб загаварыў народ. А народ не хоча і не будзе гаварыць на мове, якая, апрача ўсяго іншага, не сама па сабе, не апафеоз пэўнага нацыянальнага светапогляду, а ўсяго толькі люстэрка пэўнай сацыяльнай дактрыны, дрэнны варыянт, «наречце» іншай мовы — вялікай, магістральнай, сусветнай. Адраджаць трэба не мову як такую, а яе абсалютнае «я», зацэртае ў тлумным і ліпкім «мы». Найперш мову трэба тварыць, а не размяркоўваць яе туды, туды і туды.

Мова — жывая. А хто сёння дбае пра яе гармонію і логіку, зручнасць і прывабнасць? Вярнуць у вусны народа непрыстасаваную да горада, несамастойную, знявечаную сталіншчынай мову? — абсурд.

Ратунак літаратуры — таксама ў дэманалізацыі. І таксама боязна. Поўная свабода, якая ў звычайнай савецкай сям'ядомасці асацыіруецца адно з амаральнай усёдазволенасцю, — страшнаватае слова, якое вымушае чарговы раз зліпнуцца ў выратавальнае «мы».

Ратунак гаспадаркі — у вяртанні прыватнае ўласнасці. Слушна заўважана: без яе ча-

лаvek не можа быць зусім свабодны, вытворца — зусім прадукцыйны, зусім «я».

«Мы» не з'яўляюцца суб'ектам творчасці і вытворчасці. На гэтым полі сабраў гэтыя сто пудоў хлеба я, а не «мы», не калгас імя XXV з'езда КПСС. За гэтым станком стаіць толькі адзін гэты работнік. Гэтаму чалавеку ставіць пломбу ў зуб васьмі гэтаму лекар, а не савецкая медыцына і не калектыву паліклінікі № 8. Гэты верш напісаў я...

Верш бяздарны, як, дарэчы, і ўся кніжка. Але В. Быкаў напісаў добрую аповесць і быццам бы пакрыў маральныя выдаткі ад майго зборніка. Б. Сачанка выдаў Набокава і пакрыў выдаткі матэрыяльныя. За спіноў ў мяне — Багушэвіч, Купала, Гарэцкі. Ці не праўда, усё гэта — наша нацыянальная літаратура, даволі прэзентабельнае «мы», у якім бяздарнасць майго верша — амаль незаўважны эпізод? І што з таго, што я ўтрыманець гэтага «мы»? Яшчэ горш быць згаістам...

Утрыманець ёсць у кожнай літаратуры свету. Але бяда, калі філасофія «незаўважнага эпізоду» запануе. Заўтра ўжо ніякі Быкаў не здолее выцягнуць прэстыж беларускага прыгожага пісьменства, ніякі Набокаў не паправіць фінансавыя справы нашай літаратуры. 70-гадовая арыентацыя на «мы», на размеркаванне і ўраўнілаўку сталася для літаратуры згубным шляхам. Хіба вы яшчэ не бачыце гэтага?

А справа ў тым, што ва ўсе часы нацыянальную літаратуру стваряюць толькі я. Што я зраблю — тое і будзе. Ніякія калектывізмы, саюзы і пленумы не заменіць мяне. Калі хочаце, літара-

ТЭЗЫ І АНТЫТЭЗЫ ТВОРЧАСЦІ

Алесь Асташонак. «Фарбы душы». Аповяданні, настроі, аповесць. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1989.

Вядома, што ўсякая ідэя ў сваім зародку нясе фактар свайго ж адмаўлення.

Гэты відавочны закон дыялектыкі часта аказваецца за межамі нашага асабістага светаўспрымання, часта забываецца. І палка захопленасць каштоўнасцю і душэўнай блізкасцю ідэі, нават самай высакароднай і самай вялікаснай, прыводзіць да ўтылітарнасці, а часам і да спрошчанасці думкі. Думка, гвалтам пазбаўленая свайго самаадмаўлення пачатку, а гэта значыць — здольнасці самаразвіцця, траціць глыбіню і аб'ёмнасць, фактычна перастае быць думкай пэўнацэннай. Яна становіцца ўсяго толькі банальнай тэзай, якая ў прынтцыпе не патрабуе ні лагічнага, ні мастацкага доказу.

Пра гэта падумалася, калі знаёміўся з праяічным зборнікам Алесь Асташонак «Фарбы душы», што выйшаў летас у серыі «Першая кніга праяікаў».

З'явіўшыся напрыканцы дзесяцігоддзя, гэты зборнік шматзначна ўвабраў у сябе характэрныя рысы сучаснага літаратурнага працэсу. Надзвычай супярэчлівы адбітак гарачай сучаснасці раскінуў свае апанавальныя знакі тут даволі шчодра. Кніга гэтая — і дзіця свайго часу. І ў нечым — ужо іншая.

Як дзіця свайго часу, зборнік А. Асташонак якраз і заключае ў сабе найперш недыялектычны тэзісны характар думкі-ідэі. Ужо даказаная ідэя даказваецца хай сабе цікавым, нестандартным паваротам фабулы, але проста даказваецца нам. Грэх даўні, шмат часу і ў немалой колькас-

ці гэтым займалася наша літаратура. І не толькі маладая. У той час як задача стаіць іншая: знайсці антытэзу даказанай думкі. Менавіта гэта і адкрывае нам тэму па-новаму, менавіта праз гэта і сама тэма як бы «адкрывае» пісьменніка, робіць яго непрадказальным, выяўляючы ў ім, як часта аказваецца, яшчэ не распазнаны творчы патэнцыял.

І фоб ж у кнізе А. Асташонак ёсць нешта іншае, пра што не скажаць таксама нельга.

80-ыя гады, у тым ліку і іх другая палова, не падарылі беларускай прозе буйнога эпічнага таленту. Але гэта не азначае, што ніякіх зрухаў не было і не прадбачыцца. Штуршкі зрухаў пачуліся там, дзе іх найперш і трэба было чакаць. Маладыя пісьменнікі сярэдзіны 80-х сталі ў рэзкую і рашучую апазіцыю перш за ўсё да сваіх старэйшых братаў па п'яру. Нябачная рыса, што падзяляла два гэтыя «літаратурныя прызвы», праходзіла не столькі праз ідэю, што ёсць творы, як казалі раней, беларускія ў мове, але небеларускія па духу, колькі па супрацьстаянню тылаў мыслення. На месца ранейшай спявадальнасці ўсё больш рашуча і настойліва заступаў тып мыслення актыўнай творчай волі. І гэта была слушная апазіцыя. Нацыя, амаль пазбаўленая роднамоўнай літаратурнай публікі, з паслабленым самапачуваннем, можа быць, найперш і патрабуе ад пісьменніка творчай смеласці — яшчэ адна законмернасць творчасці, пазнання і развіцця. Маладая паззія гэтую законмернасць падхапіла яшчэ, а з выхадом кнігі Сержука Сокалава-Воюша

«Кроў на сумётах», па ўсім відаць, і асвоіла. У прозе працэс здоўжыўся, верставыя вехі яшчэ толькі пачынаюць абазначацца — найперш праз «Рэбкову ноч» А. Наварыча ды вольна цыпер — у кнізе А. Асташонак.

А гэта ёсць першае правасце труднага літаратурнага лёсу кнігі. «Фарбы душы» менавіта як фарбы нацыянальнага, беларускага, не ўсімі могуць быць успрыняты ды і нават пачуць. «Patria eterna» — словы, што прабіваюцца з медальёна праз замглены фон абкладкі і лунаюць ідэяй Радзімы над трэшчынамі засмяглай у чаканні, недагледжанай роднай зямлі — яшчэ, на жаль, не сталі прыкметай нацыянальнага густу, і кніга А. Асташонак на «тэзавым» узроўні філасофскага і мастацкага спасціжэння праблемы можа не займець шырокай падтрымкі чытача. Падтрымка прыйдзе з іншага боку.

Здараецца, пісьменнік, яшчэ не ўведаўшы спаўна сілы свайго таленту, а таму спаўна і не даверыўшыся яму, ціскае адну і тую ж кнопку, ціскае і прагна ўзіраецца ў адну кропку на экране, чакаючы пэўнага выніку і эфекту, не заўважаючы, што экран пачынае высвечваць і адбліскаваць «пабочным эфектам», і што, можа быць, гэты эфект мае не меншую каштоўнасць, чым першапачатковая ідэя.

Так, трэба думаць, сталася і

з А. Асташонак. Ён любіць падтэкст, гэта бяспрэчна. Ускладае слухны і законны спадзяванні на яго. І ў той жа час як бы не зусім даярае сабе, пачынаючы педаліраваць ідэю. Тут, на гэтым разрыве, узнікае незалежны «пабочны эфект», як сведчанне, з аднаго боку, пэўнай статычнасці аўтарскай думкі, а з другога — практычна неўсвядомленай здольнасці заўважваць у жыцці «залацінкі», прыдатныя для творчага ўвасаблення.

Вось апавяданне «Гэлыя, Шуркана маці». Малавергодна, што сам воблік Гэлыкі можа чымсьці істотна дапоўніць наша ўяўленне пра глыбіню народнага характару. Сіла традыцыйнага погляду, што ўсталівалася асабліва моцна ў творах маладзёжных праяікаў, рашуча наступае на творцу — так рашуча, што А. Асташонак нават і не прыкмятае, дзе і калі ён здаўся ў палон гэтанай, так бы мовіць, маладзёжнай традыцыі тварэння народнага характару.

Па ўзроках нядаўняга часу «муруе» фінал апавядання малады пісьменнік: «Высока і велічкая ўзлятае сціплы той абеліск у недасяжнае сінё...» «Узлятаючы ўверх, сцярджае помнік тую нялёгкаю праду...» — жыць пасля сваёй смерці ў памяці тых, дзея каго загінну... Гэтыя пампезныя веліччаныя магла б затрымаць зрок Гэлыкі, бо — і ў гэта я веру — «бачыцца ёй у бляклым ужо жаўціце выциснутых на халодным шэрым камені прозвішчаў» сама дарагая з усіх пазалот (...): вечная пазалота пампкі...»

Гэлыку зразумець можна, а вось аўтарскі погляд муісць дапоўніць тое, што непадуладна позірку гераіні. І тады сэрца сціснулася б, што менавіта так яно і ёсць: «бляклым ужо жаўціца прозвішчаў», а сам помнік — «халодны шэры камень». Прайшла ж трохі раней думка: помнік — «для прыгажосці» зроблены. І яна мяняе многае.

Шматкроць памножаная ў абелісках самамэтная «прыгажосць» вынікла аднаўтвараюцца (ззірніце ў Збор помнікаў, каб пераканацца): стандарт і шаблон формы перакрываў змест, памяць выветрывалася, пакідаючы за сабой шэрыя глыбы мармуру. Памяць не множылася, а ўмураўвалася. А гераіня апавядання якраз жа і выходзіць на скрыжаванне далёкіх дарог штодня, каб не чзла душа, не кампанія і не стыла ў мармуровых кратках пазалочаных надпісаў. І ўжо адным ходам сваім, такім трудным ад

тура — гэта сукупнасць творчых згаізмаў, творчых светаў. Яна тым больш багатая, чым больш непадобныя гэтыя светы.

Байкі пра тое, што, каб выпеліся талент, трэба сотні няздараў, — гэта толькі байкі. З якіх соцен выйшлі Багушэвіч ці Купала? Усё адбылося якраз наадварот. Як заўважыў Ф. Кафка, геній, праходзячы, прабівае ў сцяне зяўру, у якую тады сунуцца ўсе астатнія. «Мы» не могуць ісці паперадзе «я». А глебай для «я» ёсць не сотні дробных творцаў, а свой край і свае людзі ў ім.

Прамоўце: «Я» і адчуйце неабмежаванасць сваіх магчымасцяў, сваю ні з кім не падзеленую свабоду і ні з кім не падзеленую адказнасць. Для кожнага гэта — прасвятленне. Нават не кажучы пра здольнасці, вы павінны адшукаць сваё выхаднае «я», каб рэалізавацца максімальна, на колькі вас ёсць.

Зрабі ўсё, што можаш, і трошкі больш.

Поўная свабода — гэта і ёсць поўная адказнасць перад сабой. Вось што цяпер адбываецца і ў літаратуры, і ў палітыцы, і ў эканоміцы, — паўсюль. Людзі, прадпрыемствы, цэлыя рэспублікі апынуліся перад магчымасцю вызвалення. І кожны гэтую магчымасць рэалізуе па-свойму, настолькі, наколькі прагне свабоды, будучыні, жыцця.

Калі ў вас ёсць такая прага, вас не спалохае заклік да незалежнасці Беларусі — яе ўласнасці на самую сябе і адказнасці за самую сябе, яе падначаленасці толькі самой сабе,

яе роўнага партнёрства з іншымі краінамі. Сорамна Беларусі жыць горш за Літву, Венгрыю, Галаандыю. Сорамна пісаць горш за Быкава і Маркеса.

«Не кожнаму дадзена»? Справа не ў гэтым. Справа ў змірэнні, у нехаці, з якой сёння робіцца ці не ўся беларуская літаратура. Калі я прагну дзіва, прагну ўразіць сябе, цябе і свет, прагну пісаць цікавей за іншых, прагну пераскочыць самага сябе, тады пра ўсё май «зыходнай бяздарнасці» я не магу напісаць слабы твор. Будуць блятацца словы і фразы, будзе губляцца думка, але... Гэта ўжо справа часу, досведу, практыкі. Абы не страціць прагу. Не прамяняць яе на нятворчы стымулы й не ўляпіцца ў гэтае «мы».

Учора я еў ліпкія смачныя фінікі. Добра, калі іх шмат, але ёсць іх зручней па адным. У кожным — свая костка.

«Мы» — гэта вяршыня філасофіі «не кожнаму дадзена», апафеоз ураўнілаўкі. Сярод нас няма геніяў, але ніхто і не бяздарны. Так, каб зусім. Татальна пасрэднасць.

Выраз «не кожнаму дадзена» справядлівы роўна настолькі, наколькі не кожнаму дадзена быць свабодным, а значыць — не справядлівы ўвогуле.

Беларуская савецкая літаратура — не проста, не зусім беларуская літаратура. Настолькі не зусім, наколькі савецкая.

Савецкая — гэта не проста звычайнае дэкаратыўнае азначэнне. І калі не зусім раскрыліся таленты Чорнага, Мележа, Янішчы, пра што цяпер шмат пі-

шучь, дык гэтае не зусім і тлумачыцца словам «савецкая», якім іхнія таленты ўдакладняюцца. Савецкая — гэта значыць сацыяльная, гэта значыць, «мы». Але калі вы гаворыце, што ў нас ёсць набыткі і называеце пры гэтым Чорнага, Мележа, Янішчы, — вы маеце на ўвазе «я» кожнага з іх, «его».

Я чытаю тое, што пішучы мае раўналеткі, і бачу, што пасля ўступлення ў СП, у «мы» яны сталі пісаць гладчэй, але больш скавана і таму горш. Магчыма, яны страчваюць кожны свае маральныя і эстэтычныя прынцыпы? Магчыма — яшчэ не рафінавалі іх... Уяўляю, як мае прынцыпы і прыхільнасці робяцца часткай нейкіх агульных прыхільнасцяў. І мне ўжо не трэба мучыцца, шукаць, а самае галоўнае — не трэба ні за што адказваць. Гэтак я страчаю волю...

Яны глядзяць на сябе сукупным позіткам свайго атачэння. У саюзе ім выдаюць квіток Стэрэатып (нумар, як пісаў Асташонак), і яны ўжо імкнуцца адпавядаць гэтым стэрэатыпам. Усё адно, што гэта — стэрэатып адрэджэнца, баязліўца ці п'яніцы. Выдаткі калектывізму... Унутраны пратэст гоніць маладзейшых пісьменнікаў у бар, на бар'ер, які іншы з іх ужо не пераскочыць ніколі. Сілаў не хопіць. Ён падзляіў сваю адказнасць за сябе перад сабой з вамі, аддаў свае сілы, сваю мужнасць і волю ў агульны кацёл.

Я думаю, адкуль у вершах маіх раўналеткаў так шмат моцных словаў? Крыжы, кроў, віно, Хрыстос і нават — «засранцы». На нейкі час фаталістычная лексіка і фатальныя настроі

проста запаланілі маладзейшых паэтаў. Цяпер я ведаю — гэта ад слабасці, ад істэтычнага патрэбы нека бараніцца перад наступам «мы», перад безальтэрнатывнай непазбежнасцю гэтага шляху, перад нівеліроўкай, усялякай «роўнасцю і братэрствам».

«Бурапена» тых маладых, маладыкоўцаў, ішла ад пачування моцы новага «мы» ў проціборстве са старымі аўтарытэтамі — «я». «Бурапена» сённяшніх маладых — гэта агонія «мы», якое канае разам з састарэлым ладам, гэта, можа быць, балеснае вылучэнне кожнага «я» з манопольнае агульнасці — СП. Вось розніца. Тады было «мы» супраць «я», а цяпер наадварот. Калі хочаце, гэта спроба рэваншу Купала і Пушкіна ў тых, хто некалі скідаў іх з карабля гісторыі.

Творца заўсёды самотны. Адному Богу вядомыя шляхі яго.

Сёння СП — гэта ўжо толькі структура (недарма на апошнім з'ездзе менш за ўсё гаварылі пра літаратуру, яе феномен, яе дзіва), гэта шкільет, які паволі рассыпаецца на сонцы.

Шляхі літаратуры ніколі не пачынаюцца са структуратворчасці. І таму марна спадзявацца на новыя структуры, на якія небудзь «Апрэль» ці які-небудзь «Красавік». Нішто жывое не пачынаецца са шкільета. Нельга ў шкільет напхач ваўтрабаў, абцягнуць скурай і — ідзі гуляй.

Усё жывое пачынаецца з маленькага квюлага зародку. А літаратура — жывая.

У гісторыі беларускага пісьменства я знаходжу ўдалы прыклад літаратурнага аб'яднання. Гэта «узвышша». Дэся-

так асобаў сабраліся і сталі выдаваць часопіс. Добры часопіс. І амаль усе ўзвышэнцы цяпер — класікі. Яны не былі «мы». Яны былі сябрамі «я» з прагай здзіўляць свет.

Каб такія часопісы з'яўляліся, знікалі і зноў з'яўляліся сёння, каб яны былі розныя і заўсёды народжаныя спантанна кожнай новай прагай здзіўляць свет, патрэбная дэманалізацыя, спрыяльныя грамадскія ўмовы, магчымаць кожнаму ахвотнаму заснаваць такі роўны ў правах з астатнімі (у нашых варунках — з эспэўскімі) часопіс. Патрэбная адмена папярэдняе цэнзуры, скасаванне ў літаратуры ўсялякага адміністрацыйна-ідэалагічнага падпарадкавання. Усё гэта я магу назваць адным словам — давер да грамадзяніна. Вось у гэтым якраз кірунку сённяшні СП не робіць нічога. А гэта кірунак да свабоды.

Кожная рэдакцыя кожнага літаратурнага часопіса цяпер — гэта баблонская вежа, дзе сустранеш увесь спектр поглядаў. Часам у адной рэдакцыі праз аднаго сядзяць сталініст, прагрэсіст, сталініст, прагрэсіст... Людзі гэтыя, паводле сваіх уяўленняў пра маральнасць, эстэтыку і жыццё ўвогуле, складаюць зусім эклектычнае «цэлае». Адсюль — нехаць. Адсюль і тое, што ў нас няма ніводнага літаратурнага часопіса як такога. А тое, што ёсць, — беспрынцыпныя акамянелыя структуры.

Калі не зраблю я — не зробіць ніхто. Гэта першае прыказанне гаспадара. Так, як зраблю я, не зробіць ніхто — першае прыказанне творцы.

старасці і такім няўмольным ад «неўмураванасці» матчанга пачуцця, што жыць яе Шурка, не забыты на вайне, — падтрымлівае хаця б у сабе жывую веру і жывую памяць.

Закапанае і пахаванае, як гаворыць Гэлка, «гора тут наша», выткнулася воляю якогасці злога «генія» са шматпакутнай зямлі знамямі квадранта-прамавугольнай безгустоўнасці святога ўшанавання. «Усе прозвішчы зліваліся сваёю фарбаванай пазалотай у адзін непарушны гурт, быццам на паўзлі адно на адно...», — о, гэта трапна заўважана!

І такія аздобінкі трапных назіранняў паварочваюць ад той кнопкі-ідэі, на якую пастаянна націскае аўтар (права «жыць пасля свайго смерці ў памяці тых, дзеля каго загінуў»), да ідэі не менш моцнай свайго праўдзіваасці — ідэі бяспамятства. Гэлка — забытая маці! (Сын, лічыць яна, не забыты на вайне — па кантузіі ён пазбыўся памяці.) Памяць, а поруч — паўзабыццё і бяспамятства. І невынішчальнае сіла пакутнага цяплення.

Аздобінкі-дэталі ў кнізе надта часта супрацьстаяць заддзеным арыенцірам, несумненна выдаючы прыкметы маладога крэпкага таленту. Менавіта яны вымагаюць пэўнага духоўнага, зрокавага, а галоўнае — актыўнага напружання, каб, напрыклад, уявіць, як тупае Гэлка, «з цяжкасцю робячы кожны свой дробны крок, ледзь выносячы ўперад кульбу». «Дробныя крокі» — не так сабе напісана, ён ужо не забываецца, пра яго думаеш...

Прыкметы сур'эзнага майстэрства выразна прасочваюцца і ў «экзатычным» для беларускай літаратуры апавяданні «Patig etepna», адным з лепшых у маладой прозе.

Пісьменнік, так бы мовіць, сярэдняга складу, напэўна, паставіў бы кропку там, дзе душа Краеўскага, патомнага шляхціца з-пад Наваградка, воляю лёсу закінутага ў Алжыр, праз многа год моўнага маўчання раптам раскрылася шчодрой і нязмушанай напеўнасцю бела-

рускай гаворкі. І гэта быў бы някепскі, поўны экзатыкі абразок. У Асташонка, аднак жа, адсюль толькі і пачынаецца апавяданне, адсюль набірае яго другі віток.

Напружаны дынамізм падзейнай асновы разрываецца раптам эпічна спакойным павядленнем: арабы, «не ведаючы хрысціянскага абраду», пахавалі Краеўскага «па мясцовым звычаям». І тады ўсе авантурна-прыгодніцкія стыкі Краеўскага з муджахідамі і ахагарамі, туарэгамі і кабіламі ўспрымаюцца не як дасціпныя і займальныя элементы авантурна-прыгодніцкага жанру, а як рэальна, па-мастацку ўвасоблена ідэя: гэтыя плямёны, нават самыя малыя, свята берагуць і ахоўваюць звычэй і ўклад свайго жыцця. Для іх і папраўдзе Радзіма — вечная.

Кропка, якую не паспяшэўся паставіць пісьменнік дзеля экзотыкі, адцягнутае вась пед такі фінал, якраз і азначае той кантрапункт, той адмаўлены пачатак, які дае штуршок да самаразвіцця творчай ідэі.

Тут, аднак, трэба зрабіць адно адступленне. Калі лёс Краеўскага — рэальнасць, з якой сутыкнуўся аўтар, то ён — шчаслівы чалавек. Калі гэта — дзёрзкая выдумка, то — шчаслівы ўдвая. Але і ў адным, і ў другім выпадку нельга да канца згадзіцца з пісьменнікам.

Удзячных «дэбязінак» у А. Асташонка так многа, што, свабодна пачуваючы сябе ў іх аб'ёме, пісьменнік дазваляе сабе вольную пагоду за адной з іх, найбольш эфектыўнай і гаваркай, растрасаючы, губляючы па дарозе іншыя. І ляжаць яны, як быццам і да месца, а ўсё ж сіратліва, і прасяюцца палбары, а нельга, яны «прыпаяны» ўжо да свайго тэксту. У апавесці «Малюнкі на поцеле», да прыкладу, ёсць мікраобразок, калі «служыць» ганюцца па могілніку за капелюшом начальніка, сарваным свежым парывам ветру. — бог ты мой, якая горкая іранічная карцінка, сама вяртае цэлай апавесці! А, глядзі ж ты, — толькі прахадная дэталка ў другім творы. І не ведаеш, ці радавацца, што А. Асташонак мае безліч знаходак, ці засмучацца, што так марна гінуць яны, недаацэнаныя, да ладу так і не даведзеныя.

Мусіць, усё ж такі радавацца: надта лёгка, непрыкметна яны нараджаюцца, і здаецца, што запас іх у аўтара — невычэрпны.

што яго творчыя засеі ніколі не апусцеюць. Гэта мая, чытацкая радасць.

Але складваецца ўражанне, што тып буйной эпічнай формы непадуладны ці проста нехарактэрны для А. Асташонка. «Фрагменты» (ёсць і такая красамовная назва ў зборніку), «настроі», «малюнкі» ўдаюцца лепш за сам акт іх складвання ў карціну. Не сказаць, што яны кепсна стыкуюцца паміж сабой, але фрагменты бываюць так ярка выпісаны, з такой страшнасцю і сілай, што па адным пакідаюць уражанне падчас мацнейшае, чым у звязцы. Амаль што кожнае апавяданне можна раскласці на некалькі такіх «фрагментаў». Тое ж «Patig etepna» чытаецца не толькі як апавяданне ў апавяданні, але і як бусінікі дэяў, злучаных канонамі класічнай п'есы.

На «дзеі» можна раскласці і апавяданне «Супер». Але яно цікавае тым, што аўтар без рэзкіх перападаў сюжэта здолеў «выціснуць» усё магчымае з твора дзеля стварэння характэру. Вельмі прыдатным тут аказаўся прынап, які я называў бы прынапым сіметрычна-люстранага адбітку. Вугал падзення зіхоткага Супера раўназначны вуглу адбіцця «неданоскаў» Кляшча, Нінкі і да іх падобных. Спаганая злосць над Нінкай — гэта спроба Супера разбіць ненавіснае «люстра». Але позна: выява была, «люстра» сваю работу выканалася, і ад гэтага нідзе не дзенецца.

Дынамічная падзейная аснова, настраёваецца, падчас выразна ўстаюнка на характарнасць — рысы, цалкам уласцівыя А. Асташонку. Цікава, што кожны раз яму нібы прыходзіцца выбіраць нешта адно: разам гэтыя ўласцінасці сходзяцца рэдка. Праўда, у «Вяртанні» мне не пачылася ні першага, ні другога, ні трэцяга. Наогул здзіўляе тут сама лёгкасць, з якой аўтар наважыўся паўтарыць «Загадку Багдановіча» М. Стральцова. Класіка не церпіць паўтарэння, яна церпіць спаборнасць. А спаборнасці якраз і не атрымалася.

У апавесці «Малюнкі на поцеле» сур'эзнай увагі заслугоўвае вобраз маладога кінакрытыка Славы, чалавека здольнага, адукаванага, але які «амаль нічога не ведаў пра гісторыю бацькаўшчыны, яе культуру і не імкнуўся пакулі надта ім ціка-

віцца». Здаецца, ніводзін з герояў кнігі не можа пахваліцца такой дакладнай тыповасцю, як сялянскі сын Слава. Гэта рэдкая ўдача аўтара.

У чым яна, гэтая ўдача тыповасці?

Бесхрыбетная «залатая моладзь», далёкія праўнікі людзей «лішніх» — той пласт людской папуляцыі, які беларуская літаратура ў розныя часы і з розных прычын абыходзіла, — гэта «залатая моладзь» можа апынуцца ў цэнтры нашае ўвагі.

Здаецца, яшчэ такога не назіралася, каб у такім масавым маштабе з народнага асяродку нараджалася такое здрайлівае дзіця. Выдаткаваўшы рэшткі фізічных і маральных сіл на яго нараджэнне, спакораны і стомлены бацькі ўмільна пазіралі, як іх мілае «чада» надта ж свёбасаблівым ходам «пашылася» ў людзі. Абяскуроўленыя, шчаслівыя бацькі ціхенька трымалі ў руках расчынены кашалёк, яшчэ нават не падазраючы, што ўвесь той інтэлектуальны і духоўны капітал, які яны так неабачліва раздэрылі на нараджэнне «залатога дзіва», ўжо не папоўніцца. Бо дзіва тое можа не тое што не спадзіць духоўнай пазыкі, а яшчэ і бацькоў увагнаць у даўгавую яму гісторыю.

Клім Шамоўскі з вядомага апавядання М. Гарэцкага раптам выплывае з сутоння часу... Ды што там, купалаўскі Мікіта Энэсак ды яшчэ многія падаюцца вытокамі нараджэння пагрознайшай з'явы.

Яны ўпэўнены ў тым, што жыццё ідзе наперакаж — і гэта святая і праведная ўпэўненасць. Але дзе той прапушчаны момант першапачатковай памылкі? Не маючы сіл і магчымасці адшукаць яе (бо страцілі спадкаемную здольнасць быць «крыху філосафіямі»), яны пачынаюць ілгачы. Спачатку сабе, а потым і тым, хто акружае іх. Хлусня дзеля самаапраўдання станаўцца надзейнайшай, як ім здаецца, аховай ад бездапаможнасці ў гэтым жыцці. Хлусня ды яшчэ шчодрэ ўзятая ў спадчыну практычнасць — гэтыя якасці далёка могуць завесці...

Яны маглі прызнаваць сябе нягоднікамі, корчыць пакаляную міну на бацькавым панядворку, а ў спраўднасці гэта заставалася толькі абломаскім самалюбавам «вясакароднага» ўчынку. Бо гэтакі тып, як тып Славы, пераважна здольны не на самаразвіццё праз самапазнанне, а на самаапраўданне сваёй сацыяльнай і нацыянальнай інфантыльнасці. Вось галоўны занятак і ўцеха іх жыцця!

Гэтая бязродная касмпалітычная моладзь бліскам і ззянем запаланіла літаратуру, і гэтым жа самым бліскам і ззянем схавала свой спраўдны твар. Колькі пісьменнікаў закідвалі вудачку з нажыўкаю ў янага павярхоўнага ачышчэння, і самі ж трапіліся на яе, колькі наўнай веры было ў тым, што іх героі стануць лепшымі, і колькі фальшу і няпраўды ва ўсім гэтым!

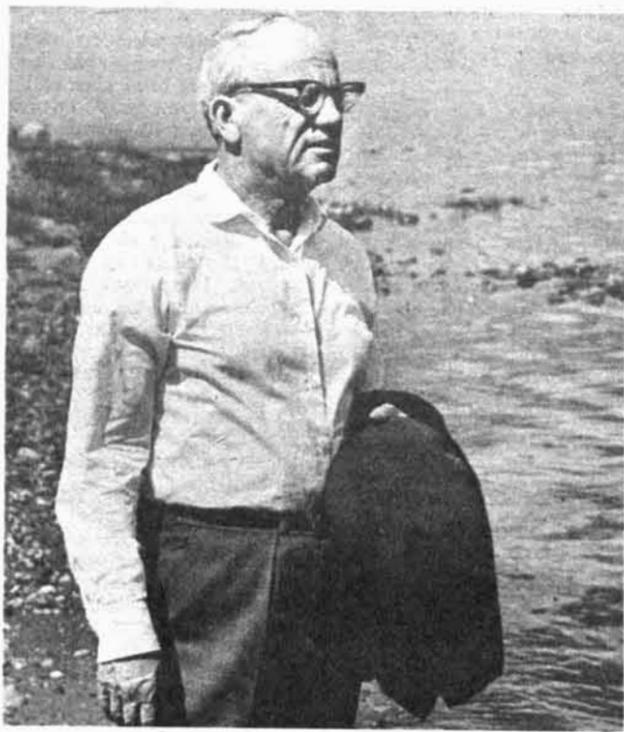
Шкада, што і А. Асташонак, так тонка, неўпрыкмет паставіўшы ў цэнтры апавесці не бацьку, а сына (аказваецца, нават само апавяданне ідзе ад імя Славы), спакусіўся прыгожым з фармальнага боку, але хлуслівым ходам — запозненым паўкніжнем Славы ў выглядзе пісьма сябру. Прыгожае і халоднае, ненаатуральнае і вышчырае, без набору дастатковай спавядальнай вышні, калі праз кніжнасць і «красівосць» з ліжасцю, ледзь-ледзь прабіваецца амаль няўлоўны абрыс праўдзінасці, гэтае пісьмо з'явілася дзеля адзінай фактычна фразы: ці жыць яшчэ твай бацька?

Ах, якая гэта прымерка для героя абломаскага халата: напісаць, каб сабою палюбавацца! Мне, аднак жа, здаецца, што ўся вабнасць апавесці была б якраз у неапісанасці такога пакалення, якраз у яго адсутнасці.

Дзіўна ўсё ж атрымліваецца рэч: твор адсвечвае інакшым, незаўяўленым бокам, думка на тыкаецца на апазіцыю, вобраз характар, забіраючы сваю меру і мернасць часу, адкрывае прастору разнаполюснага прычтанья. І гэтак — скрозь усю кнігу. Але праўдзінасць усё гэта надта нясмела, як з агледкай, з боязню таго відавочнага факта, што кожная думка змяшчае ў сабе ўласную ж антытэзу. Не вярта гэтага бяжыць, тым больш, што «Фарбы душы» — талентам распавітая кніга.

Ігар ЖУК.

г. Гродна.

СЛОВЫ ПАДКАЗВАЛА СЭРЦА

Петрусь Броўка перш за ўсё лірык, лірык па самім складзе сваёй натуры, па самім характары адчуванняў.

Лёс паэта ў многім характэрны для таго пакалення, якое спазнала і з'яўляецца новага, дасюль невядомага ў шырокім сацыяльным плане, таго, што не проста церабіла сабе шляхі ў рэчаіснасці, але і якое паспела паспытаць (хто з большага, а хто і напоўніцу) гаркоту расчараванняў, ідучы — кожны па-свойму — да перацэнкі былых каштоўнасцей. Сама лірычная плынь броўкаўскага радка — своеасаблівы рэзанатар той грамадска-палітычнай і духоўнай атмасферы, у якой нараджаецца верш. Былі моманты, калі гігантанія дэкларацый і рыторыкі, успрынятай ад рэвалюцыйнай пары, ледзь не абавязкова масава лозунгавасць пагражалі заглушыць даверлівасці і чысціню слова патэмнага, узважанага сэрцам, агучанага не толькі гулам заводаў і плошчаў, але і цёплым голасу ўласнай душы. Што ж, урэшце, ратвала гэтае слова ад суцэльнай плакатнасці, дзе зразумелы намер дапамагчы краіне ў барацьбе за абнаўленне і аднаўленне жыцця прыводзіў нярэдка (не толькі ў даваенны час, але і ў пасляваенныя гады) да таннай газетнай прамалінейнасці ў высокім стылі, у інтанацыйна ружовага мажору з карцінкамі бясхмарнай ідыліі?

Галоўнымі ж якасцямі Петруся Броўкі заўсёды з'яўляліся энергія, рух, дынаміка творчай думкі, якія на ўсіх этапах яго дзейнасці па-рознаму, часамі досыць супярэчліва і процілегла, выяўлялі воблік і непрываганую сутнасць героя броўкаўскай лірыкі. Ужо з першых маналогаў паэт сцвярджае сябе не «бардам адзіночкі», а чалавекам дзейсным, які адкрыта абвясціў напрамак творчай праграмы:

Не буду я стаяць на раздарожжы,
Вачамі сумнымі глядзець у далечынь...

Разам з гэтым П. Броўку доўгі час была ўласціва і некаторая ўнутраная інертнасць, павярхоўны падыход да асэнсавання з'яў і фактаў, што сёння ўяўляецца хваробай росту не толькі аднаго аўтара, але і ўсёй савецкай паэзіі першага пасляваеннага дзесяцігоддзя. Апісальніцтва выявілася ў шэрагу лірычных твораў паэта пасляваеннай пары («Плытатон», «Кладашчыцы», «Калгасны мелнік» і інш.). У сувязі з гэтым варта нагадаць крыху іранічнае выказванне Міхаса Стральцова: «...у канцы саракавых і пачатку пяцідзсятых гадоў павялічыліся цэлыя паэтычныя гросбухі з пералікам абавязковых прафесій і тэм, якія трэба адлюстравіць: муляры і цеслі, кранаўшчыкі і аграномы мільгалі на іх старонках, і жолуд абавязкова параўноўваюцца з патронам, а кляновы ліст, што падаў на грудзі, з медалём...».

Пераадоленне любой інерцыі, тым больш інерцыі мастацкага мыслення, не кожнаму даецца лёгка і адразу, бо многімі трымае ў палоне звыклых поглядаў і ўяўленняў. Аднак такое пераадоленне адбылося і ў індывідуальна паэце. Паэтыка да больш арганічных, рэальных матываў, што дало ў выніку істотны для ўсёй беларускай паэзіі дасягненні — кнігі «А дні ідуць», «Між чырвоных рабін», «Калі ласка!», «І ўдзень і ўночы». Жывыя традыцыі класічнага вершаскладання набывалі новае дыханне, у якім раз дэманструючы сваю моцную аснову; заканамерна з'явіліся яны і стартавай пляцоўкай для сучасных паэтаў вершаў і паэм П. Броўкі. Голас паэта стаў поліфанічна багачэйшым, у ім загучала ўся гукавая гамма рэчаіснасці. Шоў пошук глыбіняў, слова пранікала ў сутнасць, у ядро пазнання свету, маштабна раскрываючы індывідуальнасць аўтара і яго сучасніка.

Аднак часам добры намер паэта паказаць свайго героя ў стане актыўнага ўрушэння, у працэсе працоўнай, стваральнай дзейнасці цярпеў няўдачу, вядома, не па віне рытмаў, а ў сілу таго,

што сам змест такіх твораў выступаў у ідэалізаванай форме, без аб'ектыўна-індывідуальных рыс і элементаў, якімі і цікавыя кожны арыгінальны паэт. Помсціў не рытм сам па сабе, а той комплекс мастацкага вырашэння, які знаходзіў для сябе туго ці іншую інтанацыйную афарбоўку. У творах таго плана не толькі адсутнічалі праблемнасць і шырыня мастацкага мыслення, але зніклі і ўсе цяжкія і супярэчлівыя самаго быцця. Адсутнасць у лірыцы паэта пасляваеннага дзесяцігоддзя шматлікіх вуглоў і шурпатацей, якія меліся ў жыцці, рабіла яе не толькі збеднятай у ідэяна-вобразных адносінах, але і кананічнай у рытмічным выяўленні, у структуры сюжэтабудовы і выкарыстанні мастацкіх прыёмаў.

Несумненна, што перад такім вопытным майстрам, як П. Броўка, паўставала пытанне далейшага развіцця і ўдасканалення сродкаў мастацкага паказу рэчаіснасці. Патрэбен быў пераход у новую, істотна адрозную якасць у іншую сутнасць. Ці абавязкова для гэтага быў патрэбен пераход у новую форму, у нязвычайную знешнасць твора?

З рэчышча безаблічнасці і агульшчыны, празмерна ўзнеслай патэтыкі паэта не апошнім чынам вывядзіла на шлях арганічнага паўнакроўнага гучання адчування тых ручаін народнай паэзіі, якія бруліся ў самой стыхіі нацыянальнага меласу і эпосу, у спадчыне неўміручых папярэднікаў паэтычнага слова, якое так шчодро ўзыходзіла на ніве роднага фальклору. Творчая манера паэта паступова набывае рысы навізны праз пераадоленне, адмаўленне застою ў ранейшых формах, якія пачалі напайняцца больш значным сэнсам, адметнай вобразнасцю і экспрэсіяй. Пашыраюцца традыцыйна-ўстойлівыя формы верша, дзе многія вядомыя прыёмы дапаўняюцца індывідуальнымі адзнакамі. Паварот да эмацыянальнай насычанасці радка і жыццёвай праўды адбываўся не прамалінейна і проста. Працэс гэты быў складаны, зігзагападобны, дзе адмаўленне ўчарашніх звычак рабілася з яшчэ даволі пільнай агледкай на іх. Вось чаму стаяць побач напісаныя ў адзін і той жа час такія розныя па стылю і ўзроўню лірычныя вершы, як «Такія і мне ўжо часіна прыпала», «Бондар», «А ты хоць дрэва пасадыў», у якіх пульсуюць свежая думка і непрываганым шчыры неспакой, і вершы «Камбай», «Рахункавод» і падобныя да іх, дзе пераважаюць спрошчаныя, дэкларацыйнасць і адваедная рытмічная бясколернасць.

У апошнія дзесяцігоддзі творчай дзейнасці П. Броўкі ў яго вершах прыкметна ўзрастае інтанацыйнае вылучэнне слова, знешне твор пачаў выглядаць больш свабодна, незалежна ад жорсткіх рамак графічных канонаў. Пры ўсіх гэтых якасцях верш мае шмат рыс, якія збліжаюць яго мастацкую форму з лірыкай вялікіх папярэднікаў, пацвярджаюць генетычную сувязь з версіфікацыйнай культурай лепшых майстроў нацыянальнай паэзіі і суседніх народаў, пераважна рускага і ўкраінскага. Лірыка Броўкі 60—70-х гадоў сведчыць аб значнасці ўнутранага свету асобы, аб яго непрыстай дэялектыцы. Адмаўляючыся ад рытарычна-дэкларацыйнага вырашэнняў, якімі граліся многія, у творах гэтага перыяду найбольш поўна перададзены зямныя трыюгі, клопаты і спадзяванні людзей.

Для шэрагу апошніх твораў П. Броўкі ўласціва такая асаблівасць, нібыта чыста вопытная — аўтар не імкнецца рэгламентаваць іх пэўнай назвай, не вызначае іх змест і філасофію слоўнікай эмблемай, пакідаючы чытачу магчымасць не толькі для суперажыванняў, але і для самастойнага высвятлення сваёй думкі, паколькі

ні яна амаль заўсёды шырэй самой назвы. Цікавым з'яўляецца не толькі пашырэнне аўтарам формаў традыцыйных магчымасцей верша, але і трансфармацыя даўніх, звыклых канструкцый сілаба-тонікі (што яскрава выявілася ў такіх выдатных творах, як «Пахне чабор», «Дубовы ліст», «Родныя словы», «Жорны», «Калі губляе лета сілу»).

У свой час патрыярх латышскай паэзіі Ян Судрабалн гаварыў пра Броўку-лірыка: «Броўка вельмі сэрдачны, просты. Ён піша пра самыя звычайныя рэчы, піша без лішніх для яго ўкраш, піша проста, а сэрца глыбока кранае... Яго вершы, чэрпаючы аснову з беларускага фальклору і працягваючы традыцыі Я. Купалы і Я. Коласа, разам з творамі іншых беларусаў пашырылі гэтыя традыцыі».

Гаворачы пра багатую прыроду «познай» лірыкі Броўкі, трэба адзначыць, што аўтарам, як і ўсёй нашай паэзіяй, у многім пераадолены бар'ер ілюстрацыйнасці і павярхоўнага адлюстравання духоўнага свету сучасніка. Гэта з'явілася, не без падстаў, вынікам пераадолення ў самім грамадстве пэўных супярэчнасцей і складанасцей. Многія вершы — вынік не толькі творчага развіцця, але і дыялектыкі гістарычна-грамадскай, часовай. Адсюль — своеасаблівае «камаладжэнне» броўкаўскіх традыцыйных ямбаў.

З гадамі лірыка паэта становілася больш лаканічнай, эканомнай у выбары сродкаў, узрасла схільнасць да кароткага верша, мініяцюры, замалёўкі. Філасофскі роздум і гарачае, амаль юнацкае захапленне ўсім, што «сэрцу міла» (А. Куляшоў), нарадзілі ў паэтычным акіяне сваю, непадобную да іншых, хвалю. Як правіла, у такіх творах нельга нешта памяняць месцамі, выкінуць, урэшце, хоць бы адно слова, каб не парушыць іх аснову, у якой сфактураваны тая эмацыянальна імпальсы, што непасрэдна звязаны з усімі кампанентамі — лексікай, графікай, інтанацыйным ладам: Як бы нішто не адбылося, Над рэчкай туманы дымяць. Зноў тая ж ноч і тая ж вясень.

А толькі вось цябе няма. Стаю ізноў на тым жа ганку. Скуль знікла ты ў імгле начной.

Няхай бы бліснула маланка і паказала, што з табой. Узорам тактоўнага пачуцця і душэўнай паўнаты з'яўляецца і наступны верш адной з апошніх кніг паэта, дзе за знешняй прастотай хаваецца ўсведамленне сапраўднай цаны і вагі кожнага слова, бо вывады яго — вынік перажытага, вынашанага:

Калі з табой што якое, Ты не хавай, ты не маўчы. Але разваж душой сваёй І ўсім аб горы не крычы. Калі ты смуткам апавіта, Калі ў душы твай ё адчай, Ты лепш скажы мне шпатам жыта Ці пазвані мне, як ручай. Я ўсё, як трэба, зразумею І цёплым ветрам адкажу. Я пашкадую, я прыгрэю І асуду тваю слезу.

Адночы равеснік Петруся Броўкі грузінскі паэт Іраклій Абашыдзе, спрабуючы растлумачыць прыцягальную моц пушкінскай паэзіі, сказаў: «Яму (Пушкіну.—В. Я.) не патрэбна думка ўпрыгожана, не патрэбна слова ўскладнёнае — у яго прыгажосць і складанасць уласцівы самой думцы, і ён не баіцца сказаць проста».

Вершы, падказаныя Петруся Броўку сэрцам, не губляюць сваёй някідкай прывабнасці і такой дэфіцытнай, не крыклівай шчырасці ў сённяшнім мітуслівым свеце.

Віктар ЯРАЦ.

НЕЯК я ўжо раскаваў пра Гаркушу. Можна, хто памятае: было яму трохі за сорок, але з твару ён мог здацца і мудрайшым за свае гады, бо ўмеў хітравата прыжмурыць вочы і надаць ім загадкава-іранічны выраз. Гаркушава іронія мною вельмі лёгка чыталася: толькі ён, памочнік ляснічага, штодня робіць у сваім лесе нешта карыснае; ад таго ж, што нейкі таксатар (гэта значыць, я) паходзіць па ўрочышчы ды штосьці занатуе ў свой журнал, ніводнай галінкі ў ягоным лесе не прыбавіцца. Яшчэ нагадаю: ездзіў Гаркуша на старым абшарпаным мапедзе; там, дзе нельга праехаць, яго лёгка можна пракаціць, дык Гаркуша заўсёды і знаходзіў мяне, у які б гушчар я ні зашыўся. А шукаў ён мяне таму, што час ад часу яму няцярпна рупіла казаць мне якую-небудзь сваю байку. Гэтых баек у Гаркушы было безліч, і ён раскаваў мне іх, каб кожны раз падвесці да адной і той жа маралі: у яго такая багатая лясная, ды і наогул жыццёвая, практыка, што мая вычытаная з кніг тэорыя не ідзе з ёю ні ў якое параўнанне.

Так ён знайшоў мяне ў лесе і цяпер — злавіў, на прасецы. Ніўну галавою — павітаўся, саскочыў з мапеды і моўчкі пакаціў яго далей, а я, быццам і было так умоўлена, пайшоў следам, разумеючы, што ён зноў, мабыць, прыкінуў, дзе зручней нам будзе сесці. Прасека прывяла на край пясчанай выспы: злева, у лагчыне, сапраўдны «цёмны лес», забіты ўнізе густым ліпавым падлескам, лапушымым і жаўтаватым ад прасекі арэшнікам, а справа, на выспе, рэдкія, неахайныя з выгляду, невясёкая, хаця і стараветыя хвой: лускавата кара, калматае, бязладна раскінутае ў бані голле. Між дрэў жоўтыя пясчаныя плешыны мазаічна перамяшаліся з сівымі лапікамі лішайніку; сям-там пракінуўся шэрстка, з закружленым угору веццем, падобны на перакаці-поле верасок. У такім хвойніку прыемна бывае сесці на цёплы сухі пясок, не дзіва што Гаркуша і выбраў гэтае месца, каб раскаваць мяне тут сваю байку.

Але з байкаю гэты раз у яго выйшла асечка. Сесці-то мы селі, але не паспеў ён і абвацца, як проста перад намі, у густым цёмным падлеску пачуўся моцны шум, і прыўстаў на кукішках і, прызнацца, трохі здрыўфіў — пачуваў, звер, але не, гэта быў не звер, а чалавек — ён вываліўся нарэшце з гушчару і, як нічога перад сабой не бачачы, спыніўся і ўздыхнуў з палёгкай.

2

Я пазнаў гэтага чалавека. Першы раз, праўда, зводдаль, я ўбачыў яго з месца назд. Неяк выйшаў я перад Доўгай лагчынаю на дарогу, а па ёй акурта ехаў Гаркуша. Мабыць, з ветліваці ён затармазіў, злез з мапеды і, коцічы яго адной рукой, пайшоў са мною побач. Спусціліся пясчаным адхончыкам на луг, перасякаем яго ўпоперак, і раптам я бачу, як на масток з таго, процілеглага лесу выходзіць высокі мужчына і, ніякніш, з абчасаным бярвенцам, але вось ён сірае па мастку і бярэ ад яго наўсось па лузе — вельмі даўны кірунак, бо ў тым баку няма ніякага жытла, толькі лес, дык куды ж ён нясе сваё бярвенца? — з лесу ды ў лес? Хіба там, куды ён ідзе, не знайшоўся б такога ж... Але было ўсё-такі падобна, што на плячы ў яго кароткае, метры са два, бярвенца. Яно блішчала на сонцы — так блішчыць вільготны камбій, калі з жывога дрэва толькі што знялі кару. А калі не бярвенца?.. Яшчэ можна было падумаць, што нёс ён трыногу тэадзіта, можа, абкручанаю цэлафанавай плёнкай — яна гэтак жа ярка блішчала на сонцы. Але тады зноў п'янтанне: навошта абкручваць тэадзіт плёнкай, калі на небе ні хмурынікі? А галоўнае, калі гэта быў гвадзіст, дык чаму адзіт, звычайна ж іх няменьш як трое, ды і не чуў я, каб палізу нешта рабілі гвадзісты. Між тым чалавек з загадкавай пошай на плячы да ўсяго яшчэ і пазыгаў, відаць, сустрачы з намі: нават не зірнуў у наш бок — паспынаўся ад дарогі, па якой мы з Гаркушам набліжаліся да мастка.

Раптам да мяне дайшло, што Гаркушу зусім не хвалюе тое, што надта ж запікавіла мяне, і гэта яшчэ больш разварушыла маю цікаўнасць. «Хто гэта?» — спытаў я і пільна зірнуў на Гаркушу. Ён злёгка паморшчыўся: «А, махні рукой...» Аднак адчуўшы, што яго аднаў не задаволю мяне, дадаў неахвотна: — «Моль». Так яго празвалі. Але не бярэ ў галаву — ці мала дзівакоў на свеце...»

3

Дык вось цяпер я і пазнаў гэтага Моль. А перш, можа, пазнаў тое доўгае і белое, што было ў яго на плячы, бо раней чым сам ён ступіў з цёмнага падлеска, яно ўжо адным канцом вытырнулася на святло. Сваю пошу ён і праўда абкруціў цэлафанавай плёнкай — там, на лузе, не памыліўся, але што ўсё-такі гэта было?.. Не тэадзіт. Нейкі цупкі скрутас: ён прагнаўся і спружыўся, калі Моль асцярожна знімаў яго з пляча.

Я пачуваў: нейкі мясцовы інтэлігент, бо на ім быў цёмны, у бему палоску, да-

НЕ РАМЯСТВО — МАСТАЦТВА

Больш за шэсць гадоў абівае парогі многіх устаноў мастак Аркадзь Патапавіч Новік са сваёй прапановай арганізаваць пры Барысаўскім камбінаце ўжыткавага мастацтва спецыяльную майстэрню шкла, дзе можна было б вырабляць сувеніры, ювелірныя рэчы і многае іншае.

Дробныя шкляныя рэчы можна, зрэшты, рабіць і ў хатніх умовах, хоць бы на кухні, з закупленага на шклозаводзе ўжо астыўшага шкла, якое звычайна мае выгляд дроту. Для гэтага выкарыстоўваць газавыя гарэлкі, на якіх шкляны дрот разграваюць да неабходнай мяккасці і лепяць з яго вылявы жывёл, птушак, кветак, нават выдзімаюць невялікіх памераў посуд. Выконваць гэту работу могуць майстры, якія атрымалі пэўную адукацыю — не толькі мастацкую, але і тэхналагічную, і, акрамя таго, маюць пранятны вопыт работы з гарачым шклом. Шкло хутка стыгне і зноў цярдэе, памылку тут ужо не выправіш. Звычайна на шклозаводах срод соцен майстроў талент да такой працы маюць адзін-два.

Аднавіць забытую традыцыю спрабавалі даўно (мастацтва шкла мае на Беларусі шматлікія карані). Прапановы аб стварэнні цэха ці хаця б невялікай майстэрні шкляной пластыкі пры Барысаўскім або Мінскім мастацка-вытворчым камбінаце выказваліся яшчэ на Рэспубліканскай канферэнцыі па адраджэнні забытых народных рамёстваў у 1981 г. Прайшло амаль дзесяць гадоў, але дырэцыя камбінатаў нават і не падумала зняцца гэтай вельмі патрэбнай справай. Спачатку нібыта не было майстроў. Але вась з 1984 г. у Барысаве жыве мастак і скульптар Аркадзь Патапавіч Новік, апантаны ідэяй стварыць пры камбінаце майстэрню шкляной пластыкі. Больш за дваццаць год прысяціў Аркадзь Патапавіч любімай справе — мастацкаму шклу на Ленінградскім камбінаце дзякартыву-на-ўжыткавага мастацтва, куды быў накіраваны пасля заканчэння Вышэйшага мастацка-прамысловага вучылішча імя В. Мухоміна. Там ён абучыў сваёму майстэрству 7 вучняў. Усе гады А. Новік цягнула на радзіму, на Беларусь. Нарэшце ён абмяніў ленаградскую кватэру на барысаўскую, спадзеючыся, што ўладуецца тут на працу. Але на прапанову А. Новіка стварыць такую майстэрню пры Барысаўскім камбінаце дырэктар С. Шыдлоўскі штогод адказваў: «Навошта мне лішнія клопаты?»

Намаганні Аркадзя Патапавіча стварыць у Барысаве майстэрню па вырабе сувеніраў са шкла падтрымаў у свой час галоўны мастак Мастацкага фонду СМ БССР А. Марачкін, але С. Шыдлоўскі рашэнне фонду проста праігнараваў. У 1986 г. зноў была прынята пастанова Мастацкага фонду СМ БССР (старшынёй быў І. Місю) аб уладкаванні Новіка на працу ў Барысаўскім камбінаце, але і на гэты раз Шыдлоўскі «нават вусам не павёў». У 1988 г. такое ж рашэнне прыняў новы склад праўлення Мастацкага фонду СМ БССР (старшынёй быў Г. Жарын), але Шыдлоўскі заявіў Новіку, што «стварэнне майстэрні шкляной пластыкі абудзецца толькі праз мой труп». Пасля гэтага Новік звярнуўся па дапамогу ў Барысаўскі гарадскі камітэт КПБ і прэзідыум Саюза мастоў БССР, якія зноў жа падтрымалі прапанову Новіка аб стварэнні майстэрні шкляных сувеніраў пры Барысаўскім камбінаце. Але зноў Шыдлоўскі, спаслаўшыся на даволі спрэчнае меркаванне супрацоўніка Інстытута «Белгазпраэкт», які палічыў, што памяшканне, дзе галоўны мастак і інжынер камбіната меркавалі размясціць майстэрню, «не падыходзіць для забеспячэння яго газам у балонах», застаўся, як кажуць, пры сваім. Але, па-першае, ёсць іншыя памяшканні на камбінаце, па-другое, можна працаваць і на бензінавых гарэлках, было б толькі жаданне стварыць такую майстэрню.

Увогуле ўмовы для творчасці на камбінаце не спрыяльныя. Ненадму, відаць, выгадна пастаянна сутыкаць інтарэсы мастоў з інтарэсамі рабочых і служачых. Да таго ж дырэцыя камбіната лічыць, што мастакі існуюць для яе, што творцам робіць ласку, узняўшы на працу.

У сакавіку 1990 г. А. Новік зноў падаў заяву ўжо новаму старшыні СМ БССР Г. Бураціну з той жа прапановай. Шкада, ці зможна новае кіраванне стварыць саюз нарэшце «власць употребіць» і стварыць майстэрню па вытворчасці шкляных сувеніраў, якія, дарэчы, нарыстаюцца влічлівым попытам у мастацкіх салонах Масквы, Ленінграда, а таксама за мяжой краіны? Гэта жывыя грошы і нават валюта, якой нам так не хапае.

У красавіку 1990 г. у мінскім Палацы мастацтваў А. Новік арганізаваў невялікую выставку сваіх твораў, якая мела вялікі поспех. У кнізе водгунаў шмат добразычлівых меркаванняў гледачоў і пытанняў, дзе можна набыць гэтыя рэчы. Мірнуўце самі: «Гэта свята жыцця, прыгажосці!», «Чаму няма гэтых цудоўных твораў на кірмашах?», «Рэчы маленькія — а чуд влічліва — яны грэюць душу і розум», «Каб усё гэта было ў нашым доме, мы сталі б іншымі людзьмі!», «Гэта не столькі рамяство, колькі мастацтва, і вельмі добрае», «Навучыце свайму майстэрству моладзь!».

І Новік імянецца гэта рабіць, менавіта гэта — навучыць моладзь свайму майстэрству. Хочацца спадзявацца, што ягонае мара збудзецца...

М. ЯНІЦКАЯ.

волі яшчэ свежы касцюм, і тым болей мяне здзівіла, што — нават яшчэ і пры гальштук — гэтак сабіла небараку трапіць у самую што ні ёсць непрыдатную гушчэчу. Між тым чыстаў насоўкаю ён выпер потны лоб, і цяпер я мог зблізка разгледзець быццам недалелены нейкі твар: аляпаваты нос, тоўстая верхняя губа, такі ж незаканомны, трохі нават перакананы падбародак. Бракавала Молю і зграбнай паставы, хоць і было яму гадоў трыццаць, не больш.

Нарэшце ён заўважыў нас (мы сядзелі метраў за сем ад прасекі), яго верхняя губа, напаяўшыся, прыкметна патанчала — твар расплыўся ў шчырай прыязнай усмешцы, і я адразу убачыў, які ён бяспасны і свойскі хлопец.

«А, гэта вы... — Молеў твар ззяў радасцю. — Ну вітаю вас, вітаю. Прываў?.. А што, не грэх і перадыхнуць. Я таксама пакурыць рашыў. — Ён заклапочана зірнуў на сонца і, супакойваючы сябе, абыймава махнуў рукою. — Яшчэ паспею, тут ужо недалёка».

«Сядай, пакуры,— літасціва дазволіў

«Адстаў ты ад жыцця, Адамавіч. — Валера тонкім струменем выпуская з рота дым, у той час як фізіяномія ў яго дабрадушна-бяспасная: яго зусім не здзівіў Гаркушава адсталасць, ён проста канстатуе гэты сумны факт. — Газет не чытаеш і тэлевізар не глядзіш, а то б ведаў: не тая цяпер моль».

«Як гэта не тая? Моль яна і ёсць моль».

«А я табе кажу: не тая цяпер моль. Ва ўсім свеце не тая. Не верыш? Дык гэта ж факт. А пачалося знаеш дзе? У Японіі».

«У Японіі? — шчыра здзівіўся Гаркуша. — Цікава, што ж там пачалося? Раскажы, паслухаю...»

«Дзіва што! — падхапіў Валера. — На дарогах самая моль. Я лепей во так напраткі пракладу курс, сям-там, можа, і балота прыханлю, не без таго, затое я ўпэўнены, што ніякая халера да мяне не прычэпіцца».

«А на Паўлавым хутары? Хіба там молі няма? Сам жа кажад, яна ўсюды...»

«Ды ўсюды, але... Колькі там ужо таго хутара. Дзве хаты. Ніхто туды ўжо і носа не паказвае. Неперспектыўнае селішча».

«А перспектыўнае, дык і моль паразляталася?»

«Ну і жартаўнік ты, Адамавіч. — Валера смеецца, як чалавек, які разумее і цэніць гумар. — З табой не засумуеш... Але добра, хлопцы. Шчасліва заставацца, бо мне яшчэ і туды трэба, і назад, у Грабянцы».

Ён узяў на плячо закручаны ў цэлафанавую плёнку дыван (цяпер-то я ведаў, што гэта быў у яго дыван, а не што іншае) і, трымаючыся ваддаль, падазрона пазіраючы ў наш бок, асцярожна абгануў нас, і я пачуў, як ён рушыў шпарчэй, за спіною ў мяне сціхалі яго крокі.

5

«Што з ім? — спытаў я ў Гаркушы. — Гэта самае?» — Я пакурыў пальцамі ля скроні.

Гаркуша ледзь прыкметна ўсмінуўся.

«А, усе вы такія».

Пры гэтым ён так выразна павёў рукою, як быццам паказваў некуды за лес, дзе нас — такіх, як Валера — было многа. Гэтак ён браў рэванш: яму не ўдалося расказаць мне сваёй байкі, а расказваў яе, відаць не было ўжо настрою, таму і з адной Валеравай гісторыі ён вывёў патрэбную яму мараль. Нездзе там, за лесам, мы ўсе такія, як гэты няхічасны і варты жалю Моль, а ён, Гаркуша, тут, у сваім лесе, канечне ж, не такі. А раз атрымалася мараль, дык ён ужо мусіў давесці да канца і гэту чужую гісторыю.

«Цешча збаёдала. Вучыўся ў акадэміі на ветэрынара, там і ажаніўся. Ну а ён жа мясцовы, дык сюды і вярнуўся. Прывёз жонку, а тут, як на тое гора, у маці згарэла хата. Ну, сама яна да дачкі, а куды хлопцу дзецца? Прышлося стаць на кватэру, чакаць калгаснага катэджа. Дык вот жывуць на кватэры, а тут чорт і прынёс гэтую цешчу. Ды яшчэ і з дываном — у падарунак маладым. Ну, а цешча гэта ж такое стварэнне, што ад яе і так жыцця няма, а калі яна яшчэ і дарагі дыван прывезла, дык і зусім не ведае, да чаго прычэпіцца — і тое ў зяця не так, і другое. Ды каб жа толькі ў зяця, а то ж і ў гаспадыні: у яе і шчыліны ў падлозе, і сцены абыйкаватыя, і крэйдна бярэцца. А тут яшчэ і самае страшнае — як зіхнула цешча: «Валера, дык гэта ж моль! Прапашчы ж мой дыван, куды ж я яго прывезла!» Ды як кінулася лавіць таго матылька!.. А Валера стаіць, збялеў як сцяна, так на яго знянацку цешча падзейнічала, нібы гіпноз які — моль!».

З гэтага і пачалося. Раз моль, разважае Валера, дык і дыван нельга вешаць, займае кватэру, там і павесіць. І вось здаюць для спецыялістаў дом, атрымаў Валера кватэру, улазін яшчэ не рабілі, а толькі прыйшлі з жонкаю паглядзець, і тут зноў яго ажно ў поткінула — моль!.. Яшчэ рэха ў пустой кватэры гуляе, а яна ўжо пырхае, не церпяцца, калі гаспадары прывязуць ёй спажыву. Хто яго ведае, можа, то і не моль была, а які іншы матыльк заляцеў, як яшчэ вокны былі незашклёныя, а калі і моль, дык не дачакалася яна Валеравага дывана, бо ён у новую кватэру яго так і не прывёз. Але ж куды яго падзець? Усюды моль. Вось ён і цягае яго ўжо трэці год, не ведае, як уратаваць. А навошта яго ратаваць, калі сам чалавек, лічы, прапашчы...

А добры спецыяліст быў. Пазаве хто кабанчыка лягаць, дык той і віскіне, дык сё роўна як ад вялікага задавальнення — так віртуозна рабіў Валера гэту справу. А цяпер... Толькі брамку адчыніць, а кабанчык ужо такога віску нарабіў, як быццам яго самога ідуць рэзаць...»

Мікола Русанкоў

МОЛЬ

апаб'яданне

Гаркуша. — А я пагляджу, як ты курыш. Каб нагар на пясок атрасаў, а то я вас ведаю: падніўся і пайшоў, галаву задраўшы, а ўслед ужо мох тлее...»

У строгім Гаркушавым голасе чуліся яўна раўнівыя ноты: толькі наважыўся расказаць мне сваю байку, у якой, канечне ж, галоўным героем быў бы сам, а тут новы неспадзяваны герой з'явіўся на сцэне, і цяпер частку маёй увагі, калі не ўсю яе, забяраў гэты Моль. Яшчэ ж Гаркушу, мабыць, раздражняла, што хаця і прыязна пазіраў на яго хлопец, але ж і вельмі незалежна.

«А ў цябе прагрэс,— з'едліва зазначыў Гаркуша. — Раней хоць дарог не гураўся, дык пад'язджаў на машыне часам, а цяпер напрамак па сонцы ўзяў і папёр напрамі. Што, хіба не так?»

З хвіліну абодва маўчалі. Моль, ціха сам сабе пасміхаўся, а Гаркуша ніякіх наміраў з думкамі, каб сказаць яшчэ нешта такое, што як след праняло б хлопца.

«Дзівак ты, Валера,— нарэшце ўздыхнуў Гаркуша. — Хіба дырэктар табе газіка не даў бы?... А калі і не на газіку... Ты ж куды, на Паўлаў хутар? Дык туды ж аўтобус праменьня шыбуе, сто крокаў убок ступіў, і твой хутар...»

Ніколі не думаў, што знойдзецца чалавек, які на іранічнага звыш усякай меры Гаркушу будзе пазіраць з яшчэ большай іроніяй — спачувальна і паблажліва, ды яшчэ і з адценнем дзіцячага здзіўлення на твары. Але акурат так пазіраў на Гаркушу шырока расплюшчанымі вачамі Валера: былі, аказваецца, на свеце такія рэчы, якіх не разумее нават сам Гаркуша.

4

Так Валера яму і сказаў:

«Цікавы ты чалавек, Адамавіч. «На газіку, на аўтобусе...» Як быццам сам не ведаеш: моль, яна ўсюды. Хоць бы ў тым жа аўтобусе: едзеш, хто гамоніць, хто ў акно лобам упёрся, а ты раптам зірк: пырхае, куляецца матыльк палавенькі, і пылок ад яго — моль!.. Нехта дастаў з шафы нешта ваўнянае, надзеў, дык моль і сядзела да пары да часу, зашпывішыся, а як пачало на выбоінах падкідваць, яна і вылецела. А то, бывае, і проста розныя транты вязуць — кажух ці хусту, а іх іншы раз толькі паварушы!.. Вот табе і аўтобус. Не, парай каму-небудзь іншаму, толькі не мне...»

«Глуштва, пане-дабрадзею,— рашуча не пагадзіўся Гаркуша. — Па-першае, ён у цябе абкручаны плёнкаю, моль яе, дзюкуй богу, яшчэ не жарэ, а па-другое... Калі ўжо на тое пайшло, дык хацу я даць табе карысную параду. Чым во так насціцца, як з пісанай торбаю, дык памяняў бы ты яго на штучны, кажуць жа, ёсць такія штучныя, што не адрозніш ад натуральнага. Памяняў бы і жыў бы сабе спакойна, як усе людзі. А то во — прыспічыла, і прэш на Паўлаў хутар. Там хто ў цябе, дэтка? От узрадуецца! Ды хай бы ён хоць з месяц паляжаў там, а то ж і тыдня не міне — зноў на плячо, і напрамкі па лесе. Ну чаго ты пасміхаешся? Можа, не праўду кажу?»

«А вот тое і пачалося. Паявілася сінтэтыка: футра, дываны. А там жа капіталізм, дык і шалёная рэклама: купляйце нашу сінтэтыку, яе не точыць моль. У выніку ўсё натуральнае, ваўнянае абыходзіць за кіламетр. І тады што ж ты думаеш робіць тая фірма, што выпускала ўсё з воўны?»

«Што ж яна робіць?»

«А тое і робіць, што не здаецца. Стварае лабараторыю, наймае самых відных генетыкаў і селекцыянераў і выводзіць такую моль, што нішчыць акурат хімію — штучныя дываны, футра. Перамога!.. Вы кажаце, вашу сінтэтыку не точыць моль? Няпраўда, вась ваш штучны дыван — свіціцца, як рэштата!.. Перамога, бо калі, скажам, і ваўняны, і сінтэтычны дыван баіцца молі, дык хто ж будзе купляць хімію?... Вот так, Адамавіч».

«Так-то яно так,— неахотна згаджаецца Гаркуша,— але ж гэта ў Японіі, далекавата, а мы з табою тут, дома».

«Ну, ты, Адамавіч, даёш! — Валера энергічна ткнуў у пясок недакурак. — Далёка Японія! Дзе ж яна далёка? Сеў на нейкага «ІЛа», і праз дзевяць гадзін ты ў Маскве. А ты ж не адзін, такіх гаўрыкаў з табою вунь колькі. І ўсе з чамаданами. А ў чамаданах што? Транты ўсякія, там жа яны танныя. Вядома, усё крамнае, але ж хіба ў краме ці на розных складах не бывае молі? Колькі хочаш. І якой хочаш: адна воўну жарэ, другая хімію. І вась прыляцелі ў Маскву — трыста чалавек, за чамаданами і хто куды — хто ў Мінск, хто ў Гомель. А разам з ім і японская моль. Усякая. Сутак не прайшло, а яна ўжо тут. Вот так. А ты кажаш, далёка Японія. Але я не ўсё табе яшчэ расказаў. Сітуацыя выйшла з-пад кантролю: новая моль зніхалася са старой, і сам сабой вывёўся такі гібрыд, якому адзін хрэн што нішчыць — хоць воўну, хоць сінтэтыку, а то нават і ўсякае зрэб'е. Дык вот, можа, чуў: сталяў у Пясочнай Рудні няспраўны газік, прыйшлі хлопцы рамантаваць, паднялі сядзенне, а пад ім не мешкавіна, а адзін пыл — моль, ды такая ўжо, што і спружыны пад сядзеннем паперадала. Вот ты мне і кажаш, вазьмі ў дырэктара газік. Не, браце, не вазьму...»

«Зразумела... — Гаркуша зноў сумна паківаў галавой. — Таму ты і дарог цураеся. Больш напрамкі».

— У мяне ўзнікла даволі дзіўнае пытанне: а ці патрэбна вам зараз прэса? Колькі гадоў таму арганізаваны вамі, Ігар, маладзёжны камерны хор, калектыву аматарскі, меў такую папулярнасць у Мінску, пра якую многія музыканты-прафесіяналы маглі толькі марыць. На ўсіх канцэртах — аншлаг... Вось менавіта вам і прапанаваў неўзабаве стварыць новы прафесійны калектыву — Мінскі дзяржаўны камерны хор. Такім чынам, папулярнасць маладзёжнага хору разам з вамі, «авансам», перайшла да новай музыканцкай супольнасці, і, з'явіўшыся на свет, яна ўжо мела сваю публіку...

— ...і ў такім разе — навошта нам прэса? Прэса патрэбная заўсёды. А наконце «свайей публікі»... У прынцыпе, гаварыць можна пра паклоннікаў сваіх: ёсць сапраўды шчырыя паклоннікі, якіх, напэўна, мы радуем. Але ўвогуле як мастацкі кіраўнік я з нядаўняга часу пераканаўся, што для таго, каб мець сваю публіку, яе трэба пастаянна здзіўляць.

— Якім жа чынам?

— Па-першае, праграмамі, па-другое, якасцю... Разумеюць, народ, у якога, скажам, няма абутку, здзіўляць можна толькі лішкам абутку, і толькі калі ёсць лішак, людзі пачынаюць разбірацца, што — лепшае. А ў мастацтве такога быць не можа, «валам» тут здзіўіць нельга, і чалавек, далучаны да мастацтва, заўсёды перабарольвіць, заўсёды ненасытны душою. Яму патрэбны новыя, новыя і новыя праграмы, разнастайныя, цікавыя. А якасць выканання — гэта тое, што можна выявіць, напэўна, беручыся за любы рэпертуар, неабавязкова высакалясны.

— Дарэчы, пра вашы праграмы. Апошнім часам іх дамінаўтай зрабілася духоўная музыка: у сьветлім сольным філарманічным канцэрце хору гучала Меса Шуберта, фрагменты літургіі Часнакова, Чайкоўскага; Мінскі дзяржаўны камерны хор удзельнічаў ва ўрачыстым малебне ў гонар святых роўнаапостальных Мяфодзія і Кірылы пад час Усесяюзнага свята слаўнага пісьменства і культуры, тады ж выступалі вы на

фестывалі харавой духоўнай музыкі. А яшчэ ў якасці ганаровых гасцей пабывалі на нядаўнім фестывалі царкоўнай музыкі ў Польшчы — з праграмай беларускай духоўнай музыкі...

— Ведаюце, зараз усе думаюць, што ў нас напрамак такі — духоўная музыка. Але ка-

музыка можа падабацца камусьці, можа і не, а духоўная — у лепшых яе ўзорах — не можа не падабацца. Рэакцыя на яе (і з боку выканаўцаў, найперш) — адназначная.

Канечне, мы стараемся выконваць не запар усю духоўную музыку, шукаем, на свой густ,

стацкімі; у зборніку былі інтэрмедыі, дуэты, трыо, але не харавыя партыі... Словам, далі ноты кампазітара Віктара Капыцько, і той зрабіў канцэртную транскрыпцыю «Курантаў»; колькасць нумароў скарацілася да 19-ці. Праца ішла вельмі хутка. Хор, напрыклад,

бо камерны калектыву — найбольш гнуткая, тонкая структура нашага жанру. Сёй-той нават лічыць, што гэта — ансамбль салістаў, хоць я катэгарычна супраць такога вызначэння. У хоры першаснае — мысленне харавога спявання, незалежна ад таго, што камусьці прыроднай дадзена больш, камусьці менш.

— Працэс удасканалення, ці проста абнаўлення калектыву, па сутнасці, не канчаецца ніколі — пакуль жыве калектыву. А вы ж яшчэ толькі «сталі на ногі»...

— Працэс фарміравання калектыву вельмі цяжкі наогул. З самага пачатку ў нас было 24 спевакі — вось вы іх бачыце на афішным плакаце. Цяпер ужо — раз, два, тры... — сем чалавек з гэтага плаката ад нас пайшлі. Але на іхня месца прыйшлі іншыя сям'ера. У нас пяюць і харавікі, і прафесійныя вакалісты, і піяністы (два піяністы працуюць у хоры, трэці — канцэртмайстар). Увогуле, усе маюць музычную адукацыю і вакальныя дадзеныя, што вельмі важна, бо хору даводзіцца вытрымліваць дужа вялікія нагрукі — вялікія праграмы.

— Я прагледзела рэпертуарны спіс вашага хору: беларускія кампазітары А. Валынчын, А. Нікалавіч, А. Туранюк, А. Бандарэнка, В. Капыцько, С. Бельцоў, А. Дзмітрыў, беларускія канты XVI—XVIII стагоддзяў, руская духоўная музыка — П. Часнакоў, П. Чайкоўскі, В. Калінінаў, Д. Бартнінскі, заходнеўрапейская — Ф. Шуберт, І. С. Бах; творы савецкіх аўтараў...

— У свой час я хацеў паставіць рэпертуарную палітыку на аснове мастацкага савета. У прынцыпе, гэта і робіцца ў дачыненні да сучаснай музыкі беларускіх аўтараў. Чаму? Таму, што большая частка гэтай музыкі не адпавядае тым патрабаванням, якія стасуюцца з

ДУША ЗАЎСЁДЫ НЕНАСЫТНАЯ...

З мастацкім кіраўніком Мінскага дзяржаўнага камернага хору І. МАЦЮХОВЫМ гутарыць карэспандэнт «ЛіМа»

лі гэтак лічыць, дык, пэўна, больш лагічна для нас было б працаваць у епархіі, у царкве. Ды ў мяне была наконце гэтага размова з мітрапалітам Філарэтам, і ён, відаць, мяне зразу меў, — чаму я не змагу цалкам здавацца такой працы. Чаму? Таму, што я люблю і Моцарта, і Баха. Я люблю і сучасную музыку. Наколькі хутка наш хор можа адгукацца на нейкія навацы ў мастацтве — іншае пытанне.

А духоўная музыка — гэта не даніна модзе, гэта не толькі паклон вечнаму і непыхісламу, паклон харасту: і для хору, і для кожнага харыста важна, каб чалавек прайшоў душою менавіта праз гэтую музыку, каб ён яе паспяваў, адчуў. Гэта з аднаго боку. І з другога — для такога маладога калектыву, як наш, менавіта духоўная музыка стала тым, што ўсіх згуртавала, прымусіла адчуваць аднолькава, перажываць аднолькава і да т. п. Чаму? Таму што, дапусцім, сучасная

жамчужыны, іх імкнэння прапаноўваць слухачу. І на гэтым напрамку крэда нашага калектыву ў першыя гады працы — выкананне, прапаганда праваслаўнай музыкі і пошук духоўнай беларускай музыкі — менавіта ў першую чаргу таго, што мае дачыненне да нашага краю.

— Ігар, сёлета на «Мінскай вяспе» і на фестывалі ў Полацку вы прадставілі адметную для беларускай культуры работу — «Куранты», аналімы зборнік свецкай ванальнай творчасці, датаваны 1733 годам. Перад прэм'ерай у Мінску з уступным словам выступаў Адам Мальдзіс, ён і расказаў гісторыю самой знаходкі, і падрабязна ахарактарызаваў гэты рукапісны помнік славянскай культуры, блізіні беларусам, украінцам, палякам... А што скажаце вы?

— Нашаму хору «Куранты» прапанаваў спяваць Віктар Скорабагаў, энтузіяст беларускай вакальнай музыкі. Ноты вымагалі сур'ёзнай апрацоўкі: з трох дзесяткаў песень у зборніку не ўсе аказаліся высокама-

развучваў свае партыі ўсяго два тыдні, да канцэрта былі толькі адна аркестравая рэпетыцыя і адна зводная. Гэта мала, «Куранты», я лічу, вымагаюць яшчэ дапрацоўкі. Тады можна будзе гаварыць пра вынік.

— Ваша крытычная самаацэнка ўжо дае плённыя вынікі: відаць, працуеце патрабавальна, і за няпоўныя два гады хор прыкметна змяніў сваё гучанне — у лепшы бок...

— А ведаюце, на першую рэпетыцыю — знаёмства з хорам, чытка з ліста і да т. п. — я прынёс Месу італьянскага кампазітара XVII стагоддзя Антоніа Лопі. Дык мы не змаглі праспяваць ніводнае ноты. Не змаглі... Цяпер мы яе пяём усю, ужо фрагменты паказвалі ў канцэртах. Значыць, за гэты час адбылося не тое каб пералом, а працэс па ўзніцці выканаўчага ўзроўню і — будзем так гаварыць — мыслення выканаўцы. Майстэрства расце, і для нас гэта асабліва важна,

КОЛЬКІ жыў на белым свеце, а варта мне прызадумвацца, як перад мысленным позіркам узнікаюць пакручаныя дзвінскія берагі пры зліцці рэчкі з Віцьбай, зялёныя пагоркі з шапатлівай на ветры тапалінай лістотай. А то раптам у гэтую ідылічную карціну ўрываецца вогненнай чырвані трамвай з пералівістым перазвонам, распісаны заклікамі тых гадоў: «Мір хацінам!» А, бывае, бачыцца мне праз гады нагруканы ў змрок горад, па вуліцах якога праносяцца атрады коннікаў-чонаўцаў. Па цокату капытоў па бруку віцябчане здагадваюцца: «Пагоня» — гэта вылоўліваецца яшчэ адна зграя бандытаў. Час рэвалюцыі. Час грамадзянскай вайны.

Іншы раз пры словы «Віцебск» перада мной узнікае постаць Настаўніка. Так, так, з вялікай літары, бо гаворка ідзе пра Юрыя Маісеевіча Пэна, які сваім талентам і майстэрствам унёс у правінцыяльны горад на Заходняй Дзвіне нешта асаблівае, стаўшы на пэўны час духоўным цэнтрам культурнага жыцця. Вакол яго майстэрні роіліся гаманлівыя чароды мясцовых і зведжых мастакоў, акцёраў, скульптураў. І ўсе яны спаквалі бралі з яго прыклад працавітага падзвіжніцтва ў мастацтве...

Вось сярод маіх віцебскіх уражанняў цепліцца ўспамін яшчэ пра адну сустрэчу з адметным чалавечым характарам. Ён бачыцца мне ў паважнай хадзе па калідоры тагачаснага Мастацкага тэхнікума. Акуратна апрануты, з нейкай падцягнутай фігурай, з засяроджаным тварам, гэты чалавек ідзе міма вокнаў і кабінетаў постапам дырэктара. Ён і ёсць новы дырэктар тэхнікума — Віталь Фрыдрыхавіч Вольскі. Гэта 1929 год. Калі я скажу, што на той час студэнцтва сустракала начальнікаў з захапленнем, наў-

рад ці хто лаверыць мне: і сапраўды, кожную новую асобу сустракала моладзь з недаверам. «Ну, маўляў, паглядзім, чым здзіўіць нас гэты...»

Дырэктар Вольскі не спяшаўся «заўяўляць аб сабе». Пабываў ва ўсіх аўдыторыях і майстэрнях. Прыглядаўся да заверша-

мой паэзіяй, дык і жывапіс можа сказаць, што паэзія — гэта сляпы жывапіс. Цяпер паглядзі, хто больш калекта: сляпы ці нямы? Калі паэзія распаўсюджваецца на філасофію марала, дык жывапіс распаўсюджваецца на філасофію прыроды. Калі першая апісвае дзейнасць

Г. Э. Лесінга, Л. Талстога і М. Горькага, М. Багдановіча і Я. Купалы... Гарызонты чытання расшыраліся. І нешта пачэрпнуўце намі з кніг уваходзіла ў нашы творчыя работы: то навеянай вершамі тэмай жывапіснай карціны, то падказаным прыёмам пластычнага адлюст-

З цягам часу мы пасябралі з ім, і я ў нетаропкіх нашых размовах пераканаўся ў яго шырокай эрудыраванасці.

Заставаў я нашага дырэктара і ў крэслах партэра мясцовага тэатра. Спачатку палічыў яго заўзятым тэатралам, які не абмінае прэм'ер БДТ-2 і знаёміцца з гастралёрамі, якія ў тыя гады былі частыя ў горадзе.

Калі я пасябраваў са Змітраком Бядулем, ён расказаў мне пра лінгвістычныя пазнанні і інтарэсы Вольскага. Яшчэ з'яўляючыся байцом Чырвонай Арміі, Вольскі захапіўся зборам фальклору. У сшытак запісаў ён народныя песні, пачутыя на прывалах і ў вёсках, казкі, паданні, прыказкі і прымаўкі, што сабраў каштоўныя звесткі аб мове і культуры беларускіх татар. Уласна кажучы, і першыя навуковыя працы Вольскага былі прысвечаны гэтай этнічнай групе карэннага насельніцтва нашай рэспублікі.

Паўтараю, пра гэты бок дзейнасці В. Вольскага я даведваўся паэзіяй, а ў 1930 годзе не без здзіўлення пачуў, што яго назначылі дырэктарам Другога БДТ (цяпер Акадэмічны тэатр імя Якуба Коласа).

Успамінаю свае тэатральныя сустрэчы тых гадоў. Магу сказаць так: у трыццатым годзе коласавы зярнуліся да трох сучасных п'ес, імкнучыся адказаць на запатрабаванні тагачаснага глядача, які чакаў ад мастацтва творчага асэнсавання рэальнасці. Безумоўна, цяпер многае з творчага актыўна тых гадоў пераацэньваецца, аднак я думаю, што ўключэнне ў рэпертуар БДТ-2 драмы У. Кіршона «Горад вятроў», п'есы В. Катаева «Авангард» і вельмі папулярнай тады «Першая Конная» У. Вішнеўскага абзначылі ў дзейнасці тэатра істотны паварот да рэчаіснасці, да вобразаў удзельнікаў рэвалюцыі, да іх перамог і азэрэнняў, да іх сумненняў і памылак. Хіба

Старонкі ўспамінаў

Заір АЗГУР

МАЙСТЭРСТВА ЎПЭЎНЕНАЙ ЧАКАНКІ

ных і ледзьве абзначаных палотнаў, да скульптурных статуяў і партрэтаў. Пра нешта ціха перагаворваўся з педагогамі. Быццам набіраўся ўражанняў. Позірк у яго быў вельмі дапытлівы.

Дырэктар іншы раз выглядаў адчужана халаднаватым субяседнікам. Гаварыў нягучна. Больш слухаў, чым устаўляў свае меркаванні.

Памятаю, як мне ён сказаў у адказ на маё захапленне перад паэтычным адлюстраваннем свету: «Пацікаўцеся адносінамі да гэтага Леанарда да Вінчы. Я толькі ўчора здаў у бібліятэку ягоны том...»

Я паімчаў за гэтым томам і на падаконніку разгарнуў старонкі, здавалася б, спецыяльна для мяне пазначаныя закладкамі. І выпісаў на ўсё жыццё запішыўшы мне ў памяць словы: «Калі ты назавеш жывапіс ня-

свядомасці, дык другі разглядае, як працягваецца свядомасць у руху...»

Здавалася б, вельмі простая думка! Але я яе адкрыў сам, паглыбіўшыся ў роздум аб мастацтве геніяльнага Леанарда менавіта тады, калі ва мне самі спелі няясныя здагадкі і меркаванні.

Паўтараю, у Віцебску я тады бываў наездамі. Маё сустрэчы з Вольскім былі амаль выпадковымі. А след ад іх прыкметны ў маім станаўленні як мастака.

Упэўнены, што падобнае ўменне як бы неўпрыкмет для вучня падвесці яго да патрэбнай яму крыніцы — гэта наогул рыса педагогічнага таленту. Ім валодаў дырэктар Вольскі. Ці выпадкова віцебскія бібліятэкары таго часу пачалі запісаць «у чаргу» студэнтаў тэхнікума на кнігі А. Луначарскага і

равання чалавечага аблічча ў скульптуры... Мы неяк больш сур'ёзна задумаліся аб арганічнай сувязі задумы і ўвасаблення, слова і справы, настрою і волі ў самым працэсе творчасці.

А Віталь Фрыдрыхавіч з ледзьве ўлоўнай усмешкай крочыў па калідорах тэхнікума, ветліва паглядаючы на выхаванцаў. Ён быў не намнога старэйшы за студэнтаў. Бадай, яго можна было аднесці да людзей нашага ж пакалення. Але яму выпала атрымаць ґрунтоўныя веды ў галіне літаратуры, мовы і гісторыі. Гэтыя веды былі ўзбагачаны ўражаннямі рэвалюцыі і грамадзянскай вайны ў краіне. Атрымаўся незвычайны спляў уяўленняў аб свеце, які аднолькава карысны быў Віталю Вольскаму і як гісторыку беларускай літаратуры, і як лінгвісту, і як драматургу.

нашым крэда. Не надта многа з такіх партытур мы пакідаем у сваіх рэпертуары, хоць выканалі багата. Выканалі тры хоры А. Дзімітрыева, два цыклы В. Шляякава і Ш. Ісхакбаевай; выканалі канцэрт Э. Качакова, дзве песні І. Лучанка, чатыры хоры А. Бандарэнкі, кантату С. Бельцокова... На беларускую музыку затрачваем шмат часу, а выкананне, за малым выключэннем, абмяжоўваецца адным разам — пад час пленума, з'езда. Аднак хоры гродзенца А. Бандарэнкі пакінулі ў актыве: мы іх везлі ў Польшчу, і ў Эстонію, павязём і ў Нарвегію. Добра супрацоўнічаем з А. Дзімітрыевым — вось толькі пакуль не выпадае ўзяцца за новыя два цыклы, што кампазітар напісаў для нас. На жаль, «гаспадарка» наша планавая, мы павінны «даваць прадукцыю», выконваць норму канцэртаў, хоць гэта, у прынцыпе, завядзенка аусім лішняя.

— Усе музыканты наракаюць на гэтыя нормы, і з году ў год нічога не мяняецца...

— Але мы, напэўна, прывычаліся ўжо жыць паводле нормаў. З аднаго боку, я разумю: усялякая норма — арганізуе. А з другога... Напрыклад, мы падрыхтавалі праграму і хочам яе паказаць у Мінску, а нам кажуць, што ў гэтым месяцы мы яе паказаць не можам, бо ўсё даўно расплававана, што мы можам яе паказаць у актавай зале на заводзе або ў Смалевічах на свяце пажарнай каманды, куды нам прапануюць паехаць і выступіць. А між тым у нас ёсць ужо сталыя слухачы, якія з задавальненнем прыйшлі б на новую праграму. Дзеся чаго ж ладзіць канцэрт перад выпадковай аўдыторыяй, якую наша прэм'ера можа проста не зацікавіць?

Вось зараз у нас першы летні рэпетыцыйны перыяд, калі можна не гнацца за колькасцю канцэртаў, бо ўсё ўжо спланавана, і на гэтым «кавалачку часу» мы можам адвесці душу, заняцца той праграмай, што ў нас намечана.

— А канкрэтна?

— У нас намечаны два цыклы Р. Шчадрына на вершы А. Твардоўскага і А. Вазнясенскага, кантата Баха, дзве нават, калі праца пойдзе ў добрым тэмпе. Рыхтуемся зараз да міжнароднага харавага фестывалю ў Нарвегіі: мае адбыцца адно выступленне з духоўнай музыкай, адно са свецкай. Гэта будзе ў канцы чэрвеня. На верасень маем адну задумку, здзяйсненне якой залежыць ад дырыжора нашага камернага аркестра: ён павінен выбраць твор буйной формы для супольнага, з камерным хорам, выканання. Словам, планаў вельмі многа. І адпаведную нашым сілам цікавую духоўную музыку таксама не абмінем.

— Ігар, вы казалі, што супольную работу з Дзяржаўным камерным аркестрам БССР вызначыць выбар яго дырыжора. Але ж сёлета адбыўся нечаканы і ўражлівы дэбют Мацохова за аркестравым пультам — маю на ўвазе выкананне пад вашым кіраўніцтвам Шубертавай Месы № 2. Збалансавана, гарманічна, натхнёна... Быццам бы вы не ўпершыню «трымалі ў руках» і хор, і камерны аркестр. Чаму ж не прадоўжыць такую практыку?

— Ну, гэта вельмі складана. Унікаюць складанасці нават, будзем так гаварыць, камернага характару. Дапусцім, абвешчаны канцэрт камернага хору супольна з камерным аркестрам. Дырэктар камернага аркестра дасць згоду на ўдзел музыкантаў толькі ў тым выпадку, калі ім пойдзе або грошы за канцэрт, або адзінка

канцэрта (у «норму»), а хору, адпаведна, — наадварот. Улічыць інтарэсы двух калектываў немагчыма: на афішы пазначаны сольны канцэрт аднаго з іх, а другі ўсяго толькі «прымае ўдзел». Гэта ўжо справа дырэкцароў калектываў, як пакрыццця, хоць думаць пра гэта трэба і Міністэрству культуры.

— Два філарманічныя калектывы павінны круціцца, каб адно ў аднаго «адзінікі» не адбалралі — амаль анекдот...

— Нонсэнс! У мяне, праўда, ёсць адна задумка, але павінна мінуць гадоў 10, каб яна магла рэалізавацца. Калі коратка сказаць пра гэтую ідэю, дык я хацеў бы стварыць штосці тыпу тэатра камернай інструментальнай і харавай музыкі. Каб разам з хорам існаваў яшчэ і аркестр. Ці нават інструментальны склад, які меў бы статус камернага інструментальнага ансамбля Мінскага дзяржаўнага камернага хору, мог бы даваць і самастойныя канцэрты, а разам мы маглі б рабіць цікавыя праграмы. Дапусцім, у нас ёсць магчымасць падрыхтаваць цыкл кантат Баха. Гэта ж цудоўна! Але ў нас няма ў штаце інструментальнай групы, камерны аркестр мае гастрольны расклад, які не супадае з нашым. Своеасаблівы інструментальна-харавай сінтэз дапамог бы вырашыць многія арганізацыйна-творчыя праблемы, і гэтую ідэю я гатовы даводзіць на самых розных інстанцыях.

— Калі не сакрэт, хто паспрыяў вашаму імкліваму выхадзе за рубж — ваш жа калектыв самы малады ў рэспубліцы сярод сваіх «сусудзічаў», і вы, Ігар, і дырэктар хору Андрэй Лапцёнік — самыя маладыя кіраўнікі?

— Выхад на міжнародныя фестывалі — выключна наша ініцыятыва. Напрыклад, раней «Союзконцерт» працэнтаў на 70

забяспечваў усім гастрольныя планы па краіне і аплачваў выдаткі, і гэта надавала ўпэўненасці выканаўцам. Пасля рэарганізацыі канцэртнай справы зрабілася цяжэй. Мы як новы калектыв маем патрэбу ў пэўнай падтрымцы, бо нас пакуль ніхто не ведае, нас мала слухалі за межамі Беларусі. Вось з'ездзілі ў Талін — і адрозні ўзнік нейкі рэзананс там, і нас ужо запрасілі туды на канцэртны зноў. Калі такога не адбываецца, хор дэградзіруе, бо любая паездка — гэта перадусім стымул для ўсіх нас. І мы з дырэктарам хору адрозні вырашылі: будзем рабіць калектывы як мага больш высокай якасці і паспрабуем выйсці на міжнародную арэну. А гэта ў нашых умовах і доўгая, і цяжкая справа: у дзяржавы няма валюты, а пасылаць калектывы на некамерцыйныя фестывалі — толькі выдаткі. Дык мы і напісалі ў розныя дасведчаныя арганізацыі, атрымалі ў адказ мноства адрасоў, мноства пісьмаў, сёлета спыніліся на запрашэнні з Нарвегіі — ад дырэкцыі традыцыйнага харавага фестывалю, на будучае маем прапановы наведацца ў Англію, Галандыю, Швейцарыю...

Канечне, тэхнічны, скажам так, бок гэтых вандровак на гранічна нізкім узроўні, бо ў нашай філармоніі няма тэлефакса, тэлекса — сродкаў, праз якія прывыклі кантактаваць са сваімі партнёрамі замежныя менеджэры. Няма і належных грошай: за ўласны кошт давалася забяспечваць такія «дробязі», як пакупка замежных лашпартоў, міжнародных авіяканвертаў, як арэнда тэлефакса ў адной з мінскіх устаноў... Нават запаняць на машыцы анкету на кожнага члена калектыву давалася самім — а якія з нас машыністкі... Дзякуй Бо-

гу, мы ўжо, будзем так гаварыць, выйшлі на нейкі ўзровень, калі нам пачынаюць паціскаць рукі ды дзікаваць і, даруце, бярць інтэрв'ю. І мы можам пайсці і сказаць: «Таварышы, ну, колькі ж можна!» І нам паступова пачынаюць спахуваць, дапамагаць. Затое калі зробіш памылку ды выступіш кепска, будзь пра гэта ўспамінаць доўж, чым пра поспехі...

— Здаецца, вас яшчэ і не гнілі...

— Але... Нас вучаць жыць, у асноўным: як мы павінны рабіць тое ці тое. Мы вельмі ўважліва выслухоўваем. Зразу-мела ж, у чым справа: мы самыя маладыя, гэта дазваляе некаторым таварышам падкрэсліваць сям-там нашу нявольнасць, хоць, як гэта ні дзіўна, за паўтара года існавання мы ўжо шмат у чым спрактыкаваныя. Зрэшты, не выхваляемся гэтым, але ганарымся. Зыходзім з прынцыпу: куды больш надзейна ўсё рабіць самому, чым спадзявацца «на дзядзечку». Спадзявацца можна, але асноўнае за цябе ніхто не зробіць. Таму ў Нарвегію едзем за свой кошт — самі аплачваем дарогі...

— А поспех падзеліце на ўсіх?

— Я не ведаю, хто тут з намі будзе «дзяліць поспех», гэта непрынцыпова. Можа, яго ў нас і не будзе, бо на фестывалі чакаецца 8 прадстаўнічых калектываў: хоры з Эстоніі, ЗША, Англіі, Даніі, Нарвегіі, Венгрыі... І таму нам гаварыць пра поспех, канечне, рана. Адзінае, што маем зараз на мэце, — свет паглядзець і сябе паказаць. А там ужо як Бог дасць...

— Дзякую, Ігар, за гутарку.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

не цікавыя шрых часу — за спектакль «Першая Конная» тэатр быў узнагароджаны Чырвоным Сцягам кавалерыйскай дывізіі Заходняй Ваеннай акругі... Як мастаку, як выхаванцу той навучальнай установы, якую няхай і не доўгі час, узначальваў В. Вольскі, мне было прыемна адзначаць у некаторых новых кроках нашага драматычнага тэатра праяўленне і інтэлектуальнага і эстэтычнага густу гэтага чалавека.

Калі я асталываўся ў Мінску, мне стаў яшчэ бліжэй творчы тэмперамент пісьменніка Вольскага. Я пішу «тэмперамент», а сам вышэй гаварыў аб унутранай засяроджанасці як аб самай выразнай рысе гэтага характару. Сулярчэннасці тут няма. Віталь Фрыдрыхавіч у тэатральнай ложы і на вернісажы, на канцэртнай прэм'еры і ў асяроддзі мастацкага савета трымаўся заўсёды стрымана і паважна. Аднак, узяўшы слова, каб выказаць сваю думку або даць ацэнку, ён не ўтойваў сваіх прыхільнасцей, свайго захаплення, сваіх прынцыпаў.

Як знаўца фальклору, як збіральнік народнай творчасці, Вольскі тонка адчуваў, з якіх крыніц жыццця, напрыклад, музыка А. Багатырова або А. Туранкова, якімі матывамі народных паданняў прасякнута «Новая зямля» Я. Коласа або «Раскіданае гняздо» Я. Купалы, чаму так любіць пейзаж ранняга святанку або вясновы прыцемак В. К. Бяльніцкі-Біруля... На ролю гэтага вяшчальніка або галоўнага тэарэтыка ён ніколі не прэтэндаваў. Яго манера разважаць была падобная да гаворкі чалавека, які ўголас дзеліцца тым, што яму асабліва дорага і што ён ведае не па чутках.

Расказы Вольскага вялі вас ад мастацтва да прыроды, да чалавека. Ён цудоўна вывучыў і тонка спазнінуў жыццёвае паходжанне ўсякага праўдзівага мас-

тацтва, якому аддаюць свае таленты людзі з народа.

«Слуцкі пояс»... Дагтуль памятаю, як «вёў» мяне Вольскі па залатому і сярэбранаму шытву, па ўзорах кветак і букетаў, па следу сонца ў непаўторных малюнках гэтага цуда беларускага рамяства! Я нібы вучыўся ў яго «чытаць» адлюстраванне. І вось на афішы Беларускага ТЮГа ў 1939 годзе з'явілася назва п'есы «Цудоўная дудка», першага твора для сцэны, які Віталь Фрыдрыхавіч прадставіў нам. І зноў — крыніца ўсіх яго знаходак і ўсёй займальнасці сюжэта ў фальклору. Калі я трапіў на спектакль, пастаўлены ў маляўнічых дэкарацыях Аскара Марыкса, з арганічна ўплекенымі ў яго песнямі і па-заліхвацку выкананымі танцамі, мне стала ясна, што ў нас з'явіўся новы драматург.

Легендарны спектакль «Несцерка» ў Другім БДТ, паказаны ў самыя пярэдадзены вайны, пацвердзіў гэтае ўражанне. Цяпер я трохі здзіўляюся таму, што імя В. Вольскага некалькі гадоў таму ў ценю, калі гледачы захапляліся гэтым вясёлым і мудрым сцэнічным відовішчам, у якім так бліскуча выступала сур'ёз выдатных беларускіх артыстаў — Аляксандр Ільінскі, Цімох Сяргейчык, Іосіф Матусевіч, Зінаіда Канапелька, Тацяна Заранок, Анатоль Шэлег, Анатоль Трус, Сцяпан Скальскі, Яніна Глебаўская... Што ні роля, дык сакавіты і каларытны вобраз!

Не ведаю, ці меў на ўвазе сам аўтар (які і тэатр) вялікі метафарычны сэнс, які, безумоўна, маецца ў «Несцерку». У пары нашага агульнага захаплення ідэямі калектывізму, калі «мы» азначала для нас шмат больш, чым адзінкавае «я», у п'есе ў забавунай сітуацыі прагучала пытанне: «Дзе знаходзіцца цэнтр зямлі?» Не што-небудзь іншае, а менавіта гэта — цэнтр Сусвету. Бо для Шкаляра і для пана Бараноўскага іх жытло з'яў-

ляецца галоўным месцам на зямлі.

Галоўнае — вось яно, тут у гэтым мястэчку, у маёнтку пана. А дзе ж цэнтр?

Адказаць даводзіцца Несцерку, хітраватаму і вельмі кемліваму беларускаму мужыку. Ён ставіць нагу на зямлю і сцвярджае: «Вось ён тут, цэнтр зямлі!»

Чалавек, пакуль ён жывы — цэнтр Сусвету. З'ява жыцця — унікальная. Пакуль ты мысліш і разумееш сябе, адчуваеш свае індывідуальныя і грамадскія запатрабаванні, пакуль ты радуешся і пакутуеш, шукаеш адказу на вечныя пытанні і адкрываеш для сябе характэрнае неабсяжнае свету, да таго часу ён існуе, твой свет, твая душа.

Не вельмі хітра гэта думка некалькі асабліва саграла ўсе тыя камедыійныя сітуацыі, якія давалі мноства прычын для вясёлага смеху ў глядзельнай зале.

«Несцерка» быў адзначаны ў коласаўцаў Дзяржаўнай прэміяй СССР у 1946 годзе. Лаўрэатамі сталі рэжысёр Н. Лойтар, выканаўцы галоўных роляў А. Ільінскі і Ц. Сяргейчык, кампазітар І. Любан і мастацкі кіраўнік тэатра П. Малчанав. Вядома, выклікае непаразуменне, што па-за афіцыйным прызнаннем аказаўся «віноўнік урачыстасці», г. зн. стваральнік камедыі, без якога проста не было б ні такой рэжысуры (сапраўды таленавітай), ні напэўнай і вясёлай музыкі (імя І. Любана не патрабуе кампліментарнаў), ні такіх сцэнічных вобразаў, якія ўпісаны чырвоным радком у творчы біяграфіі А. Ільінскага і Ц. Сяргейчыка... Спектакль да таго ж не сыходзіў са сцэны дзесцігоддзямі, у ім выступілі ў галоўных ролях артысты новыя пакаленняў. Партрэт жа самога Несцеркі, якім яго стварыў А. Ільінскі, стаў знаёмым вобразам беларускага тэатральнага героя для мноства аматараў сцэнічнага мастацтва. Кола-

саўцы з захапленнем і творчай асалодай заўсёды паглыбляліся ў камедыійную стыхію гэтага відовішча і нярэдка захапілі гледача натхненнем, нібыта гэта была прэм'ера, а не соты або трохсоты паказ «Несцеркі».

Магчыма, гэта мае асабістае адчуванне, але сама назва «Несцеркі» для Акадэмічнага тэатра імя Якуба Коласа ў Віцебску гучыць гэтак жа, як «Чайка», напрыклад, пры ўпамінанні Маскоўскага Мастацкага тэатра або «Аптымістычная трагедыя» — Камернага тэатра А. Таірава. У купалаўцаў такім сімвалічнага значэння спектаклем стала «Паўлінка» Я. Купалы ў пастаноўцы Л. Літвінава.

«Несцерка» В. Вольскага валодае такой сілай уздзеяння на гледача, што мы, седзячы ў партэры, адчуваем тайнае дачынненне да таго, што адбываецца на сцэне ў забытых камедыійных сітуацыях. Дзякуй аўтару п'есы за тое, што ён уладар на захапляе нас прыгодамі беларускага мужыка!

Нешта з вялікіх тэарэтыкаў мастацтва драмы выказаў такую думку: наша жывое ўспрыманне тэатральнага відовішча, у аснове якога ляжыць сапраўдны драматургічны твор, — гэта патак нашых перажыванняў (і суперажыванняў), які то павольна цячэ па шырокім рэчышчы, то імчыць падобна горнай рацэ ў цяснину, то плаўна струменіць, то бурліць і віруе на парогам, то абрушваецца вадаспадам, то разліваецца перад перашкодай, каб пасля неслі свае воды ў акіян. Я цалкам падзяляю такое разуменне нашага глядацкага ўспрымання. І рады, што сам асабліва глыбока зразумеў гэта менавіта на спектаклі «Несцерка» ў коласаўцаў.

Тое, аб чым я тут падзяліўся з чытачом, імкніўся выказаць і самому Віталю Фрыдрыхавічу. У яго некалькі добрых блішчэлых вочы, ён услухоўваўся ў гаворку зачараванага гледача — пак-

лонніка «Несцеркі». Яго твар знутры святлюе нейкім мудрым святлом. Аднак Віталь Фрыдрыхавіч не спяшаўся з адказам.

Сціпла адказаў мне прыблізна так: маўляў, здаецца, што і сапраўды атрымалася нешта вартэ... «Вартэ...» — вось і ўся яго самаацэнка. На карысць жа таленту Вольскага сведчыць няспынны поспех «Несцеркі», дзе б яго коласаўцы ні паказвалі, — у Маскве і на Украіне, у Карэліі і ў Сібіры, на Урале і ў Прыбалтыцы.

Калі ў 1985 годзе я запрасіў яго да сябе ў майстэрню, каб папрасіць пазіраваць мне для скульптурнага партрэта, Віталь Фрыдрыхавіч адказаў, што ён прыйдзе да мяне проста ў госці, як да старога сябра.

— Мы ж з вамі сябры, Заір Іскавіч, — нетаропка гаварыў ён мне, — у нас мноства было «пунктаў дотыку». Здавалася б, я маю справу са словам, вы — з каменем і бронзай. Але абодва мы займаемся тым, што пераадоўваем супраціўленне матэрыялу, з якога павінны здабыць мастацкі вобраз. Мы з вамі — у значнай меры — змагары, — і Віталь Фрыдрыхавіч усміхнуўся.

Так, цяжкая місія — быць мастаком. Спалучаць у сабе змагара і творцу. Гэта дасканалы ведаў Віталь Вольскі. Я памятаю, як горача апладзіраваў ён спектаклю «Хто смяецца апошнім» К. Крапівы. Я чуў, як ён гаварыў пра магутны эпічны талент празаіка Івана Мележа. Мы разам з ім слухалі Чацвёртую сімфонію Мікалая Аладова, адчуваючы ўсю глыбіню складанага роздуму музыканта аб часе і аб сабе. Я памятаю ўсхваляванага Вольскага на вернісажы твораў Віталія Цвірко... Ён умеў радавацца поспеху сапраўдных мастакоў. Таму што сам быў такі — адданы і паслядоўны, засяроджаны і натхнёны.

ПРАЛОГІКУ, СТЭРЭАТЫПЫ МЫСЛЕННЯ І ЖЫЦЦЁ

(Пачатак на стар. 5).

тарычная памылка майго апанента. Рабочы клас тым якраз і адрозніваецца ад многіх іншых класаў, якія вядомы гісторыі, што з самага пачатку ён — носьбіт агульнадэмакратычных каштоўнасцей.

Успомнім адзін з асноваў марксізму аб тым, што пралетарыям няма чаго страчаць, акрамя сваіх ланцугоў, вызваляць жа яны ўсё свабодна. Успомнім і іншае: рабочы клас быў першым класам у гісторыі цывілізацыі, які, вызваляючы сябе, вызваляў усё чалавецтва, і не быў зацікаўлены ў захаванні сваёй улады. Як бы ні адносіліся сёння да дыктатуры пралетарыату як формы дзяржаўнай улады, Ленін усюды і адназначна падкрэсліваў, што гэта ўлада пераходнага перыяду. Так яно і аказалася.

Агульнадэмакратычныя традыцыі былі закладзены і ў палітычнай стратэгіі партыі рабочага класа, і ў сацыяльна-эканамічных дзеяннях самога рабочага класа, і ў яго ідэяльна-маральных імператывах. Не на ўсіх этапах нашай гісторыі гэтую стратэгію нам удалося вытрымаць, адсюль неабходнасць у яе карэктным пераглядзе сёння. У ходзе гэтага мы сутыкаемся са складанай сітуацыяй вызначэння ролі КПСС і шматпартыйнасці ў нашай сучаснай дэмакратычнай сістэме, іх месца і значэння ў канстытуцыйных структурах грамадства, якія пакрысе пазначаюць сябе. Упершыню ў нашай гісторыі, нягледзячы на ўсе цяжкасці, супярэчнасці і рознагалоссі, мы абралі сістэму заканадаўства ад Вярхоўнага Савета СССР да мясцовых Саветаў свабодным чынам. Былі паразіні, былі страсці, былі незадаволеныя, сёй-той плакаўся, што іх валіў апарат і наадварот, але заканадаўчая сістэма абрана дэмакратычным шляхам, і ўпершыню яна выяўляе шматслойнасць, шматмернасць, разнаўзровеньнасць нашага грамадства. У гэтай сітуацыі не толькі КПСС, але і новым палітычным партыям сапраўды трэба будзе вырашаць надзвычайную задачу палітычнай арыентацыі.

У чым яе сэнс? Хоць мой апанент і стварае ўражанне, што і ініцыятыва перабудовы, якая зыходзіла ад КПСС, і яе заканадаўчая ініцыятыва аб выключэнні артыкула 6 з Канстытуцыі СССР з'яўляюцца хутэй недахопам, чым станоўчай асаблівасцю стратэгіі партыі, нібыта выкліканай тым, што яна «не магла дзейнічаць інакш», на самой справе партыя дзейнічала так, як яна зрабіла па сваім выбары і гэта ўпрыгожвае яе: выключэнне па сваёй уласнай заканадаўчай ініцыятыве 6 артыкул з Канстытуцыі СССР, яна выключыла сябе ўпершыню ў нашай гісторыі са структур улады, пазначыла сябе як партыя палітычнага тыпу і авангард усяго народа.

Што такое ў сучасных умовах быць авангардам усяго народа? Раней мы разумелі гэта адназначна, — авангард — гэта той, хто ідзе ўперадзе і кудысьці кіліа, нават калі яго ніхто не слухае. Цяпер жа, калі такая масава-палітычная арганізацыя як КПСС выйшла са структур улады, яе місія стала іншай. З прысутнасці ў адна-

партыйнай дзяржаве ў якасці яе касцяка яна пачынае выконваць функцыю крытыкі грамадства, задачу пастаяннага аналізу дзейнасці інстытутаў заканадаўства, выканаўчай улады, грамадска-палітычных структур і іх эвалюцыі, дзеяння эканамічных працэсаў, сістэм сацыяльнай справядлівасці з мэтай максімальна абараніць інтарэсы рабочага класа і ўсяго працоўнага народа.

Яна першая павінна ўносіць заканадаўчыя і іншыя палітычныя ініцыятывы, якія абароняць народ ад лішку, празмернай драматычнасці рэалізацыі рынчнага тыпу. Партыя заклікана садзейнічаць найбольш дзейным праграмам укаранення ў грамадскую структуру шматгаласнасці, разнастайных форм уласнасці, якія здольныя забяспечыць прэстору любым формам грамадскай энергіі і ініцыятывы.

Яна павінна ўважліва аналізаваць грамадскі працэс і, прагназуючы найбольш станючы яго тэндэнцыі, усяляк умацоўваць іх, мабілізуючы на іх грамадскую падтрымку.

Ці сумяшчальная такая місія партыі з функцыяй парламенцкага тыпу, якую мой апанент хацеў пазначыць як адзіную для партыі? Сумяшчальная, але не зводзіцца да яе. Што такое партыя парламенцкага тыпу? Гэта партыя, цалкам занятая парламенцкай гульнёй — падрыхтоўкай кандыдатаў на чарговыя выбарчыя кампаніі і пасады ў заканадаўчай сістэме і ва ўрадзе, а таксама ў іншых органах выканаўчай улады, і адпаведным прапагандысцкім, фінансава-эканамічным, палітычным забеспячэннем гэтых кампаній. Такая роля па плячы, як правіла, невялікім партыям, якія свядома рытууюць зліту здольных палітыкаў, што ўкараняюцца ў структуры ўлады. Але такая місія занадта вузкая для партыі, якая налічвае многія мільёны чалавек, мае стабільныя рэвалюцыйныя традыцыі і вопыт больш чым 70-гадовага знаходжання ва ўладзе. Для партыі, якая зведла як буйныя перамогі, так і паражэнні, і нават злачынствы яе кіраўнікоў і носьбітаў яе волі.

Наогул ствараецца ўражанне, што калі мы вядзем гаворку аб партыі парламенцкага тыпу, мы хочам, каб усе нашы партыі ствараліся на заходні ўзор. Менавіта там большая частка партыі парламенцкага тыпу. Аднак перанос заходняга вопыту на нашу глебу пагражае небяспекаю яго дагматызацыі, схематызацыі і навязвання яго як структуры, што прыйшла звонку і не адпавядае нашай рэальнай сітуацыі.

Прадбачу тут іранічную ўсмешку майго апанента: маўляў, яму не падабаецца заходні дэмакратызм, а нам бы да яго дарадзі. Але нам неабавязкова дарадзіць да яго. Важней знайсці сацыяльна-палітычную мадэль дэмакратыі, якая б максімальна адпавядала нашым сацыяльна-культурным традыцыям, магчымасцям і перспектывам. Мы абавязаны ўлічваць і ўсяляк аналізаваць вопыт краін развітай дэмакратычнай сістэмы, але ўсё роўна не забываюцца пры гэтым, што яны ішлі да сённяшняй дэмакратычнай сіс-

тэмы шляхам працяглай эвалюцыі, якую можна лічыць з часоў Рэфармацыі. Яна заняла ў гісторыі чалавецтва больш чым 300 гадоў. Такі перыяд для фарміравання нашых палітычных інстытутаў нам не дадзены. Мы павінны пайсці куды больш паскораным шляхам.

Нягледзячы на магчымыя іранічныя ўсмешкі, нельга не ўважыць, што ўсё-такі буржуазна-шматпартыйнасць, як яна сябе праяўляе сёння ў капіталістычных краінах, паказчык не столькі трыумфавання, колькі крызісу буржуазнага парламентарызму. Возьмем, напрыклад, Італію, якая мела за апошнія 45 гадоў 40 урадаў, пастаянна занятых міжпартыйнай барацьбой, сваркай. Звернем увагу далей на той факт, што ўсе краіны з устойлівай дэмакратычнай традыцыяй як у Заходняй Еўропе, так і Злучаных Штатах Амерыкі, Канада і іншыя краіны маюць, звычайна, двухпартыйную ці двухблоковую сістэму: лібералы і кансерватары ў Англіі, правыя і левыя — у Францыі, рэспубліканцы і дэмакраты — у ЗША і г. д. Аналіз іх праграм паказвае досыць цікавыя асаблівасці: калі левыя пачынаюць сваю ўладу з вельмі радыкальных праграм пераўтварэння эканомікі, сацыяльных рэформ, то яны абавязкова к канцу свайго знаходжання ва ўладзе правяюць. І, наадварот, многія кансерватары, пачаўшы з жорсткіх мер стабілізацыі эканомікі на прыватнаўласніцкіх прынцыпах, канчаюць, як зазвычай, серыяй ліберальных рэформ. Азнямаючы з праграмамі гэтых партыяў выяўляе вялікую агульнасць асноўных зыходных мэт. Наогул буржуазны дэмакратызм — гэта гульня палітычных лідэраў больш, чым партыі. Яна праходзіць на фоне стабільнасці грамадскіх інстытутаў, захаванні і ўмацавання якіх складае асаблівую адказнасць і асноўны выпрабавальны тэст для кожнага прэтэндэнта на кіруючую пасаду.

У нас наадварот. Нашы інстытуты знаходзяцца ў працэсе станаўлення і цяпер праходзяць тую самую небяспечную пару свайго сацыяльна-псіхалагічнага сталення, калі асобныя лідэры, каб пазначыць сябе, здзекуюцца ў першую чаргу з інстытутаў грамадства, імкнуцца парушыць іх стабільнасць. Мне наогул здаецца, што нашы Саветы выйгралі б ад таго, калі б аб'явілі сябе «беспартыйнай дэмакратыяй»: кожны дэпутат Савета на любым узроўні павінен быў адмовіцца ад сваёй партыйнай прыналежнасці ў час знаходжання ў Саветах і ўдзельнічаць бы ў абмеркаванні праблем, прыняцці рашэнняў не так, як яму дыкуюць партыйныя інтарэсы, а як гэта вызначаецца аб'ектыўнымі патрэбамі яго народа, краіны, палітыкі ірэальнымі магчымасцямі грамадства. Гэта і ёсць новы савецкі тып дэмакратыі, дэмакратыі кансенсуса. Раскалоўшыся на блокі, мы толькі павялічваем дэмакратычную сумятню, блытаніну, якая надае агульнаму хаосу, у якім апынуліся грамадства, новы дынамізм. Гэта надзвычай небяспечна для будучыні краіны, і калі мы не навучымся кансалідавацца не ў блокі, а аб'ядноўвацца вакол асноўных грамадска-эканамічных праблем і шукаць іх аптымальныя рашэнні, незалежна ад партыйнай прыналежнасці, краіна не выжыве.

Я ўдзячны апаненту за тое, што ён не падзяляе «шбасу», які ўсхаўся вакол імя Леніна. Але тут жа ён выказаўся, што катэгарычна супраць таго, каб гвалтаваць грамадства з мэтай дагаджэння ідэі, ці выдаваць уласнае нецярпенне за тэарэтычны аргумент. Хто ж не згодны з гэтым?

І тым не менш гісторыя поўніцца і гвалтам над рэальнымі гістарычнымі працэсамі, і палітычнымі лозунгамі, якія вабяць у невядомую далеч, і палітычным авантурызмам, які многія дзеячы, што рвуцца да ўлады, хочуць падаць як адказнасць за лёс айчыны. Што датычыцца

Леніна і яго ўплыву на сусветны працэс, дык, вядома, цяжка пагадзіцца з В. Акулавым, які лічыць, што Сталін вельмі дакладна інтэрпрэтаваў ідэі Леніна. Адсюль нібыта вынікае, што ўсё зробленае Сталіным — гэта менавіта тое, чаго хацеў Ленін. Не можа быць большага заблуджэння, чым гэта.

Так, Сталін умеў даходліва выкладаць паасобныя ідэі Леніна, але дзейнічаў ён па-свойму, насуперак ідэям Леніна. Сталін, між іншым, напісаў тэкст сталінскай канстытуцыі, якая была палітычным шэдэўрам у той час. Але наўрад ці парупіўся ён разгарнуць сваю ўласную канстытуцыю і зазірнуць у яе хоць бы адзін раз, калі планаваў сваю палітыку масавага знішчэння, генацыду супраць уласнага народа.

Логіку жыцця і ўчынкаў Сталіна нельга зразумець, чытаючы яго творы. Трэба ўважліва сачыць за яго рэальнымі дзеяннямі і іх вынікамі. Іншая справа, што чалавечая логіка ня мае перад іх базлітаснасцю. Кастрычніцкая рэвалюцыя здзейснілася дзякуючы генію Леніна, і гэта гістарычны факт. Відавочна і тое, што Кастрычніцкі рэвалюцыйны пераварот у Расіі быў першым рэвалюцыйным дзеяннем, якое пацвердзіла значнасць ідэі марксізму ў XX стагоддзі.

Пытанне аб тым, наколькі гатова была Расія да гэтага перавароту — гэта асобнае пытанне. Я тут толькі скажу: гатова была настолькі, што рэвалюцыя ўсё-такі здзейснілася. Вядома, калі б Кастрычніцкая рэвалюцыя скончылася ў Петраградзе ўзяццем улады ў ноч з 25 на 26 кастрычніка, дык яна ўвайшла б у гісторыю як Кастрычніцкі пераварот. Легітымізацыя Кастрычніцкай рэвалюцыі ў іншым: уся краіна раскалолася напалам — на белых і чырвоных — і чырвоныя перамаглі ў сумленнай барацьбе на полі бітвы. Гэта значыць, што за Леніным і ягонымі ідэямі пераўтварэння Расіі пайшла большасць насельніцтва краіны. У гэтым асноўнае гістарычнае апраўданне рэвалюцыі. Яна здзейсніла сябе і нікому не абавязана вытлумачэннем. Рэвалюцыя прыходзіць у свет, калі іх не чакаюць, і вынікі іх здзейсненняў заўсёды перашуюць устойлівы ход рэчаў.

Мне здаецца, перш чым будоўваць серыю «памылак» Леніна, майму апаненту варта было б засяродзіць увагу на адным факце: Ленін жа не будоваў сацыялізм у Расіі. Усё яго свядомае жыццё пасля ўзяцця ўлады пайшло на абарону заваёў рэвалюцыі ў грамадзянскай вайне. На долю ўласна сацыялістычнага будаўніцтва ў Леніна прыпала паўтара-два гады пасля заканчэння грамадзянскай вайны, і то яны пайшлі на аднаўленне разбуранай гаспадаркі. Толькі ў самым канцы свайго жыцця Ленін зрабіў некаторыя накіды сацыялістычнага грамадства, якія не ўдалося рэалізаваць наступнай сістэме. Такім чынам, большая частка гісторыі XX стагоддзя здзяйснялася без Леніна. А з таго часу, калі за ходам яго хваробы пачало сачыць Палітбюро больш, чым урачы, Ленін аказаўся адхіленым ад актыўнага ўплыву на падзеі.

Тым не менш, асновы сацыялізму як ладу «цывілізаваных кааператараў» Ленін заклаў не толькі тэарэтычна, але і практычна. Яго нэп быў удачай спробы абудзіць прадукцыйныя сілы. Яна прынесла поспех у вёсцы і памалу пачала ўкараняцца ў прамысловасць. Але тут адбылося наступнае: абуджаны вытворчы і прадукцыйны патэнцыял Расіі пачаў грукаць у днішча сістэмы ваеннага камунізму, якая зрабілася для яго перашкодай. Наступным этапам павінна была стаць ліквідацыя, дэмантаж сістэмы ваеннага камунізму, і гэта досыць выразна відаць у апошніх працах Леніна.

Смерць перашкодзіла яму ажыццявіць гэта, а Сталін пайшоў у адваротным кірунку: ён не толькі не дэманціраваў сістэму ваеннага камунізму, а заха-

ваў і ўмацаваў яе, стварыўшы ўладу абсалютнай дыктатуры, нябачанай у палітычнай гісторыі XX стагоддзя. Ці можам мы абвінавачваць сёння Леніна за ўчынкi і дзейнасць Сталіна? Не. Ці можам мы абвінавачваць за гэта КПСС у яе сённяшнім складзе? Таксама не. Па-першае, таму, што я адмаўляю пачуццё «калектыўнай віны» як форму аналізу гісторыі. А, па-другое, таму, што за амаль 100 гадоў свайго існавання Камуністычная партыя Саветаў Саюза прайшла шэраг сваіх этапаў, і фактычна на кожным з гэтых этапаў яна была рознай паводле палітычнай арганізацыі.

На этапе сталінізму гэтая партыя была цалкам падпарадкавана волі дыктатара, як, зрэшты, і ўсё грамадства. Яна прайграла барацьбу з ім, яе спробы адхіліць яго ад улады скончыліся няўдачай. Паражэнне ў барацьбе — гэта не віна, а бяда партыі. Аднак мы не можам адмаўляць таго, што пасля перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне 1941—1945 гг. Камуністычная партыя Саветаў Саюза зрабіла ўсё, што магла, каб аслабіць дзеянне абсалютска-камандаўнай сістэмы, каб ліквідаваць самаўпраўства і беззаконне сталінскага часу, каб пазбегнуць валонтарызму асобных дзеячаў. Вядома, яна зноўку трапіла ў пастку «добразлучнай дыктатуры» эпохі Брэжнева. Але і ў дадзеным выпадку была не так яе віна, колькі бяда: партыйныя структуры не паспелі дастаткова выспець, каб супрацьстаяць валонтарызму асоб. Усе яны выдавалі сябе за пераемнікаў Леніна. Нельга сказаць, каб партыя верыла ў гэта, але перашкодзіць авалодаць сабой яна не змагла. Валіка віна партыі. Але ж на ўсіх гэтых этапах, як і прызнае мой апанент, у партыі былі людзі, якія хацелі пазбавіцца гэтай структуры, знішчыць яе. Ён гаворыць, што лепшыя сілы партыі пачалі перабудову. Правільна, але гэтыя лепшыя сілы партыі могуць аказаць неацэнную паслугу і ў рэалізацыі ідэалаў перабудовы на сённяшнім этапе, абараняючы інтарэсы рабочага класа і працоўнага народа, спрабуючы змякчыць рэзка негатыўныя вынікі ўкаранення рынчнай эканомікі для дабрабыту ўсіх працоўных. Мой апанент задае пытанне: калі Камуністычная партыя хоча адыграваць авангардную ролю, дык што рабіць пры гэтым іншым партыям? Адказ: рабіць тое, што робіць і КПСС — спрабаваць іграць сваю ролю, выкарыстоўваючы сістэму дзеючых заканадаўчых інстытутаў, агульнадэмакратычны фон развіцця нашага грамадства, канстытуцыйныя прэрагатывы. І лепшыя з нас перамогуць у сумленнай барацьбе на полі дэмакратычнага спаборніцтва.

Ці лёгкі гэта шлях? Не. Аднак рэзультат выйсць з крызісу, які быў б універсальным, таксама няма. Таму давайце весці сумесны пошук. Перамога мацнейшы ў тым сэнсе, што ён здолее лепш адчуць запатрабаванні і патрэбы народа, прыняць пад увагу яго інтарэсы, зразумее яго тэмпы і рытм і прапануе мадэль развіцця, сумяшчальную з ім.

Гэта нялёгка. Але давайце і далей весці палеміку, думаць, спрачацца, шукаць. Не зневажачы адзін аднаго, а кансалідуючыся ў імя высокіх мэт дабра для айчыны, лепшай будучыні для нашых людзей. Сацыялізм — гэта натуральная мара чалавека працы. Мы думалі, што зможам зрабіць гэтую мару рэальнасцю за некалькі дзесяцігоддзяў. Спяшаліся! Але хіба можна кідаць сёння камень у гэтыя романтычныя памкненні? Сёння, калі мы сталі больш цяжарнымі, умудроненымі ўласным вопытам і трагедыямі гісторыі, давайце пойдзем далей, не трацячы сацыялістычнай перспектывы, бо пры ўсіх недахопах сацыялістычнай ідэі і сацыялістычнай мары — гэта лепшае з таго, што напярэвавала цывілізаваная гісторыя чалавецтва.

ПРЫЗНАЦА, гэты матэрыял, як ніводзін іншы, доўга не пісаўся. Не таму, праўда, што не хапала аўтару фантазіі ці не надта класіфікацыя ў рэчышча яго разважанняў. Якім інфармацыя, як кажуць, «в избитке» ды і зводзіцца яна да аднаго... Але менавіта гэтае «адно» і не давала мажлівасці пачаць першы сказ. А ўсё таму, што пачынае ў Ілецкім раёне — на самым канцы мая Мінска абном партыі правёў там семінар творчай інтэлігенцыі з крыху, між іншым, далёка не «творчай» назвай: «Праблемы сацыяльна-эканамічнага развіцця і ўкаранення новых форм гаспадарання на вёсцы», — сведчыць на карысць таго, што калектыўныя формы таго ж гаспадарання на зямлі па-ранейшаму неабходны. Апошнія ж «звышрэвалюцыйна-мерамі» цалкам адмаўляюцца.

Гэта і сапраўды так. І сам І. Плаўскі, і дырэктар сацыяльна-культурнага комплексу М. Пуляк расказалі, што зроблена ў саўгасе для задавальнення культурных запатрабаванняў вясцоўцаў. Працуюць два дамы культуры, кожны на 400 месцаў, а ў іх шматлікія гурткі і калектывы мастацкай самадзейнасці. Папулярнасцю карыстаюцца фальклорныя ансамблі. Асабліва — «Гарэлівыя гармонікі». Праводзяцца розныя конкурсы, фестывалі, у тым ліку сямейных ансамбляў. І робіцца ўсё гэта па духоўнай патрэбе.

«Трэба толькі паглядзець, як радуецца камбайнер, калі да іх проста на поле завітаюць удзельнікі мастацкай самадзейнасці», — гаворыць І. Плаўскі. «Па-рознаму можна ставіцца да платных паслуг, — расказвае М. Пуляк, — але і адмаўляць іх нельга. Шэсць-сем ты-

Пабываў ён на ферме, дзе гаспадар з жонкай і братам маюць 145 гектараў зямлі, даглядаюць 97 кароў (разам з маладняком у іх 225 галоў буйной рагатай жывёлы). Але ж хто так зможна працаваць? Хто згодзіцца рабіць без выхадных, з ранку да вечара, забываючы пра кнігі, тэлевізар? Мы кажам, што выхаласцілі ў людзей любоў да зямлі. А можа, людзі на зямлі тансама хочучы жыць, як людзі? Так, з Плаўскім трэба пагадзіцца: далёка не кожны можа быць фермерам, не кожны захоча ўзваліць на плечы такую ношу нават тады, калі перадаць зямлю ў пастаяннае карыстанне, забяспечыць адпаведнай тэхнікай, юрыдычна гарантаваць, што ніколі не будзе новага раскулачвання...

Іосіф Іосіфавіч разважае проста і разумна: «Дзе справы ладзяцца, няхай усё застаецца

Сяргей ПАНІЗНІК

Яго планета стыне ад пакут, нібыта Беларусь ад радыяцыі. Растыражыруйце вось гэты мёртвы кут: і, можа, дзеці для жыцця праявляцца?

Растыражыруйце яго пратэст. Адно, што не хацеў ён тыражыраваць, — жабрацкі лёс, Галгофы чорны хрэст на парасткі для будучых рашыдавых.

Растыражыруйце яго узрод; не паўтарыць бы толькі сум Драздовіча: плыве пусты касмічны агарод з чарнобыльскага чорнага радовішча.

А пісар земскі...

«А пісар земскі маець поруску літарамі і словы рускімі всі листы, выписи и поэвы писати, а не иншим языком и словами».

Са Статута Вялікага княства Літоўскага, раздзел 4, артыкул 1. Вільня, 1588 г.

Белы ліст — пад поўняй поле... Людзі — літары. Заўтра стане ўсё аколле з намі злітнае.

Хто абмыты быў слязамі, хто — прыдушаны... Мы цяпер законы самі пішам душамі.

Белы ліст — як лёс-планіда. Дзетка радуйце: абакрадзеным да нітак жыць па Статуце.

Вунь складае пісар земскі! сказ уборысты... ці мястовы я, ці сельскі, жыць — напорыста!

Нашы душы як насенне (ўсё — усхожае)... Прарастаюць рады, сеймы, праўда божа.

Белы ліст не ляжа ў скрутак. Дзень — палітраю. Не, не пройдзе чорны смутак зноў у літары.

Перыяд паўраспаду

З пажарным німам беларусы... За намі полаўцы і прусы. І з намі — у вяхах — было: то кожны трэці, то чацвёрты не па сваёй ахвоце мёртвы.

І зноў з чарнобыльскім прымусам у пекла ўсіх нас павяло.

Дабраахвотна (?) выміраем. І будзе Стронцый нашым раем. Як і эле-мен-тар-ны шлях! Хто нацыі знішчае мову — не ўберажэцца й напалову.

Правадыроў зашкаліў страх. І там, дзе продкі жалі жыта, — усё радыяцыйнай прашыта, начальніцкі прабіты трон.

І дышае атрутнай Зонай цэковец, дзядзька парасонны... Па-рознаму жыццё пражыта, але адзін над ім звон. Адна інструкцыя — на скон.

Праява

Не паглынуў Драздовіча палын: знайшлі яшчэ адзін аўтограф шчырасці.

Растыражыруйце яго цудоўны млын, і млынара яго разафішыруйце.

Ах, нельга? Млын — друза, калючы ком. А млынара суродзіцкі паклікалі. Растыражыруйце тады альбом з касмічнымі муроўкамі і лікамі.

Пісар — службовая асоба ва ўстановах дзяржаўнага і судовага апарату Вялікага княства Літоўскага.

РАЙ НЕ РАЙ, А Ў КЛЕЦК ЗАВІТАЙ

Роздум пасля аднаго семінара

Маўляў, толькі арэнда, толькі падрад, толькі свая зямля, а не калгасы, саўгасы з зольнымі накарміц краіну, вырашыць усё праблемы з забеспячэннем прамысловасці сельскагаспадарчай сыравінай. У гэтых катэгарычных запэўніваннях, вытокі якіх, дарэчы, часта ў кабінетах, забываецца ці не галоўнае. Што на зямлі патрэбен гаспадар, а не падзешчык. А сапраўдным гаспадаром можа быць і той жа калгас, саўгас...

Прынамсі, калі справы ў калектыўнай гаспадарцы ідуць так, як у ордэна Леніна дзяржаўным племянным заводзе «Чырвоная зорка». Свядома даю поўную назву, бо ордэн гэты заслужаны. Гэтаканса заслужана дырэктар І. Плаўскі і яшчэ пяць чалавек удастоены звання Героіў Сацыялістычнай Працы. Іосіф Іосіфавіч, дарэчы, меўся атрымаць званне гэтае і другі раз. І дакументы адпаведныя былі аформлены. Але з'явілася вядома пастанова аб немагаснага згоднасці па некалькі разоў надаваць гэтае званне. Мусі-бсць, слухаў пастанова. Герой бсць, герой і няма ніякай патрэбы гэтае званне падвойваць ці патройваць.

«Першы маршрут семінара і пралёг у «Чырвоную зорку». Убачанае ўразіла. Нават на фоне іншых, гэтых жа моцных, рэнтабельных гаспадарак. Людзі тут працавітыя, не страцілі сляйскай хваткі. У дадаток — зямлі шчодрыя, багатыя, беларускія «чарназёмы». Але ці не найпершая прычына поспехаў у тым, думаецца, што пашанцавала вясцоўца на кіраўніка. Спачатку І. Плаўскі ўзначальваў суседні калгас «Павіць Леніна». Калі ж узнікла гаворка пра аб'яднанне з племязавозам, нечы-падкова спыніліся на яго кандыдатуры. Перспектыўны, гаспадарлівы, любіць працаваць з размахам, праўляць самастойнасць.

О, гэтая самастойнасць! З-за яе Іосіф Іосіфавіч у так званым кукурузным часе ледзь утрымаўся на пасадзе. За тое, што не выканаў план па слёбе каралевай палёў, хацелі і вывадзіць, і з партыі выключыць. Хоць, магчыма, у выпадку з той самай кукурузай сказалася не непрыязь да гэтай культуры, а ўпартае нежаданне падначальніка камандам. Бо сёння І. Плаўскі пра кукурузу іншай думкі прытрымліваецца. І не кажае яе: «Трэба больш увагі кукурузе ўдзяляць, а мы ўсё на буркі арыентуемся».

Гаспадар ёсць гаспадар. Ён да ўсяго сам даходзіць. Кроку лішняга не робіць; пакуль загадаў дакаада не заўважыць, не выверыць. Падумаўшы, дадае: «Усё павінна рабіцца разумна, гарманічна развівацца...». Усмехаецца: «Яшчэ нядаўна любілі паўтараць: будзе хлеб — будзе і песня. Я ж скажу: будзе песня — будзе і хлеб».

Клопаты абарочваюцца добра аддачай. Кожны працаўнік саўгаса дзе ў год прадунці на 14,5 тысяч рублёў. Надой малака дасягнулі 6 тысяч кілаграмаў на карову (карова «Атаўна» з цэнтральнай фермы дае звыш 10 тысяч). Збожжавых атрымліваюць звыш 50 працэнтаў з гектара.

Выснова гэтая гучыць з вуснаў Іосіфа Іосіфавіча не дзеля гучнага слоўца: «Калі прыгожа, хораша спяваюць людзі, дык, паверце, душа радуецца». Сігзаў ён гэта пасля таго, як нехта з удзельнікаў семінара запытаў, на што ў гаспадарцы спіравана першаступенная ўвага: на развіццё сельскагаспадарчай вытворчасці ці на культуру. Зноў канкрэтны адказ: «У нас няма такога падзелу. Да ўсяго ставімся аднолькава».

Можна прыводзіць і яшчэ лічбы, прыклады клепатлівага стаўлення дырэктры да вясцоўцаў. Ды, бадай, дастаткова, бо прадабчу, сёй-тон з чытачоў гэтовы ўжо ухмыльнуцца: знайшоў камунізм па-ілецку! Ухмыляцца, вядома, прасцей, чым паспрабаваць на ўсё глянуць цявроза. Глянуць і пагадзіцца, што далёка не кожны зможна стаць сапраўдным фермерам, як і далёка не кожны — гаспадарлівым кіраўніком. Што кажу, як кажуць, богам дадзена. Плаўскаму многае дадзена, у тым ліку і ўсведамленне, што наўрад ці мэтазгодна цалкам, не ўлічваючы мясцовых умоў, прымаць за аснову нечыя нават самыя лепшыя варыянты.

Вось пабываў ён у ЗША, пазнаёміўся з работай фермераў. Многае спадабалася. Збіраецца запрасіць тамашніх спецыялістаў, каб агульнымі намаганнямі дабіцца далейшага павышэння надолу. А мы, удзельнікі семінара, нечэпана пачулі ад яго: «Я б фермерам быць не хацеў!» Чаму?

Можна прыводзіць і яшчэ лічбы, прыклады клепатлівага стаўлення дырэктры да вясцоўцаў. Ды, бадай, дастаткова, бо прадабчу, сёй-тон з чытачоў гэтовы ўжо ухмыльнуцца: знайшоў камунізм па-ілецку! Ухмыляцца, вядома, прасцей, чым паспрабаваць на ўсё глянуць цявроза. Глянуць і пагадзіцца, што далёка не кожны зможна стаць сапраўдным фермерам, як і далёка не кожны — гаспадарлівым кіраўніком. Што кажу, як кажуць, богам дадзена. Плаўскаму многае дадзена, у тым ліку і ўсведамленне, што наўрад ці мэтазгодна цалкам, не ўлічваючы мясцовых умоў, прымаць за аснову нечыя нават самыя лепшыя варыянты.

Вядома, ёсць на Клетчыне і нямаля нявырашаных праблем — яны ўзніклі ў час гутарак з сакратаром Мінскага абнома партыі К. Дзягілевым (на другі дзень у семінары прыняў удзел і першы сакратар абнома А. Малафееў), першым сакратаром Ілецкага райнома партыі А. Ярошукам, іншымі адказнымі партыйнымі і савецкімі работнікамі раёна. Але падалося, што ёсць важкія падставы гаварыць пра пазітыўныя з'явы, і гаварыць мо найперш...

Вось пабываў ён у ЗША, пазнаёміўся з работай фермераў. Многае спадабалася. Збіраецца запрасіць тамашніх спецыялістаў, каб агульнымі намаганнямі дабіцца далейшага павышэння надолу. А мы, удзельнікі семінара, нечэпана пачулі ад яго: «Я б фермерам быць не хацеў!» Чаму?

І шнада, што ў семінары прынялі ўдзел нямногія прадстаўнікі творчых саюзаў. Не хаць сцвярджаюць, што той, хто пабываў на Клетчыне, стане лепш пісаць, спяваць ці малываць. Відэаочна іншае. Перш, чым даваць нейкія парады, каго-сьці вучыць, трэба хоць нешта ведаць самому. Асабліва, калі гэта тычыцца сельскай гаспадаркі, працы вясцоўцаў, у якіх ужо столькі было настаўнікаў, падказчыкаў і ўказчыкаў...

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

ВЕДАУ, што мой водгук на інтэрв'ю кардынала Юзафа Глемпа («ЛіМ», 13 красавіка г. г.) выкліча пэўную і адназначную рэакцыю. Сустрэў мяне падпалкоўнік пагранічных войскаў КДБ СССР, які назваў сябе «działaczem polonijnym», і выказаў сваё абурэнне. Не, ён не стаў аналізаваць факты. Ён — наогул. Гэта самы дагмыт — гаварыць наогул, бо факты, як той казаў, — рэч упартая. А потым з рэдакцыі мне перадалі лісты чытачоў. І я дазнаўся, што мой водгук — правакацыйны. Так піша жыхар Гродні **В. Раманчук**. (Завочна ведаю выпускніка БДУ Сымона Раманчука, беларускага літаратара з Беластоцка, які стаў епіскапам Польскай праваслаўнай Царквы, а тут Раманчук-католік, Раманчук-паліак...) Малады мінчук Дамітры Варшаўскі сцвярджае, што для рэдакцыі «ЛіМа» і, мусіць, для мяне само слова «паліак» гучыць агідна. Па-беларуску ён піша добра, але дадае: «...па-польску я пішу лепш, але сумняваюся, што вы б мяне зразумелі на маёй роднай мове».

Смешна чытаць гэтыя словы. І крыўдна. Відаць, што ў запале Дамітры забыўся: я ж перакладаў у сваім водгук пасажы з польскага часопіса. Магу запэўніць: у «ЛіМа» няма аніводнага чалавека, які не ўмее чытаць па-польску. Хто горш, хто лепш — усе чытаюць. А ў тым кабінэце, дзе я колісь працаваў, амаль кожны дзень размаўлялі па-польску. У запале Дамітры сцвярджае, быццам я абуряюся «польскім засільлем на Беларусь». Далебго, я пра гэта не пісаў, а пісаў пра польскае засільне ў Каталіцкай Царкве. Аўтарам усіх лістоў неўласцівае жаданне ўчытвацца ў тэкст. А там я пісаў пра неабходнасць двухмоўя ў касцёлах, пра што, дарэчы, нажы і біскуп Тадэвуш Кандрусевіч у інтэрв'ю часопісу «Znak i czas» (1989, № 16). Рамуальда ФРАНЦУКЕВІЧ з Рыгі (яна нарадзілася ў Параф'янаўскай парафіі на Віцебшчыне) пытае: хто такі Сідарэвіч, якую пасаду ён займае, якія адносіны ў яго з Царквою, і хто даў яму права ад імя католікаў Беларусі заяўляць, што Беларусь непатрэбная дапамога Польскага Касцёла? Рамуальдзе Францукевічу трэба больш уважліва чытаць: не выступаў я ад імя католікаў ці яшчэ чыйго-небудзь. Я, аддаўшы не адзін год вывучэнню беларускай гісторыі, я, беларус, хрысціянін, ведаю, што такое дапамога Польскага Касцёла.

У палемічным імпульсе Р. Францукевіч піша, што храмы на Беларусі разбураны «многімі нянешнімі палітыкамі беларускай нацыянальнай культуры». Кім? Зянонам Пазняком, Вінцуком Вячоркам, Юрыем Хадзікам, Міхаілем Ткачовым ці Нілам Гілевічам?

Н. Гілевіч я згадаў не так сабе. Раманчуку з Гродні і яшчэ аднаму аўтару, які не падпісаўся, вельмі не спадабалася выступленне дэпутата на студзеньскай сесіі Вярхоўнага Савета БССР, а ў ім — такія вольныя словы: «Калі б наша нацыянальная самасвядомасць была на належным узроўні, мы не заяўлялі б так непрадумана з гэтай высокай трыбуны, што нібыта ў нас толькі ў адной Гродзенскай вобласці жыве ажно трыста тысяч паліак».

З Н. Гілевічам у мяне складаныя адносіны. Ён — перакананы камуніст, а я крытыкую бальшавікоў у газетах БНФ, бо лічу, што артадаксальны камунізм замінае развіццю дэмакратыі, культуры. Але я беларус, і ў гэтай сваёй якасці не магу не салідарызавацца з нацыянальна свядомым камуністам Н. Гілевічам.

Аўтарам лістоў я параіў бы, замест таго каб нападаць на Гілевіча, пачытаць працы беларускіх каталіцкіх святароў, беларускую каталіцкую перыёды-

ку 10—30-х гг., матэрыялы перапісаў у Расіі і Польшчы 1857, 1897 і 1931 гг.

АГУЛЬНАВЯДОМА, што ў XVIII ст. тры чвэрці насельніцтва Беларусі складалі грэка-католікі (уніяты). Мусіць, не трэба тлумачыць, што Грэка-Каталіцкая Царква, захаваўшы ўсходні абрад, жывую мову народа ў набажэнстве, уратавала беларусаў ад паланізацыі. Гэтую Царкву аднолькава не любілі як польскія і спольшчаныя католікі, гэтак і праваслаўныя, бо Царква, што ні кажы, была народная, сялянская (большыя паноў і шляхты перайшла ў

скімі католікамі сталі 20 тысяч беларусаў у Віленскім краі («Znak i czas», Рым, 1989, № 16).

Прашу звярнуць увагу на гэтую лічбу: 20.000. У газеце «Gość niedzielnny» за 20 студзеня 1990 г. кс. Раман Дзванкоўскі піша, што цяпер на Віленшчыне жыве каля 100 тысяч паліак. Вось і задумайцеся, паважаны аўтары лістоў, колькі сярод гэтых паліак нашчадкаў тых беларусаў, якія прынялі заходні абрад у пачатку XIX ст.

Паўстанне 1830—1831 гг. прымусіла Мікалая I іначай зірнуць на палітыку свайго бацькі і бра-

АЛЕ Я ВЯРТАЮСЯ ў XIX ст. Ленін пісаў, што іншы раз рэакцыйныя сілы, самі таго не хочучы, робяць прагрэсіўныя справы. Праводзячы палітыку русіфікацыі, царскі рэжым часткова спыніў апаліячванне беларусаў-католікаў. Вось чаму да рэвалюцыі 1905 г. у беларускім руху дамінавалі католікі. Гэты рух быў антытэзаю русіфікацыі і апаліячвання. Рэвалюцыя 1905 г. дала значны прыток праваслаўных, у тым ліку сыноў і ўнукаў колішніх уніятаў: Якуба Коласа, Язэпа Лёсіка... Беларускі рух быў надканфесійным, ён — у адрозненне ад польскага і рускага нацыя-

чыгунцы — трэба было стаць паліакам. Вось і сталі амаль 700 тысяч беларусаў паліакамі.

Каб гэты працэс ішоў больш паспяхова, польскі ўрад не толькі адчыняў свае школы — ён зачыняў беларускія. Калі да 1922 г. у Заходняй Беларусі было адчынена 400 беларускіх школ, 6 гімназій, дзве настаўніцкія семінары, дык у 1923—1924 навучальным годзе засталася толькі 40 школ і 4 гімназіі.

Актыўную ролю ў гэтым адгрызваў Польскі Касцёл. Не верыце — пачытайце прамову кс. Станкевіча на Сойме («ЛіМ», 1 чэрвеня 1990 г.), пачытайце ўспаміны кс. Кастуся Стэповіча, што выйшлі ў 1930 г. у Вільні, пачытайце ўспаміны яго брата Бярнарда («Польшча», 1990, № 2). Яшчэ ў час першай сусветнай вайны польскія ксяндзы адмаўляліся спяваць і прычытаць тых, хто аддаваў сваіх дзяцей у беларускія школы, адмаўляліся выкладаць Закон Божы ў гэтых школах (гл.: I. Turonek. «Białoruś pod okupacją niemiecką». Варшава — Уроцлав, 1989). Гэтую палітыку яны працягвалі і ў час польскай акупацыі. Вось яшчэ адна прычына росту «польскага» насельніцтва ў Заходняй Беларусі. Дайшло да таго, што доля паліак перавысіла тут 30 працэнтаў. Але такія сур'ёзныя польскія даследчыкі, як Анджэй Хайноўскі і Аляксандра Бергман, лічаць гэтую афіцыйную лічбу нерэальнай, вынікам навязвання палітычным беларускаму народу.

Сваю нацыянальную палітыку польскія ўрады апраўдвалі тым, што беларускі рух забальшавізаваў, інспіраваны Масквою, Камінтэрнам. Вацлаў Ластоўскі быў эсэрам, але, убачыўшы нацыянальную палітыку паліак, стаў камуністам. Аматарам пра забальшавізацыю беларускага руху нагадаю: актыўны ўдзельнік Слуцкага антыбальшавіцкага паўстання Макар Краўцоў зведаў «ласку» дэфэзаівы, удзельнік таго ж паўстання маёр Андрэй Якубецкі быў выгнаны з Польшчы, удзельнік паўстання Язэп Лагіновіч з-за польскай нацыянальнай палітыкі стаў камуністам. Чаму беларускі рух у 20-я гг. радыкалізаваўся, бальшавізаваўся — адказ вы знойдзеце ў дзёніку сацыял-дэмакрата А. Луцкевіча. Чаму беларускія мужыкі сталі на бок бальшавікоў, спытайце на Лагойшчыне: вам раскажуць, як легіянеры адсеклі галовы двум хлопцам і дзяўчыне.

Ведаю: паліакі не любяць, калі ім пра гэта кажаш. Калі я распавёў аднаму польскаму дыпламату, які легіянеры выразалі зорку на спіне беларускага пісьменніка Адама Бабарэкі, ён ледзь рукамі не замахаў. «Але ж мне жонка Бабарэкава казалася, Яна, мусіць, добра ведала». Дыпламат не хацеў слухаць. Таму што гэта выклікае пэўныя асацыяцыі.

Радыкалізацыя, бальшавізацыя беларускага руху ў міжваеннай Польшчы выклікала шавіністычнай палітыкай як свецкіх, гэтак і духоўных уладаў. Добра вядома (і пра гэта пішуць польскія аўтары), што польскія ўрады хацелі асіміляваць наш народ за 50 гадоў. А ён — як мог бараніўся... Тым не менш дзяржаўе і Касцёл удалася ператварыць амаль 700 тысяч беларусаў у «паліак». Разам з панамі, асаднікамі, завезенымі сюды чыноўнікамі, настаўнікамі і ксяндзамі каталічнае насельніцтва ў Заходняй Беларусі складала ў 1931 г. 1059 тыс. чалавек.

КОЛЬКІ КАТОЛІКАУ у нас цяпер? У 1980 г. парыжская «Kultura» назвала лічбу, паддзённую рубяжэвіцкім ксяндзом, якую той нібыта пачуў ад упунаважанага ў справах рэлігіі Залескага, — 2,2 мільёна. З таго часу гэтую лічбу часта паўтараюць. Паўтарыў яе і я. Але потым вырашыў праверыць.

Згадаем, што ўсіх католікаў у Заходняй Беларусі было 1059 тыс. чалавек. Гэта ў 1931 г.

Анатоль СІДАРЭВІЧ

Ці будзем мы нацыяй?

Адказ на лісты лімаўскіх чытачоў

рымска-каталіцкую веру, нязначная частка заставалася праваслаўнымі).

Агульнавядома, што Пётр I у час Паўночнай вайны чыніў пераследы уніяцкіх архіепіскапаў і пастыраў, давеў да таго, што галоўная грэка-каталіцкая святыня — Сафійскі сабор у Полацку — была разбурана. (Прэтэнзіі Праваслаўнае Царквы на Сафійку, па-мойму, дарэмныя: тую, даўнейшую, знішчылі праваслаўныя, а цяперашнюю пабудавалі уніяты).

Царызм, паставіўшы за мэту падзяліць Рэч Паспалітую, рабіў стаўку на праваслаўных, якія складалі сем працэнтаў жыхароў Беларусі. Агульнавядома, што правяднікамі царскай палітыкі былі архіепіскап Георгій Каніскі і епіскап Віктар Садкоўскі. Вядома таксама, што Слуцкая канфедэрацыя праваслаўнай шляхты, якая выступіла супраць сойму і караля Рэчы Паспалітай, была інспіравана царскім паслом. Далучаючы Беларусь да Расіі, Кацярына II разглядала уніяцкае вызнанне як межэжнае. Такое стаўленне да яго захоўвалася аж да 1839 г. Царыца спрыяла праваслаўю. Тое, што ў паўстанні 1794 г. актыўны ўдзел бралі нашы сяляне, выклікана не толькі пагаршэннем іх сацыяльнага становішча, але і рэлігійным уціскам. Як сяляне прымалі новы рэжым, можна ўведаць з песень беларускіх паўстанцаў. Цар Павел I зразумеў, што трэба ўлічваць інтарэсы католікаў, але перавагу ён аддаваў не мужыцкай Грэка-Каталіцкай Царкве, а панскай Рымска-Каталіцкай. Падпісаньня ім акты 1798 г. ставілі уніяцтва ў залежнасць ад рымска-каталіцкай іерархіі. Калі ўлічыць, што цар падтрымліваў езуіцкі ордэн, распущаны ў іншых краінах (акрамя Прусіі), дык стане зразумелым, што менавіта айцы езуіты адгрывалі галоўную ролю ў царкоўным жыцці Беларусі, у адукацыі.

Палітыку свайго бацькі працягваў Аляксандр I. Пры ім у 1812 г. у Полацку адчынілі езуіцкую акадэмію. Езуіты маглі ўзяць рэванш. Пасля Берасцейскай уніі ім 200 гадоў не ўдавалася павярнуць большыні беларускага народа ў рымска-каталіцкую веру. Цяпер жа пачалося інтэнсіўнае апаліячванне Грэка-Каталіцкай Царквы. Пад ціскам рымска-каталіцкага клеру, пры згодніцтве Базыльянскага ордэна уніяцкіх святароў, дэведзеныя да галечы, вымушаны былі разам з вернікамі пераходзіць на заходні абрад. Толькі ў 1809 годзе рым-

та. У 1839 г. уніятаў гвалтоўна пераводзяць у праваслаўе, а праз год Літва і Беларусь становяцца Паўночна-Заходнім краем. Пачынаецца палітыка русіфікацыі.

Я быў бы надта неаб'ектыўным, калі б не заўважыў, што ў 20-я гг. XIX ст. сярод беларускай шляхты і рымска-каталіцкага духавенства пачынаецца патрыятычны рух. Уласна, беларуская шляхта ніколі не атаясамлівала сябе з паліакамі; заўсёды як магла бараніла адметнасць Вялікага княства Літоўскага. Але ў 20-я гг. яна павярнулася тварам да народа. Згадаем Адама Міцкевіча, Яна Чачота, Тамаша Зана, згадаем ксяндза-дамініканца Магнусэўскага, які выхаваў Паўлюка Багрыма... З'яўленне на арэне Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, Уладзіслава Сыракомлі, Яна Баршчэўскага, Арцёма Вярыгі-Дарэўскага, Кастуся Каліноўскага (усе яны — католікі) — гэта вынік і царскай палітыкі русіфікацыі. Паўстанне 1863—1864 гг. дало Францішка Багушэвіча, Адама Гурыновіча, Янку Лучыну, Каруся Каганца, Івана ды Антона Луцкевічаў, Янку Купалу — таксама католікаў. Калі Багушэвіч сам з'яўляўся паўстанцам, дык астатнія былі сваякамі або выхаванцамі паўстанцаў. Заўважце, што ў паўстаннях 1794, 1830—1831, 1863—1864 гг. беларуска-літоўская шляхта давала самых выдатных, самых радыкальных дзеячаў: Касцюшку, Ваўжэцкага, Ясінскага, графіню Плятэр, Валовіча, Каліноўскага, Звяждоўскага, Серакоўскага... Польшча, Варшава, а дакладней — польская шляхта заўсёды ставілі свае інтарэсы вышэй за інтарэсы сялян, польскія інтарэсы — за інтарэсы суседзяў: беларусаў, украінцаў, літоўцаў. Гэтая шавіністычная хвароба перадалася польскім сацыялістам. Апублікаваныя дакументы з польскіх архіваў сведчаць: Юзаф Пілсудскі ўжо ў 1903 г. лічыў, што захад Беларусі павінен належаць Польшчы. Не вызначыўся сімпатыямі да нашага народа і другі наш зямляк, апанент Пілсудскага Фелікс Дзяржынскі. Нацыянальны эгазізм дорага каштаваў Польшчы: за міжваенны час яна так і не здолела дасягнуць узроўню 1913 г. у прамысловасці: грошы ішлі не на інвестыцыі ў эканоміку — на ўтрыманне дэфензів, паліцыі, войска, судуў, пракуратуры, якія ўсе 18 год змагаліся з беларускім, украінскім, літоўскім вызваленчым рухам.

налізму — не з'яўляўся чыста каталіцкім ці праваслаўным. Кс. Адам Станкевіч, БХД у роўнай меры баранілі ад польскіх шавіністаў як католікаў, гэтак і праваслаўных. БХД была адчынена для ўсіх хрысціян.

Вось гэта і не падабалася польскім акупантам. Яшчэ ў XVII ст. кс. Калінка заўважыў, што польскаму клеру мала, каб чалавек быў католікам: трэба, каб католік быў паліак. Не буду галаслоўны, як аўтары лістоў у рэдакцыю. У 1897 г. у Расійскай імперыі праводзіўся перапіс насельніцтва. Ён паказаў, што ў межах дзяржавы жыло 1 млн. 50 тыс. беларусаў-католікаў, у тым ліку на тэрыторыі, што пазней была акупіраваная Польшчай, — амаль 800 тысяч. У 1931 г. перапіс насельніцтва прайшоў у Польскай Рэспубліцы. Выявілася, што католікаў-беларусаў засталася ўсяго 77,8 тысячы. Дзе ж падзеліся 700 тысяч? Няўжо загінулі на вайне?

Адказ я знайшоў у адным віленскім архіве. Там захоўваюцца рукапісы Антона Луцкевіча. Дык вось, на пачатку 1917 г. ён апісаў сітуацыю, што складалася ў акупіраванай немцамі заходняй частцы Беларусі. Польскі клер і грамадскія арганізацыі, пісаў А. Луцкевіч, адчыняюць школы з бесплатнымі сніданкамі і абедамі. Бедныя бацькі аддаюць у такія школы дзяцей, а за гэта запісваюцца самі і дзяцей сваіх запісваюць паліакамі. Апрача таго, саманіраванне ў гарадах апынулася ў руках паліак. Беспрацоўны беларус, каб атрымаць работу, мусіў запісацца паліакам.

Калі аўтары лістоў не вераць А. Луцкевічу, няхай пачытаюць каталіцкіх выданні «Беларусь», «Беларуская Крыніца», няхай пачытаюць працы кс. Станкевіча, які казаў: «На тое і іскенда, каб гаварыў праўду».

Значыць, частка беларусаў стала паліакамі яшчэ ў час першай сусветнай вайны. Магчыма, я скажу рэзка, але звярнуся да біблейскага вобраза: продкі многіх цяперашніх так званых паліак адукаваліся ад беларускай першароднасці за чачавічнае варыва. Гэта датычыць таксама і тых, хто не ўстае ў час польскай акупацыі 1921—1939 гг. Каб дзіця магло вучыцца і выбіцца «ў людзі», мала было быць католікам — трэба было стаць паліакам. Каб цябе не абывалі хамам, быдлам — трэба было быць паліакам. Каб ты мог разлічваць на лепшы кавалак зямлі пры камасацыі — трэба было стаць паліакам. Каб ты мог служыць лесніком, на

Будзем лічыць, што да 1939 г. іх лік павялічыўся і дасягнуў 1.300 тысяч чалавек. Пасля прыходу Савецкай улады польскія вайскоўцы, паліцыянты, настаўнікі і г. д. былі інтэрніраваны і высланы за межы Беларусі. Кажуць, іх было не менш як 200 тысяч. У 40-я і 50-я гг. у Польшчу эмігрыравалі беларусы-католікі і палякі, якія ўцякалі ад калгасаў, ад рэжыму. Такіх перасяленцаў было амаль 400 тысяч. Пасля вайны ў склад Польшчы ўвайшлі Беластоцкі, Бельскі, Сакольскі, Аўгустоўскі паветы. Тут апаліячванне 116 тысяч беларусаў-католікаў завяршылі камуністычныя ўлады. Улічым таксама, што значная частка нашых земляў была падаравана Літве. Там жыло ці не 200 тысяч беларусаў-католікаў, што сталі пад уплывам ксяндзоў, якім патуралі савецкія ўлады, «польскім насельніцтвам». Колькі католікаў выехала на дэсараспрацоўкі ў Карэлію, на цаліну і г. д. — мы не ведаем. Колькі было забіта і расстраляна ў першыя пасляваенныя гады — таксама ніхто не лічыў. Але будзем думаць, што ваенныя і пасляваенныя страты былі адноўлены. Давайце падсумуем. Ад 1.300 тысяч адзем 916 тысяч. Атрымаем, што ў былой Заходняй Беларусі (гэта не толькі Гродзенская, але і Брэсцкая вобласць, частка Мінскай і Віцебскай абласцей) жыў 384 тысячы католікаў.

А Усходняя Беларусь? Тут у 1897 г. жыло 133 тысячы католікаў. Давайце лічыць, што ўсе даваенныя, ваенныя і пасляваенныя страты пакрыты натуральным прыростам. Не будзем улічваць тых, хто выехаў за межы Беларусі. Значыць, у цэлым мы маем недзе 520 тысяч католікаў (384 плюс 133). На паказчыках паміж 500 і 600 тысячамі спыняюцца і некаторыя даследчыкі, такую лічбу — 500 тысяч — у час візіту Прымаса Юзафа Глемпа назвалі і нашы ўлады (гл.: «Кіеўшкі», 25 верасня 1988 г.).

Як бачым, гэтая лічба амаль цалкам супадае з лікам палікаў на Беларусі. Але мы павінны заўважыць, што палікаў сярод нашых католікаў меншасць. У 1857 г. святары праводзілі пералік у парафіях. Дык вось, тады сярод католікаў толькі адну трэць складалі палякі. Пасля скасавання прыгоннага права наплыву палякаў у наш край не было. Мы бачылі, што колькасць палякаў у структуры каталіцкага насельніцтва Заходняй Беларусі павялічылася ў 1915—1939 гг. з прычыны апаліячвання 700 тысяч беларусаў і прывозу чыноўнікаў, настаўнікаў і г. д. Давайце ад 1.300 тысяч усіх католікаў адземем 800 тысяч апаліячаных. Маем 500 тысяч палякаў. Тады давайце ўлічым сама меней 200 тысяч чалавек, вывезеных у 1939—1941 гг. Сярод іх было 80 працэнтаў палякаў. Многія пайшлі ў войска Андэраса, у Войска Польскае, многія загінулі, на Беларусь не вярнуліся. Значыць, палякаў застаецца недзе 380 тысяч. Колькі было палякаў сярод тых, хто эмігрыраваў у 40-я і 50-я гг., сказаць цяжка, але будзем лічыць, што якраз палавіна — г. зн. 200 тысяч. Адземем ад 380 тысяч 200 тысяч. У выніку маем 180 тысяч палякаў у былой Заходняй Беларусі. Дадамо да іх адну трэць католікаў Усходняй Беларусі. Summa summaum на Беларусі 220 тысяч палякаў. Пры гэтым мы не адлічылі тых, хто жыве і застаўся жывым на тэрыторыі Беластоцкага ваяводства і цяперашняй Літвы. Такім чынам, лічба 220 тыс. значна завишаная.

Такія мае падлікі. Застаецца дадаць, што сярод тых, хто ўважае сябе палякам, нязначная частка называе польскую мову роднаю. Для большыні нашых

католікаў родная мова — беларуская.

Вось тут мы і падыходзім да таго, з чаго пачалася гаворка.

КАРЭСПАНДЭНТ газеты «Gość niedzielny», якую мне з Чыкага даслаў доктар Вітаўт Рамук, пытае ў кс. Рамана Дзванкоўскага: «Можна сказаць, што Каталіцкая Царква на Беларусі — гэта, па сутнасці, Царква Польская? Вялебны айцец адказвае: «...можна сцвердзіць, што так». І дадае: «У кожным разе гэта Царква, у якой вернікамі ў пераважнай большасці з'яўляюцца свядомыя палякі, хоць часта яны запісаныя беларусамі, а таксама каталіцкае насельніцтва з неакрэсленай нацыянальнай свядомасцю. Гэта асабліва датычыць малодшага і наймалодшага пакалення, якое часта стаіць на раздарожжы, калі гаворка ідзе пра нацыянальнае, пачуццёвае, зрэшты, нічога здзіўнага. Пра польскую культуру нічога не знае, і ведае яе самае большае дзякуючы касцёлу».

Польскага ксяндза не бянтэжыць, што Каталіцкая Царква на Беларусі — польская. Ён перакананы, што так і трэба. Яго трываюць, што сярэдняя і малодшае пакаленне не лічыць сябе палякамі. Паводле яго, «ідея беларусізацыі літургіі — гэта, мабыць, больш нацыянальная, а не рэлігійная ідея». «Царква — працягвае ён, — павінна ў гэтай справе кіравацца меркаваннямі рэлігійнымі, духоўнымі, маральнымі. Нельга вышэй за іх ставіць меркаванні этнічныя ці палітычныя». Вось так! Духоўнасць і рэлігійнасць вышэйшыя за народ, і ў гэтым іх маральнасць. Ці азначае гэта, што духоўнасць, рэлігійнасць могуць існаваць без мовы?

Адказваючы на пытанне пра польскасць Каталіцкай Царквы на Беларусі, кс. Дзванкоўскі гаварыць, што яна сапраўды польская, «калі ўзяць пад увагу ўсю рэлігійную культуру... мову, у якой моляцца і спяваюць, а таксама духоўную арыентацыю...» Такім чынам, духоўнасць, рэлігія ўсё-такі не існуюць без мовы, а мова — істотная адзнака нацыі. Наднацыянальнае царквы не бывае, нават калі яна Каталіцкая, Сусветная. Кс. Дзванкоўскага цалкам задавальняе польскасць Каталіцкай Царквы на Беларусі, бо яна, польскасць, вызначае «духоўную арыентацыю» вернікаў на Польшчу. Ён нібыта не супраць беларускае мовы, але ж «гаворка ідзе... пра змену шматвяковага кірунку, у якім развівалася ўся... рэлігійная культура». А шмат вякоў пануючым быў кірунак польскі. Вось чаму кс. Дзванкоўскі з задавальненнем канстатуе: «...рашаючая большасць каталіцкіх святароў на Беларусі належыць да польскай нацыянальнасці». Вось чаму ён падкрэслівае, што ўсе старыя святары — палякі, што «найважнейшая, вельмі невялікая група ксяндзоў вывучылася перад вайною» (г. зн. пры санацыі, пілсудчыне. — А. С.). І паказвае, як напрыклад, на кс. Вацлава Пянткоўскага, які выхаваў 12 новых капілаў.

Можна не сумнявацца: вучні а. Вацлава (хлопцы з Ляхавіцкага і Ганцавіцкага раёнаў) ніколі не будуць несці Слова Божэе па-беларуску. І вучні пінскага пробашча Казіміра Свёнтака, які чытаў у газеце «Kurjer Wileński») прыхаў на адкрыццё Літоўскай Каталіцкай Акадэміі навук і прывёз прывітанне не ад католікаў, а ад палякаў. Вось і вер тут, што меркаванні рэлігійныя, духоўныя стаяць вышэй за меркаванні этнічныя.

Апаліячванне — на-ранейшаму галоўная функцыя і задача Каталіцкай Царквы на Беларусі. Метады — даўно апрабаваныя. Езуіты, калі яны з'явіліся ў нашым краі, пачалі сваю работу з апрацоўкі палітычных дзеячаў і моладзі.

Мы ведаем, што Польская Каталіцкая Царква і прасякнутая духам каталіцызму «Салідарнасць» вызначаюцца сваёй антыкамуністычнай скіраванасцю. Чаму ж тады ракаўскі пробашча агітаваў парафіянаў галасаваць за камуністаў-кіраўнікаў? Чаму «Салідарнасць» друкавала лістоўку ў падтрымку Д. Арцымені — таксама камуніста, кіраўніка? Адказ просты: таму, што канкурэнтамі гэтых кіраўнікаў былі дзеячы беларускай культуры: В. Рагойша ў першым выпадку, А. Мальдзіс — у другім. Не скажаш пасля гэтага, што Царква стаіць пад этнічнымі меркаваннямі. Меркаванні тут пэўныя, адназначныя: не даць развіцця беларускаму руху, бо ён можа падтачыць польскія пазіцыі на Беларусі. Прапольскія ксяндзы і «Салідарнасць» «палюбілі» камуністаў-кіраўнікаў таму, што яны таксама супраць росту нацыянальнай самасвядомасці беларусаў.

ДРУГІ НАПРАМАК дзейнасці, выправаваны езуітамі, — моладзь. Кс. Дзванкоўскі шкадуе, што многія католікі пішуча беларусамі, што яшчэ многія не могуць вырашыць, хто яны: беларусы ці палякі. Яму хацелася б, каб яны сталі палякамі. Ён апавідае карэспандэнту пра польскіх ксяндзоў-місіянераў, якія дзесяткамі пачалі ездзіць на Беларусь. І паведамляе: «Улады ў прынтцыпе не твораць перашкоды, калі па просьбе вернікаў яны (польскія ксяндзы-місіянеры. — А. С.) выконваюць душпапастырскую працу. Вядома, прыхільна ставіцца да такога практыкі... ксёндз біскуп Тадэвуш Кандрусевіч. Улады — гэта той самы Д. Арцыменя, гэта таварыш Сямёнаў з Гародні...»

З чым прыязджаюць місіянеры? З польскай мовай. А палюбілі моладзь не ведае гэтай мовы, чытаць па-польску не ўмеюць, ёй вязуць не выдадзены ў Рыме і перакладзены на беларускую мову Катэхізізм а. Уладзіслава Чарняўскага, ёй вязуць Катэхізізм, надрукаваны ў Беластоку. Надрукаваны ён кірылічным шрыфтам, але на польскай мове. Так аступова беларускія дзятчаты і хлопцы засвоілі лясніку, потым з дапамогаю айцоў-місіянераў навучацца чытаць, а потым — стануць палякамі. Метад — апрабаваны айцамі езуітамі. Таорыя тут такая. Рана ці позна СССР распадзецца. Касцёл няслешна (ён вядомы) павінен уплываць на свядомасць вернікаў, бо «пытанне аб нацыянальнасці — пытанне свядомасці». Вось калі паўмільёна (а Царква лічыць, што два мільёны) вернікаў стануць палякамі, тады можна будзе прад'явіць Беларусі прэтэнзіі.

Праўда, ёсць праблема Беластоцчыны, дзе жывуць праваслаўныя беларусы. Але і яе можна вырашыць. Па-першае, аб'явішы гэтых беларусаў праваслаўнымі палякамі. Па-другое, эканамічнымі метадамі прымусіць беларускіх сялян прадаваць зямлю ў дзяржаўны фонд, а потым раздачы гэтую зямлю палякам. Гэтка палітыка ўжо вялася камуністычнымі ўладамі Польшчы. Рэфарма Бальдэравіча пагражае масавым разбурэннем беларускіх сялянскіх гаспадарак.

Як беларус, як хрысціянін, я звяртаюся да дэпутатаў Вярхоўнага Савета рэспублікі з просьбай, каб яны патрабавалі выдалення польскіх місіянераў з Беларусі. Я звяртаюся да ўрада: даючы згоду на адкрыццё

духоўнай семінарыі, ён павінен паставіць найпершай умоваю тую, каб будучыя каталіцкія святароў навучалі ў беларускай мове. Дэпутаты, БНФ, ТБМ таксама павінны вызначыць свае пазіцыі ў гэтым пытанні. Інакш мы будзем мець тую праблему, якія мае Літва з гэтак званымі польскімі раёнамі. Дэпутаты і грамадства павінны ведаць, што ў Польшчы актыўную ролю пілсудчыкі, што прыхільнікі пілсудчыкаў ужо ёсць у Гародні, Вільні. Калі мы ўжо цяпер не выявім рашучасці, неўзабаве паўстане пытанне: як нам бараніцца, ці будзем мы нацыяй?

А ДЧУВАЮ: атрымаю новыя лісты, у якіх мяне называць правакатарам ці яшчэ кім-небудзь. Вядома, палякі павінны мець права маліцца, спяваць, спавядацца па-польску. Але чаму польскія, прапольскія ксяндзы не лічаць патрэбным адпраўляць Святую Мшу па-беларуску? Беларускі патрыёт ксёндз Адам Станкевіч, калі палякі апынуліся без свайго святара, служыў па-польску. Няўжо польскія патрыятызм у тым, каб навязваць вернікам польскую мову, каб весці асіміляцыйную палітыку? Палякам трэба было б зрабіць высновы з міжваеннай гісторыі. Кобрынскі і Косаўскі расстрэлы, перапоўненыя Лукішкі і Уронкі, Каргуз-Бяроза, пазбаўленне беларускіх ксяндзоў іх парафіяў не маглі ўціснуць волю беларускага народа. Рэпрэсіі, тэрор вялі толькі да ўзаемнай варожасці, да таго, што тысячы і тысячы беларусаў знепамяталі палякаў. Нашы суседзі павінны засвоіць: іх усходняя палітыка ніколі не вяла да шчасця, да росквіту перш-наперш саму Польшчу.

Чытаючы інтэрв'ю біскупа Тадэвуша Кандрусевіча ў газеце «Праца» за 9 мая г. г., я шукаў адказу на пытанне: а як жа яго Эксцэленцыя ставіцца да нацыянальных праблем ва ўлонні Каталіцкай Царквы на Беларусі? Мусліць, карэспандэнтка не задала такога пытання. Затое ў «Znakach czasu» мансеньёр Тадэвуш сказаў: «Побач з набажэнствамі ў польскай мове, якія адпраўляюцца ўсюды, ёсць патрэба набажэнстваў таксама ў беларускай мове, рускай або літоўскай». Чаму раптам вынікла руская мова? Вось што зацікавіла мяне. Адказ я знайшоў у інтэрв'ю кс. Дзванкоўскага. Ён таксама выказаўся за ўжыванне рускае мовы, бо лічыць, што важнай справай з'яўляецца адкрыццё Каталіцкае Царквы на Беларусі «для патрэб беларускага насельніцтва, якое ў гэтую хвіліну пераважна праваслаўнае, і насельніцтва рускага. Інакш кажучы, Каталіцкая Царква хоча тым ці іншым спосабам уздзеянніча на праваслаўных — не толькі беларусаў, але і рускіх. Паколькі ж Касцёл у нас па сваёй сутнасці польскі, то можна не сумнявацца: ставіцца мэта зрабіць праваслаўных католікамі, а потым і палякамі. Думаю, Экзарх Філарэту, які сёбрае з кардыналам Юзафам Глемпам, будзе цікава ўведаць пра гэта».

Нам фатальным чынам «пашанцавала»: ідэолагі ўсходняга і заходняга народаў-суседзю проста апанаваны месіянізмам. Яны ўважаюць, што ашчаслівыя беларускі народ, далучаць яго да Валадарства Нябеснага, калі ён прыме іхнюю мову, іхняе бачанне і разуменне свету і Бога. Але Бог разумее не толькі польскую і рускую мовы. Яму заўгодна было, каб будаўнікі Вавілонскага стаўпа загаманілі на розных мовах. У дзень пяцідзясятніцы ён паслаў Духа Святога на апосталаў, і яны загаварылі на іншых мовах, каб несці Слова Божэе народам свету. Чаму ж польскія і прапольскія ксяндзы, праваслаўныя святары не хочуць загаварыць на мове беларускай? Здаецца, напісанае тут дае адказ на гэтае пытанне.

На атрыманне Дзяржаўных прэмій БССР

Камітэт па Дзяржаўных прэмій БССР у галіне літаратуры, мастацтва і архітэктуры пры Савецкай Міністраў БССР, разглядае творы і работы, прадстаўленыя на атрыманне Дзяржаўных прэмій 1990 года, вырашыў дапусціць да ўдзелу ў далейшым конкурсе наступныя кандыдатуры.

У галіне літаратуры. На прэмію імя Янкі Купалы — кнігу вершаў-версетаў, паэтычных мініячур А. Рэзанова «Вастрыя стралы» і кнігу паэзіі К. Цірыкі «Лодка долі тваёй». На прэмію імя Якуба Коласа — гісторыка-літаратурную дылогію «Разысківаецца класік» і кнігу «Спасцігаючы Дуніна-Марцінкевіча» (спроба навуковай сістэматызацыі) Г. Кісялёва, кнігу А. Лойкі «Скорина», выпушчаную выдавецтвам «Молодая гвардыя» ў серыі «Жыццё выдатных людзей». На прэмію імя Кастуся Каліноўскага — кнігу публіцыстычна-мастацкай прозы «Проста ўспомні я цябе...» В. Кармазава, публіцыстычную трылогію «Дзеці і мы», «Азбука душы», «Урокі» Ц. В. Крысько (Васіля Вікі). Сярод твораў для дзяцей і юнацтва раманы «Меч князя Вячкі» і «След ваўкалака» Л. Дайнекі; аповець «Грот Афаліны» і кнігу прозы «Эрпіды на планеце Земля» (з серыі «Бібліятэка прыгод і фантастыкі») П. Місько.

У галіне журналістыкі. На прэмію імя П. Лепшынскага — цыкл радыёперадач «Мікрафон перабудовы» (1987—1989 гг.), аўтары В. Грыгаран, У. Дзюба, Я. Казюкі, Т. Малмыга, А. Чачота, Н. Чэрня, У. Ядранцаў.

У галіне музыкі і канцэртна-выканальніцкай дзейнасці — сімфонію № 8 «Памяці ахвяр сталінскіх рэпрэсій» Ф. Пыгалова і В. Роўду за стварэнне гукавой анталогіі беларускіх народных песень, сабраных у свой час Р. Шырмай, выкананых хорам Дзяржтэатрадыё БССР і запісаных на магнітную плёнку (213 песень).

У галіне тэатра, кіно, тэлебачання і радыёвяшчання — У. Солтан, Я. Вашчак (пасмартна), А. Анісімаў, В. Цюпа, Э. Гейдэбрэхт, Н. Кастэнка, В. Скорбагатаў, У. Экнадзіёсаў — за стварэнне і пастаноўку оперы «Дзікае паляванне караля Стаха» ў Дзяржаўным акадэмічным тэатры оперы і балета БССР; В. Анісенка — за пастаноўку радыёспектакляў «У тумане» і «Кар'ер» па апавесках В. Быкава; Б. Сцяпаню, Б. Аліфер, І. Рамішэўскі, В. Кубараў — за пастаноўку на кінастудыі «Беларускія шматсерыйнага мастацкага тэлефільма «Дзяржаўная граніца»».

Вяртанне на таежныя вёскі

Як вядома, Станіслаў Шушчэвіч у гады сталінізму знаходзіўся далёка за межамі роднай Беларусі. У час высількі працаваў у сяле Вусце Тасееўскага раёна Краснапольскага краю сталёрам, а потым на розных работах у геалагічных партыях і экспедыцыях. З тых гадоў назаўсёды пасябраваў са сталёром Іванам Бурчыкам, якога ўзяў у сваю партыю. Больш таго, вырастаў яго, калі аднойчы перапраўляўся на пляцце праз бурную раку. У адным з нядаўніх лістоў І. Бурчык папрасіў Станіслава Пятровіча даслаць у тасееўскую раённую газету «Сельскі труженик» свае творы. Яны ў перакладзе вядомага савецкага паэта Леаніда Завальнюка змешчаны ў нумары за 16 мая пад загалоўкам «Праз усё вільнае жыццё». Падаецца наротная біяграфічная даведка пра пісьменніка, яго зварот да рэдактара газеты, друкуецца партрэт паэта.

НАШ КАР.

НАЗІРАЛЬНЫ берасцец, пэўна, памятае дзядка, які шпацыраваў колісь пад каштанамі вуліцы Маскоўскай. У добрае надвор'е ён часта сядзеў на лавачцы і праводзіў пражоных выцвілымі вачамі, у якіх свяцілася незапапрабаваная мудрасць старасці. Ён быў прыкметны сваёй далатоннай знешнасцю — насіў чырвонага «матыля», хадзіў з пакрытай галавой нават у спеку...

Міхаіл Абрамавіч Сарвер быў апошнім гаспадаром

тэатр у Беларусі» ёсць некаторыя звесткі пра ягоную гастрольную афішу. Так, улетку 1883 года берасцейцы ўбачылі спектаклі «Паны Галаўлёвы» і «Дачка стагоддзя» Сумбатава-Южына. На сцэне працавала антрэпрыза Т. А. Іконнікавай-Самаравай. Летам 1884 — антрэпрыза Паўла Дзмітрыеўскага, а пазней Баўэр-Большаковай. Спектаклі, якія былі паказаны ў той час, невядомыя, затое імёны антрэпрыэраў знакамітыя ў асяроддзі расійскай тэат-

сваім захапленні маленькі бізнес. У яе быў своеасаблівы пункт пракату рэжызітуру. Чаго там толькі ні было — ад старой, але досыць прыстойнай мэблі да някепскага гардэроба і зброянага арсенала, які складаўся са шпагаў, алебардаў і іншай старадаўняй зброі.

Так, прыезд гастралёраў у Брэст быў падзей, яго чакалі доўгія восень, зіму, вясну, а летам...

Тэатральныя сенсацыі: у маі 1896 года гастролі та-

ступалі і М. Дальскі, і В. Камісаржэўская. Я не думаю, каб памяць здрадзіла старому тэатралу. Такія падзеі, як партнёрства вялікай актрысы з дзіцем на сцэне, не забываюцца. А чаго варты каларытны эпизод з гастрольнага жыцця М. Дальскага, які некалькі гадзін патраціў на рэпетыцыю з партнёрамі і пажарнікамі малюсенькай сцэнікі, калі звар'яцелы Освальд кідае ў куліску запаленую лямпу (газніцу, трэба меркаваць).

Дарэчы, і выдатны рускі трагік Павел Арленеў іграў сваю знакамітую ролю Раскольнікава таксама на гэтай сцэне. І ўражлівыя глядачкі ўскрываюць і трацілі прытомнасць, калі з'яўляўся ён, бледны, з скерай, і моўчкі піў ваду, трымаючы шклянку ў дрыготкай руцэ...

Час няўмоўна бяжыць, і XX стагоддзе ўладарна ўваходзіць у горад. Бацька юнага Мішы Сарвера будзе ў горадзе свой тэатр у Паштовым завулку (вул. Свардлова, цяпер у гэтым будынку месціцца гандлёва-жулінарнае вучылішча), судовай зала не захавалася, яна была разбурана ў 1941 годзе ў час вядомай абароны гарэванкамата, бо гэты будынак стаяў «спінай адно да аднаго».

Напэўна, з тэатральнай антрэпрызай Сарверам не вельмі шанцавала, а магчыма, нястомны бацька шукаў новыя формы шоу-бізнесу, толькі ў гэтым будынку, акрамя тэатра, была «шлюбная зала» і канцэртная, а з 1903 года — першы ў горадзе кінематограф. Фільмы бацька Сарвер прывозіў з Парыжа і з Варшавы.

З 1904 года старонкі гісторыі тэатральнага жыцця горада зацягваюць дым сусветных войнаў і рэвалюцый, і пульс культурнага жыцця надоўга замаўкае, яго цяжка намацаць і мала што можна расказаць пра тэатральныя сезоны, хіба што пра асобныя асяляльныя падзеі — апошнія канцэрты Аляксандра Вярыцкага і Ігара Севярына, якія пакідалі Расію...

«А ведаеш, — сказаў мне нека прыхапель, — што афіцэры крэпасці ездзілі ў тэатр на цяжкіх?.. Была чыгуначная ветка з крэпасці некуды ў горад...»

— Гэта магчыма, — пацвердзіў і Сарвер. — Ветка злучала крэпасць з будынкам арсенала (цяпер гэта жылы дом па вул. Леніна). А ад арсенала было рукой падаць да тэатра і Фогеля, і Сарвера.

Вось і зноў зацягнула дымам старонкі гісторыі, толькі цяпер гэта кучаравы дымок са старога манеўровага паравозіка, які вьезе афіцэраў ад станцыі «Крэпасныя казармы» да станцыі «Тэатральная»...

Міма арсенала, міма манежа і казіно, дзе ў 1939 годзе адкрыецца новы гарадскі тэатр. Але гэта зусім іншая гісторыя.

Таццяна ЗАРЭМБА,
тэатразнаўца.
г. Брэст.

ЗАБЫТЫЯ ДЗЕСЯЦІГОДДЗІ

прыватнага тэатра ў нашым горадзе. Улады ставіліся да яго насцярожана — апошні буржуй! — і як старажыльна не запрашалі выступаць перад грамадскасцю і моладзю. Суседзі ж не шанавалі старога за дзіўны лад жыцця.

Ён быў не толькі апошні буржуй, але і апошні джэнтльмен. Ад яго патыкала бальнымі залам: «...з былі...» навучыцца, з якімі, відаць, нараджаюцца...

Міхаіл Абрамавіч кваліфікаваў мае прыходы «як візіты дзелавай дамы». Мая цікавасць да тэатральнага жыцця Брэста збянтэжыла яго. Ён не быў гатовы да гэтай гаворкі. Жыццё і лёс зрабілі ўсё, каб у яго не засталася нічога: ні сям'і, ні архіваў, ні памятных рэчаў. Дарэмна я аглядала пакой — гэта быў тыповы мялунка побыту 60-х гадоў. Сарвер па-філасофску ставіўся да сваёй беднасці і адмаўляўся ад запрашэнняў сваякоў у Парыж. Тут, у Брэсце, прайшло яго дзяцінства, тут ён чакаў смерці, акупаўся ў туман успамінаў.

Ён быў з тых Сарвераў, якія фарміравалі культурнае аблічча горада, фізіяномію горада, калі хочаце! Гэта духоўная праца прывязвала яго да Брэста мацней, чым рэшткі той уласнасці, якой ён валодаў некалі. У ягоных успамінах не было жалю аб страчаных капіталах. Самым яркім малюнкам у памяці засталіся водар духоў і пяшчотныя рукі Веры Фёдраўны Камісаржэўскай у ролі Анны Карэнінай. Яна абдымала маленькага Сярожу, якога іграў юны Міша Сарвер, прапанаваны бацькам у партнёры вялікай актрысы.

Гісторыя тэатральнага жыцця Брэста аглядная з 80-х гадоў мінулага стагоддзя. У тую далёкую часіну ў гарадскім садзе, які мяляўніча раскінуўся на беразе Мухаўца, быў прыватны летні тэатр. У кнізе Ю. А. Пашкова «Рускі драматычны

ральнай грамадскасці. Потым летнія тэатральныя сезоны прыпыняюцца да 1888 года, калі 1 мая антрэпрызай Северавай быў адкрыты ў гарадскім садзе новы драўляны тэатр купца А. Фогеля. (Хутчэй за ўсё на месцы старога, які згарэў).

Сарвер расказаў, што будынак тэатра быў унікальны, сцэна магла трансфармавацца то ў эстраду, то ў арэну, то ў падмошкі, зала ўбірала 600 глядачоў. І летнія тэатральныя сезоны працягваліся з вялікім поспехам.

1891 год, красавік—верасень, у Брэсце выступае таварыства артыстаў пад кіраўніцтвам Северавай.

1894 год, май — чэрвень, антрэпрыза Н. А. Барысава. Ліпень — таварыства артыстаў пад кіраўніцтвам В. І. Нікуліна. Ліпень — жнівень — таварыства артыстаў пад кіраўніцтвам П. В. Блахіна.

1895 год — антрэпрыза знакамітага С. Я. Сямёнава-Самарскага.

Можна ўявіць сабе, як аматары Мельпамены з вуліцы Шасэйнай (цяпер Маскоўская) ці бульвара Кветак (цяпер вул. Леніна), не спяшаючыся, крочылі па брукаванцы ў гарадскі сад. Нешматлікую інтэлігенцыю горада складалі тады афіцэры гарнізона Брэсцкай крэпасці, служачыя чыгуначнага вакзала, паштовыя работнікі, выкладчыкі гарадскіх гімназій, іншыя служылы люд.

Пасля спектакляў публіка шпацыравала па алях, дзелячыся ўражаннямі. Закаханыя хаваліся ў цені алеі і Охаві і Уздыхаві (была такія ў садзе!) ці блукалі па беразе Мухаўца, назіралі за лодачкамі, што слізгалі па вадзе...

Непадалёк ад тэатра на рагу бульвара Кветак і Шасэйнай знаходзілася гасцініца «Савой». Кастэлянкай там служыла старая ярэйка, вялікая аматарка тэатра, якая здолела зрабіць на

варыства артыстаў на чале з Марыусам Марыусавічам Пеціпа (сынам знакамітага харэографа). У чэрвені 1899 года даў дзесяць спектакляў тэатр братаў Адэльгейм. Гэта быў вельмі вядомы ў Расіі гастрольны тэатр з моцнай групай і выдатным рэпертуарам. У тое лета берасцейцы ўбачылі «Цара Эдыпа» Сафокла, «Атэла», «Караля Ліра», «Рычарда III», «Гамлета» Шэкспіра, «Разбойнікаў» Шылера, «Урызля Акусту» Гуцкова.

Летам 1900 года ў Брэст прыехаў гігант рускай сцэны Мамонт Дальскі. Ён іграў Гамлета, Базарва, Іаана Грознага (у спектаклі «Маладосць Іаана Грознага» Сумбатава-Южына). Сарвер гаварыў, што Дальскі іграў яшчэ Освальда ў «Зданах» Ібсена, але, паводле старога тэатрала, спектаклі гэтыя праходзілі ў зімовым тэатры.

Дарэчы, пра зімовы тэатр. Зімовы (мураваны) тэатр купца А. Фогеля быў адкрыты 1 снежня 1888 года. Будынак яго захавалася і добра вядомы берасцейцам — доўгія гады ў ім размяшчалася вучэбны корпус педагогічнага інстытута (рог К. Маркса і Будзённага). Будоваў Фогель з размахам. Гэта быў своеасаблівы культурны цэнтр, у адным крыле якога месцілася гасцініца «Пецярбургская» (па вул. К. Маркса), а ў другім першы паверх займала рэстаранцыя, а другі — тэатр. Дагэтуль засталіся на фасадзе ляпныя ўпрыгожанні — будынак быў вельмі святочны. Але Фогель валодаў тэатрам надоўга. Сарвер расказаў, што, абанкруціўшыся, купец прадаў будынак гораду «пад присутственое месце».

У кнізе Ю. Пашкова «Рускі драматычны тэатр у Беларусі», акрамя зімовага сезона 1888—1889 гг., адкрытага антрэпрызай П. Т. Каднікава, няма больш упамінанняў пра гэты тэатр, хоць Сарвер сцвярджаў, што менавіта ў гэтым тэатры вы-

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і савета Саюза пісатэлей БССР, Мінск. На беларускай мове.

Літаратура і Мастацтва

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Орда Працоўнага Чырвонага Сцяга Друнава выдавецтва ЦК КП Беларусі.
Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 06313 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; аддзел сакрытараў — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ, Віталь ТАРАС — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел інфармацыі: Алякс. МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕўСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА, Уладзімір ЯГОУДЗІН — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕўСкі — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы: Вячаслаў ЛАПЦІК — 33-24-62; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАУ — 33-44-04; фотанарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

3 2 ПА 8 ЛІПЕНЯ

3 ліпеня. 16.15

«ІДЗІ І ГЛЯДЗІ»
46 другім палітычным паломніцтвам Хрысціянскай службы міру ФРГ у Беларусі.

3 ліпеня. 18.00

ЛІРА
Мастацка-публіцыстычная праграма. Перадача складзена з расказаў пісьменнікаў — былых франтавікоў і партызан пра ваенныя шляхі, якімі яны ішлі да Перамогі.

7 ліпеня. 15.25

І. ГАЙДН. МЕСА У ГОНАР КІРЬЛІБЫ І МЯФОДЗІЯ
Выканаўцы — Дзяржаўная акадэмічная харавая капэла БССР імя Р. Шырмы і сімфанічны аркестр г. Шумена (Балгарыя).

7 ліпеня. 16.20

«СЫН ЗЯМЛІ БЕЛАРУСКАЯ»
Да 80-годдзя з дня нараджэння Г. І. Цтовіча. Перадача з фонду БТ.

7 ліпеня. 19.25

«НЕ СТРАЛЯЙЦЕ У МУЗЫКАНТА»
Прагера дакументальнага фільма БТ.

Аўтар сцэнарыя І. Паўлючын, рэжысёр В. Басюк, апэратар Г. Смірноў.

8 ліпеня. 12.45

«СОРАК ПЕРШЫ» — ДЫПЛОМНЫ!
Адбудзена знаёмства з сарак першым выпускам ацёрскага факультэта БДТМ (мастацкі кіраўнік курсу — А. Бутанкоў). Гледачы ўбачаць урывкі з дыпломных спектакляў.

8 ліпеня. 14.20

КЛУБ ВЯСЕЛЫХ І ЗНАХОДЛІВЫХ
Фінал рэспубліканскага турніра. Удзельнічаюць зборныя каманды БДУ — МДМ і віцебскіх ХТІ — педінстытута. Тама гульні — святочны збед у клубе вясельных і знаходлівых.

8 ліпеня. 16.55

ЧАСОПІСУ «БЕЛАРУСЬ» — 60 ГОД
Перадача прысвечана юбілею аднаго са старэйшых рэспубліканскіх часопісаў. Прымаюць удзел пісьменнікі В. Зуёнак, А. Разанаў, Г. Булыга, У. Някляеў, мастак А. Марачкін. Інтэраў'ю ў галоўнага рэдактара часопіса «Беларусь» А. Шабаліна біра Я. Хейдарава.

8 ліпеня. 17.55

ПЕСНЮ БЯРЫЦЕ З САБОЮ
Тэлевізійны фестываль беларускай песні.

8 ліпеня. 19.20

«ВЕТАХ»
Тэлеklub народнай творчасці. Перадача расказана пра мастака па шкля з г. Барысава А. Новіка і выстаўку археалагічных знаходак XI—XIII стагоддзяў, якая адбылася ў Дзяржаўным мастацкім музеі БССР.

А Б Я В Ы

БЕЛАРУСКАЯ ОРДЭНА ДРУЖБЫ НАРОДАУ ДЗЯРЖАВНАЯ КАНСЕРВАТОРЫЯ ІМЯ А. В. ЛУНАЧАРСКАГА аб'яўляе конкурс на замяшчэнне вакантных пасадаў прафесарска-выкладчыцкага складу [для тых, хто мае мінскую праяску]:

- КАФЕДРА ФАРТЭПІЯНА дацэнт — 2
  - КАФЕДРА АГУЛЬНАГА ФАРТЭПІЯНА старшы выкладчык — 1
  - КАФЕДРА ТЭОРЫІ МУЗЫКІ дацэнт — 1
  - КАФЕДРА ОПЕРНАЙ ПАДРЫХОТКІ дацэнт — 0,25
  - КАФЕДРА МУЗЫЧНАЯ ПЕДАГОГІКІ, ГІСТОРЫІ І ТЭОРЫІ ВЫКАНАУЧАГА МАЙСТЭРСТВА старшы выкладчык — 1
  - КАФЕДРА ФІЗЫКАВААННЯ выкладчык — 1
- Тэрмін падачы заяў — адзін месяц з дня апублікавання. Заявы і дакументы згодна Палажэнню аб конкурсе накіроўваць на імя рэктара па адрасе: 220600, г. Мінск, вул. Інтэрнацыянальная, 30.
Даведні па тэл. 22-49-42, 26-06-70.

Намеснік галоўнага рэдактара Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

- Заір АЗГУР, Алякс. АСПЕНКА, Анатолий БУТЭВЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕўСкі, Алякс. ЖУК, Галіна КАРЖАНЕўСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічымар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСкі, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОВ.